

Küresel Ticarete Dönüşüm ve Türkiye

Global İlişkiler Forumu Çalışma Grubu Raporu

GIFGRF

GLOBAL İLİŞKİLER FORUMU GLOBAL RELATIONS FORUM

Küresel Ticarete Dönüşüm ve Türkiye

ARALIK 2018

Global İlişkiler Forumu

Küresel Ticarete Dönüşüm ve Türkiye

Aralık 2018

Copyright © 2018 Global İlişkiler Forumu. Tüm Hakları Saklıdır.

İşbu raporun üzerindeki mali haklar, yayın hakları, inceleme, yayma, çoğaltma hakları Global İlişkiler Forumu'na aittir. Her hakkı saklıdır. Hiçbir bölümü ve/veya paragrafı kısmen ve/veya tamamen ya da özet halinde, fotokopi, faksimile, elektronik posta veya başka herhangi bir araçla çoğaltılamaz, dağıtılamaz, basılamaz. Normal ölçüyü aşan iktisaplar yapılamaz. Normal ve kanuni iktisaplarda kaynak olarak gösterilmesi zorunludur.

ISBN: 978-605-83113-7-4

Türkiye'de basılmıştır.

Gren Agency, İstanbul. www.grenajans.com

GLOBAL İLİŞKİLER FORUMU

Yapı Kredi Plaza D Blok Levent 34330

İstanbul, Türkiye

T: +90 212 339 71 51 F: +90 212 339 61 04

www.gif.org.tr | info@gif.org.tr

Bu raporu ücretsiz olarak www.gif.org.tr adresinden indirebilirsiniz.

21. Yüzyılda Dünya Ticaret Sistemi ve Türkiye
Çalışma Grubu Raporu

Eş Başkanlar

Bozkurt Aran, Ali Tıgrel

Çalışma Grubu Direktörü

Burcu Baran Türem

GIFGRF

GLOBAL İLİŞKİLER FORUMU GLOBAL RELATIONS FORUM

ÇALIŞMA GRUBU ÜYELERİ

Çalışma Grubu üyeleri, raporun çerçevesinde ve genel sonuçlarında görüş birliğine varmıştır. Üyeler, Çalışma Grubu'na kurumsal değil, bireysel kimlikleriyle katılmışlardır. Dolayısıyla, Çalışma Grubu raporunda belirtilen görüş ve fikirler, üyelerin görev aldıkları kurumların görüşü olarak değerlendirilmemelidir.

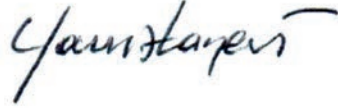
Bozkurt Aran

Mehmet Arda

Tayfun Bayazıt

Yavuz Canevi

Memduh Karakullukçu

Hüsametdin Kavi

Mustafa Kılıçaslan

Sönmez Köksal

Muhsin Mengütürk

Ali Tıgrel

Zekeriya Yıldırım

Burcu Baran Türem

İÇİNDEKİLER

GİF BAŞKANI'NIN NOTU	i
EŞ BAŞKANLARIN NOTU	iii
KONUK KONUŞMACILAR	vii
1. Küresel Sistemde Dönüşüm	1
2. Dönüşümün Ticaret Sistemine Etkileri	5
3. Dönüşümün Yeni Ticaret Anlaşmalarına Etkileri	10
3.1 Uluslararası Ticaret Sistemindeki Başat Güçlerin Arayışları	14
a. Amerika Birleşik Devletleri	14
b. Avrupa Birliği	17
c. Çin Halk Cumhuriyeti	20
d. G-20	21
3.2 Çok Taraflı Ticaret Sistemine İlişkin Sorunlar ve Bölgesel Arayışlar	23
4. Uluslararası Ticaret ve Mega-Anlaşmalar	28
4.1 Trans Pasifik Ortaklığı (TPP)	30
4.2 Transatlantik Ticaret ve Yatırım Ortaklığı (TTIP)	33
5. Yeni Dönem Ticaret Anlaşmalarının Anlattıkları	38
6. ABD'nin Trump Yönetimi Sonrası Yeni Ticaret Stratejisi ve Küresel Ticaret Sistemine Olası Etkileri	45
7. Brexit ve Etkileri	55
8. Küresel Ticaret Sistemi ve Türkiye'nin Ticaret Politikasına İlişkin Tespitler	58
8.1 Türkiye'nin Ticaret Politikasının Değerlendirilmesi	71
8.2 AB ile Gümrük Birliği'nin Güncellenmesi Gereği: Türkiye'yi Bekleyen Fırsat ve Zorluklar	82
8.3 Yeni Nesil Ticaret Anlaşmaları Dönemi ve Türkiye'nin Serbest Ticaret Anlaşmaları	89
8.4 Türkiye'nin ABD ile Ticaret İlişkilerindeki Öncelikli Konular	91
9. Öneriler	99
Kaynakça	112
Ek Kaynaklar	119
Kısaltmalar Ve Kısa Tanımlar	122
Şekil Listesi	125
Tablo Listesi	126
Ekler	127
Çalışma Grubu Üyeleri	136

GİF BAŞKANI'NIN NOTU

Dünya, ulusal siyasi tercihlerin küreselleşme iradesini zayıflattığı ve teknolojiadaki gelişmelerin mevcut küreselleşmenin altyapısını değişime zorladığı bir dönemden geçiyor. Bu süreç kaçınılmaz olarak uluslararası sistemin temel istikrar unsurlarından biri olan küresel ticaret düzeninin de sorgulanmasına, eleştirilmesine ve yıpranmasına sebep oluyor. Küresel ticaret sisteminin içine girdiği bu belirsizlik tüm karar vericileri alışıldık mülahazaların ötesinde düşünme mecburiyetinde bırakıyor.

Eş-Başkanlar Büyükelçi Bozkurt Aran ve Dr. Ali Tıgrel öncülüğünde Ticaret Çalışma Grubu, bu belirsizlik içerisinde güncel gelişmelerden uzaklaşıp dünya ticaret düzenini etkileyen temel dinamikleri tespit etmeye ve ayrıştırmaya odaklandı. Bu sürecin sonunda, Çalışma Grubu, dünya ticaretinin akamete uğramasının ardında yatan sebepleri açıklarken, yüzeydeki korumacılık akımlarının ötesine geçen ve derinlerde seyreden yapısal dönüşümleri kapsamlı ve katmanlı bir perspektifte ele alan önemli bir kaynak ortaya çıkarttı.

Çalışma Grubunun değerli üyeleri, uluslararası ticaret alanında gözlemledikleri gelişmeleri ve bu çalışma kapsamında gerçekleştirilen toplantılarda öne çıkan fikirleri, küresel ticaret ve diplomasi alanındaki zengin tecrübelerinin eleğinden geçirerek, yapısal dönüşümleri tespit etmenin ötesine geçerek muhtemel evrilme patikasına dair öngörülerini de şekillendirdiler. Çalışmanın neticesinde hazırladıkları rapor Türkiye'nin önümüzdeki döneme kendini hazırlaması için değerli bir yol haritası haline geldi.

Rapor, uluslararası ticaretin evrilmesi sürecinde şekillenecek yapısal dinamiklerin yeni nesil ticaret anlaşmalarını kaçınılmaz kılacağını öngörmekte. Bu anlaşmalarda öne çıkması beklenen konuları öncelik sıralamasına koyarak, Türkiye'yi özellikle hizmet ticaretinin yoğunlaşacağı, yeni nesil anlaşmaların ticarete yön vereceği uluslararası düzene hazırlayacak bir yaklaşım sunmakta.

Çalışma Grubu bu raporla, diplomasi pratiği açısından hazırlanması son derece meşakkatli olan yeni nesil ticaret anlaşmaları üzerinde düşünmeyi, çalışmayı ertelememenin, yıllar içinde sabırla, uzmanlık ve tecrübeyi birleştirerek hazırlanmanın bilinçli devlet aklının bir gereği olduğunu Türkiye kamuoyuna hatırlatıyor.

Çalışma Grubunun değerli üyelerine, akla dayalı uzun vadeli düşünme iradesini canlı tuttukları ve bu sürece yaptıkları katkılar için teşekkür ediyorum.

Küresel ticarete yaşanan çalkantılar ve hızlı değişimin öngörülmesi zor etkilerine rağmen, yüzeysel değerlendirmelerin ötesine geçerek sistem seviyesinde tespit ve önerilerde bulunabilmek ancak Eş-Başkanlarımız Büyükelçi Bozkurt Aran ve Dr. Ali Tigṙel'in geçmişten bu yana biriktirdikleri ve birbirini tamamlayan tecrübelerini titizlik, sağduyu ve kararlılıklarıyla harmanlamalarıyla ulaşılabilecek zor bir hedefti. Eş-Başkanlara vakitlerini ve emeklerini esirgmeden bu yol gösterici raporun ortaya çıkmasını sağladıkları için Global İlişkiler Forumu adına şükranlarımı sunuyorum. Rapor metninin hazırlanmasında Eş-Başkanlara destek veren Çalışma Grubu Raportörü Doç. Dr. Sait Akman'a tüm katkıları için teşekkür ederim.

Bu raporun yayımlanması, GİF kadrosunun sürecin her aşamasında gösterdiği özveri sayesinde mümkün oldu. Başta Çalışma Grubu Direktörü Burcu Baran Türem olmak üzere Program Direktörü Gökberk Kızıltan'ı ve Alp Tanju'yu bu uzun sürecin sorumluluğunu başından sonuna sabırla, özenle ve aksamayan bir kararlılıkla tamamladıkları için kutluyor ve teşekkür ediyorum.

Ticaret Çalışma Grubu Raporumuzun, küresel iktisadi düzen ve ticaret dinamikleri hızla değişirken bu değişimi anlama ve bu değişim içerisinde Türkiye için akla dayalı, sağduyulu değerlendirme yapma iradesine sahip tüm karar vericiler için içeriğiyle uzun yıllar danışacakları bir kaynak, entelektüel yaklaşımıyla kalıcı bir örnek olmasını dilerim.

GİF Başkanı

Memduh KARAKULLUKÇU

EŞ BAŞKANLARIN NOTU

Küreselleşme olgusunun özellikle yirminci yüzyılın son on senesinde ulaştığı aşama, gelişmiş ülkeler ile gelişme yolunda ve yükselen ekonomiler arasındaki ilişkileri kökten etkileyecek ve ilişkilerin yeniden tanımlanmasına yol açacak bir dönemin başladığına işaret etmektedir. Nitekim 1990 yılından itibaren gelişmiş ülkelerin küresel hâsıladan aldıkları toplam pay, gelişme yolundaki ülkelerin gerisinde kalmaya başlamıştır. Bu gelişme, günümüzde uluslararası ticaretin kurallarının yeniden yazılması arayışının ivme kazanmasına yol açmıştır. Söz konusu yeni dinamik, kaçınılmaz olarak, bugüne kadar uygulanan ulusal ticaret ve ekonomi politikalarının, oluşan yeni küresel şartlara uydurulması arayışına ve dolayısıyla paydaşlar arasındaki farklılıkların da ön plana çıkmasına neden olmuştur.

Bu değişim rüzgârının yanı sıra ulusal politikaları köklü biçimde değiştirme potansiyeli taşıyan yeni siyasi gelişmeler ve bunların yol açtığı yeni dinamikler giderek ticaret politikalarının daha büyük ölçüde DTÖ sisteminin dışına yönelmesi sonucunu doğurmaktadır. Bu nedenle, uluslararası düzenin büyük paydaşlarının üzerinde mutabık kalacakları yeni kuralların, küresel ticaretin DTÖ dışında fiilen genel kabul gören kurallarına dönüşmesi olasılığı güç kazanmaktadır.

Ancak, 2016 yılında ortaya çıkan iki önemli siyasi gelişme kapsamlı ve mega-ölçekteki ticaret anlaşmaları bağlamında sağlanan ilerlemeleri sekteye uğratabilecek bir potansiyel yaratmıştır.

Bunların birincisi, 23 Haziran 2016 tarihinde yapılan referandum sonucunda İngiltere'nin Avrupa Birliği'nden çıkma kararı almasıdır. Diğeri ise, 2016 yılının ayı içinde yapılan seçimlerde Donald Trump'ın ABD'nin yeni başkanı seçilmesidir.

İngiltere'nin Avrupa Birliği'nden çıkma kararının (Brexit) başta siyasi, ekonomik, ticari ve güvenlikle ilgili konular olmak üzere, küresel ölçekte yansımalarının olması ve bunların küresel ticaretteki dönüşüme etki etmesi kaçınılmazdır. Uluslararası ticaretin en önemli paydaşları arasında yer alan İngiltere'nin önümüzdeki dönemde AB'den ayrılma sürecinin nasıl yönetileceği henüz açıklık kazanmamıştır.

Donald Trump'ın ABD'nin yeni başkanı olarak göreve başlamasından sonra izlemekte olduğu ekonomi ve ticaret politikalarına değinirken ilk vurgulanması gereken husus, esasen son yıllarda değişim sürecine giren küresel ticaret sisteminin yeni bir tehdit ile karşılaşmasıdır.

Müzakere edilerek sonuçlandırılmasına ve imza sürecine kadar getirilmesine karşın, Trump'ın göreve başlar başlamaz televizyon kameraları önünde imzaladığı bir kararla ABD, tek taraflı olarak TPP (Trans-Pasifik Ortaklığı) anlaşmasından çekilmiştir. Müzakereleri önemli ölçüde ilerleyen TTIP (Trans-Atlantik Yatırım ve Ticaret Ortaklığı) anlaşması ise şu an için durdurulmuştur. Bunun yanı sıra Kanada, Meksika ve ABD arasında imzalanan Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması'nın (NAFTA) yeniden müzakerelerinin ne şekilde sonuçlanacağı açıklık kazanmamıştır. Meksika ve Çin'den ithal edilen mallara ciddi oranlarda telafi edici vergi uygulamaları yapılmaktadır. ABD'nin daha önceki dönemlerde yürürlüğe koyduğu serbest ticaret anlaşmalarının yeniden müzakereye açılması da söz konusu olabilecektir.

Trump'ın ticarete yaklaşımı, ABD'nin İkinci Dünya Savaşı sonrasında oluşan kural esaslı çok taraflı küresel ticaret sistemi üzerindeki mutabakattan radikal biçimde sapacağı izlenimini vermektedir. Trump, ABD'nin yaşamakta olduğu rekabet sorunlarını ticarete ve özellikle de serbest ticaret anlaşmalarına bağlamaktadır. Trump'ın ABD ekonomisini korurken, diğer ülkelerin pazarlarını açmaya yönelik politikaları ticari, siyasi ve askeri gerginliklerin altyapısını oluşturmada ve bunun sonucunda ticaret savaşlarından bahsedilmektedir.

Küresel ticaretin şekillenmesinde bugün itibarıyla gelinen aşamada, DTÖ'nün küresel ticaretin yeni kurallarını şekillendirmede ortaya koyduğu zafiyete ilave olarak bazı büyük oyuncuların mega anlaşmalar yoluyla getirmeye çalıştıkları düzenleme girişimleri de en azından şimdilik akamete uğramıştır. Bu sebeple, küresel ticaret politikalarının önümüzdeki dönemde nasıl evrileceği konusunda belirsizlik ortamının devam ettiğini söylemek mümkündür.

Uluslararası ticaret, yapısı itibarıyla Türkiye ekonomisi için yaşamsal derecede önem taşımaktadır. Dolayısıyla, uluslararası ticaretin genel kabul görmüş kurallarında ortaya çıkabilecek değişiklikler Türkiye ekonomisini yakından ilgilendirmektedir. Bu bağlamda, Türkiye'nin dış ticaret stratejisi, ticaret kurallarındaki değişikliklerden, siyasi gelişmelerden ve özellikle mega-ticaret anlaşmaları başta olmak üzere küresel ticaret düzeninin yeni yapı taşlarından bağımsız olarak düşünülmemelidir.

Vurgulanması gereken bir başka önemli husus da devam eden Orta Doğu krizi nedeniyle Türkiye'nin mal ve hizmet ihracatında önemli kayıplarla karşı karşıya kalmasıdır. Yakın çevremizde güvenli pazarlar büyük ölçüde azalmıştır. Orta Doğu ve Kuzey Afrika'nın yanı sıra Rusya, İran ve diğer pazarların siyasi belirsizliklere bağlı olarak istikrar ve sürdürülebilirlikleri tartışmalı hale gelmiştir. Batı pazarları ve daha uzak coğrafyalar Türkiye

için daha da önem kazanmıştır. Gerek AB, gerek Transatlantik ilişkilerimizin kritik önemi devam etmektedir. Özellikle Gümrük Birliği içinde olduğumuz AB ülkelerinde ve yükselmekte olan ekonomilerde pazar paylarımızın artırılması için büyük çaba göstermemiz gerekmektedir. Bu bağlamda, Gümrük Birliği'nin güncellenmesi, AB ile ticaret ilişkisinin çerçevesinin yeniden düzenlenmesi ve bu yolla günümüz koşullarına uygun hale getirilmesi yaşamsal derecede önem taşımaktadır. Diğer taraftan küresel ticarete başat güç olan, ABD'nin kurallı ticareten uzaklaşması ve ticaret politikasındaki belirsizliğin artması ile Türk-ABD ticaret ilişkilerinin de etkilenmesi beklenmektedir. İki ülke ilişkilerinin daha sağlıklı bir zemine oturtulması gereği her geçen gün artmaktadır.

Türkiye'nin 2023 hedeflerine ulaşılmasını sağlayabilecek bir dış ticaret stratejisinin özü küresel pazarlarda istikrarlı bir yer edinmek olmalıdır. Bu bağlamda başarılı olunması ise, dış politikada başta yakın ve komşu ülkeler olmak üzere yükselen ekonomiler ve büyük pazarlar ile öngörülebilir kurallar çerçevesinde oluşturulmuş bir ilişki ağı kurulmasına bağlıdır. Bir başka deyişle benimsenen dışa dönük ekonomi modelinin doğal sonucu olarak Türkiye'nin bir "ticaret ülkesi" olarak gelişiminin sağlanmasının ön koşulu; istikrarlı ve sürdürülebilir bir büyüme sağlayacak ekonomi politikalarından ve tutarlı, anlaşılabilir ve ahenk içinde sürdürülebilir barışçı bir dış politikadan geçmektedir.

Yukarıda özetlemeye çalıştığımız süreç, Türkiye'nin oluşmasına bir katkıda bulunamadığı kuralların etrafında şekillenecek bir "belirsizlik" dönemine işaret etmektedir. Türkiye, dış ticaret stratejisini geliştirirken, küresel anlamda oluşmakta olan yeni ticaret kurallarını yakından izlemek ve bugüne kadar uyguladığı politikalarda gerektiğinde değişiklik yapmaya hazır olmak durumundadır.

Bu çalışma ile küresel ticaretteki gelişmeler, son siyasi gelişmelerden etkilenerek küresel ticaret sisteminin nasıl evrilmekte olduğu, buna yol açan dinamiklerin nasıl şekillendiği ve nihayet tüm bunların Türkiye'nin Avrupa Birliği ve Transatlantik ilişkilerini nasıl etkileyebileceği mercek altına alınmıştır. Ayrıca, 21. Yüzyıl'da Türkiye'nin küresel ticaretteki değişime uyum sağlayabilmesi için gerekli görülen hususların altı çizilmiştir. Bu konuda değerli yetkililerimizin, uygulamaya yönelik birikim sahibi üyelerimizin ve düşünsel öngörülerini bizlerle cömertçe paylaşan uluslararası ölçekte tanınmış ve saygın bürokrat ve akademisyenlerin katkılarından yararlanılmıştır.

Çalışmayı kaleme alan değerli akademisyen Doçent Dr. Mehmet Sait AKMAN ile görüşlerini esirgemeyen Ekonomi Bakanlığı Daire Başkanı Atilla BASTIRMACI'ya teşekkürlerimizi özellikle sunarız.

GİF Yönetim Kurulu Başkan Yardımcısı Memduh KARAKULLUKÇU'ya destekleri ile mantık ve akılcılığa dayalı yol gösterici gözlemleri için, GİF Grupları Direktörü Burcu BARAN TÜREM'e örnek çalışma heyecanı ve katkıları için, Program Direktörü Gökberk KIZILTAN'a ve Uzman Alp TANJU'ya da raporun yayıma hazırlanma sürecindeki desteği için teşekkür ederiz.

Belirtilmesi gereken diğer bir husus da, bu çalışmanın yayına hazır hale getirildiği dönemde, Brexit'in ve Başkan Trump'ın ticarete ilişkin farklı yaklaşımının yarattığı belirsizliğin küresel anlamda hangi yöne evrileceğinin anlaşılabilmesi amacıyla bir süre beklenilmesinin tercih edilmiş olmasıdır.

ÇALIŞMA GRUBU EŞ BAŞKANLARI

Dr. Ali TİGREL ve Büyükelçi (E) Bozkurt ARAN

KONUK KONUŞMACILAR

Değerli görüşlerini çalışma grubu yeleri ile paylaşan konuk uzmanların listesi, yaptıkları konuŐmaların baŐlıęı ile aşağıda yer almaktadır.

Prof. Dr. Peter Van den BOSSCHE

DT Temyiz Organı yesi ve Maastricht Üniversitesi Hukuk Fakültesi Uluslararası Ekonomi Hukuku Kürsüsü ğretim yesi
“DT’nün Geleceği”

Cemalettin DAMLACI

Ekonomi Bakanlığı Müsteşar Yardımcısı (E)
“Türkiye Bağlamında Transatlantik Ticaret ve Yatırım Ortaklığı”

Büyükelçi Haluk ILICAK

Avrupa Birliği Bakanlığı Eski Müsteşarı ve Türkiye’nin DT nezdinde Eski Büyükelçisi
“Türkiye’nin TTIP Karşısındaki Alternatifleri”

Prof. Dr. Jean-Pierre LEHMANN

IMD Uluslararası Politik Ekonomi Profesörü ve Evian Grubu Kurucu Direktörü
“21. Yüzyılda Küresel Ticaretin Dinamikleri: Belirsizliğe Doğru Karmaşık bir Geçiş”

Dr. Patrick LOW

DT Baş Ekonomisti (E) ve Fung Global Enstitüsü Araştırma Bölümü Başkan Yardımcısı
“Uluslararası Ticaretin nndeki Zorluklar ve DT’nün Geleceği”

Martin RAISER

Dünya Bankası Türkiye Direktörü
“AB-Türkiye Gümrük Birliği Değerlendirmesi”

Büyükelçi Ujal Singh BHATIA

DT Temyiz Organı yesi ve DT nezdinde Hindistan Daimi Temsilcisi (E)
“Uluslararası Ticarete Gelişmiş lkeler ile Gelişmekte Olan lkeler Arasındaki atıŐma Noktaları, Sistemin Bütününde Meydana Gelen Değişiklikler”

Damien LEVIE

AB'nin ABD ile TTIP Müzakerelerini Yürüten Heyetin Başkan Yardımcısı,
Avrupa Komisyonu Ticaret Genel Müdürlüğü ABD ve Kanada Dairesi
Başkanı

*“Türkiye, TTIP Sürecine Dâhil Olabilmek için Nasıl bir Yol İzlemelidir
ve Türk İş Dünyası bu Süreçte Kamu Yetkililerine Nasıl Teknik Destek
Sağlayabilir?”*

Prof. Dr. Petros MAVROIDIS

Columbia Üniversitesi ve European University Institute Hukuk Profesörü
ve DTÖ Hukuk Danışmanı

*“DOHA Turu'nun Geleceği ve Türkiye'nin Uluslararası Ticaret Gündemi
ve Stratejisi Açısından Önemi”*

1. KÜRESEL SİSTEMDE DÖNÜŞÜM

Küresel siyasette ve ekonomide giderek ivme kazanan gelişmeler, doğal olarak kurallara dayalı çok taraflı (multilateral) ticaret sisteminde değişiklik arayışlarına neden olmaktadır. Bu gelişmeler ülkelerin ticarete ilişkin çıkarlarının ve dolayısıyla yaklaşımlarının değişmesine yol açtığı gibi, ülke gruplarının dış ticarete değişen ağırlıklarının ve kural koymadaki etkinliklerinin dönüşüme uğramasına da neden olmaktadır. İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana ticaret düzeninin şekillenmesinde başat rol oynayan ülkelerin ve bu ülkelerin sahip oldukları yetkinliklerin açıkça değiştiği gözlenmektedir. Bu eğilim aynı zamanda başat konumlarını kaybetmeye başlayan ülkelerin farklı arayışlara girmeleri sonucunu da doğurmaktadır.¹

Küreselleşme, ilk safhada, 1800'lü yıllarda buhar gücünün ulaştırma sektörüne girmesi ve nakliye maliyetlerinin azalması sonucunda dünya ekonomik coğrafyasında önemli bir fark yaratmış ve özellikle imalat sanayinde yarattığı üstünlük ile bugünün gelişmiş sanayi ülkelerini hâkim duruma getirmiştir. Böylece ekonomik, ticari ve askeri gücün gelişmiş ülkelerde birikmesine katkı sağlamıştır. Küreselleşme olgusu, daha sonra iletişim teknolojilerinde görülen büyük sıçramanın yol açtığı bilginin, sermayenin ve teknolojinin kıtalararası veya ülkelerarası kolaylıkla hareket edebilmesi sonucunda dönüşmüş ve ikinci safha başlamıştır.

Avrupa Topluluğu'nun Avrupa Birliği'ne dönüşmesi (1993), ortak para birimi Euro'nun kabul edilmesi (1999), küresel ticaretin serbestleştirilmesi yönünde kapsamlı son adım olan Uruguay Turu'nun tamamlanması (1994), Dünya Ticaret Örgütü'nün (DTÖ) kurulması (1995), Çin Halk Cumhuriyeti'nin DTÖ üyesi olması (2001) gibi gelişmeler küresel ticaret rejimini şekillendiren önemli gelişmeler arasında sayılabilir. Gelişmiş sanayi ülkeleri, bu dönemde, Uluslararası Para Fonu (IMF), Dünya Bankası ve GATT/Dünya Ticaret Örgütü'nün oluşturduğu sistemde başat güç olarak etkinlik sağlamıştır. Bu sistemin sağladığı istikrar, liberalleşme savlarının genel kabul görmesine yol açmıştır.

¹ Richard Baldwin, *The Great Convergence: Information Technology and the New Globalization* (Cambridge: Beldknap Press, 2016).

Ne var ki, 1990'lı yıllardan itibaren dünya hâsılasından Gelişme Yolundaki Ülkeler (GYÜ) ve yükselen ekonomiler daha büyük pay almaya başlamışlardır. IMF'nin son tahminlerine göre 2018 yılında GYÜ'lerin dünya gayrisafi hâsılasındaki payı yüzde 59'a yükselecek ve Gelişmiş Ülkelerin (GÜ) payı ise yüzde 41'e gerileyecektir. Bu gelişmenin sonucu olarak, dünya hâsılasının 1980-2007 yılları arasındaki dağılımının GÜ'lerin aleyhine değişeceği hesaplanmaktadır.²

Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı'na (United Nations Conference on Trade and Development-UNCTAD) göre 2012 yılında küresel “doğrudan yabancı yatırımlar” (DYY) %18 azalarak 1,35 trilyon ABD dolarına düşmüştür. Küreseldeki bu gelişmenin tersine, DYY girişlerinde GYÜ'ler başı çekmişlerdir. Tarihte ilk kez 2012 yılında GYÜ'ler %52 oranıyla GÜ'lerden daha çok DYY çekmiştir.³ Bu durum, yükselen ekonomilerin son yıllarda küresel ekonomi ve ticaret ilişkilerinde ulaştıkları etkinliğin ne boyutta olduğunu diğer bir örneğidir.

Bu gelişmeler dolayısıyla, GYÜ'ler ile GÜ'ler arasında uluslararası ticaretin kurallarına ilişkin farklı beklentiler ve yaklaşımlar daha belirgin hale gelmektedir.

Ayrıca, iki kutuplu düzenin yıkılması ve süper güçlere dayanan sistemin çözülmesiyle, ülkeler daha bağımsız politikalar izlemeye başlamış ve kendilerini kısıtlayan jeopolitik koşullardan kurtulmaya çalışmışlardır. Bu husus, tabiatıyla, çok taraflı ticaret politikalarının oluşum sürecine de yansımıştır. Nitekim G-7 toplantılarının aralarında GYÜ'lerin de bulunduğu G20 platformuna dönüşmesi buna işaret etmektedir. Gelişmiş ekonomiler, küresel finans ve ticaret konularındaki belirleyici rollerini, GYÜ'lerle ve özellikle yükselen ekonomilerle paylaşmak zorunda kalmışlardır.

2008 ekonomik krizinin bir sonucu da GYÜ'ler ile yükselen ekonomilerin küresel finans ve ticaret alanındaki ağırlıkları artarken, GÜ'lerin nüfuzunun oransal olarak azalması sürecinin hızlanması olmuştur.

² IMF, World Economic Outlook Database - April 2018 (Washington D.C.: IMF, Nisan 2018), son giriş tarihi 18/06/2018, http://www.imf.org/external/datamapper/PPPSH@WEO/OEMDC/ADVEC/WEO_WORLD

³ UNCTAD, Global Value Chains: Investment and Trade for Development (Genevre: United Nations Publication, 2013), sf. IX, son giriş tarihi 18/06/2018, http://unctad.org/en/PublicationsLibrary/wir2013_en.pdf

Üretimin GÜ'lerden iş gücünün daha ucuz olduğu GYÜ'lere kaymasının sonucu olarak, gelişmiş sanayi ülkelerinde, düşük ve orta beceri seviyesindeki işgücünün istihdamında ve ücretlerinde durgunluk ve hatta düşüş olduğuna yönelik iddialar artmıştır. Amerikan Merkez Bankası'nın 2014-2018 tarihleri arasında başkanı olan Yellen bir konuşmasında, küreselleşme dolayısıyla bazı işlerin ülke dışına çıkmasına ilave olarak teknolojik gelişmelerin orta gelir grubunda iş kaybına neden olduğunu ve bunun da büyük bir ümitsizlik yarattığını söylemiştir. Yellen, ticaretin kayba uğrattığı kesimler ile ilgili düzenleme yapmak gerektiğini belirtmiştir.⁴ Küresel ticaretin serbestleşmesi ve yeni üretim sisteminin yaygınlaşması bazı kesimler üzerinde olumsuzluklar yaratmaktadır. Bu nedenle günümüzde ticaretin serbestleştirilmesinin yerli üreticiler bakımından yaratacağı yeni şartlara uyum çabaları ve buna ilişkin uyum politikaları gereği (trade adjustment policies) konusu büyük önem kazanmış ve küresel gündemde yerini almıştır. Bu durum Türkiye'nin de dikkate alması gereken bir gelişmedir. Aksi takdirde, korumacılık rüzgârına kapılma ve bunun maliyetlerine katlanma ihtimali yüksektir.

Son yıllarda bu durumun oluşturduğu tepkiler öyle bir noktaya gelmiştir ki, liberal ticaret ortamının bütün taraflara refah getirdiği "genel kabulünün" sanayileşmiş ülkeler tarafından sorgulandığı bir sürece girilmiştir. Bu süreç artan göç sorunuyla birleşince, popülist siyasetçilerin siyaseten kullandıkları küreselleşme karşıtı söylemlere dönüşmüş ve GÜ'lerde "ticarette korumacılık" eğiliminin güçlenmesine yol açmıştır. DTÖ ve çeşitli uluslararası kuruluşlar 2008 krizinden bu yana özellikle G20 gibi büyük ekonomilerde korumacılık eğilimlerinin arttığına vurgu yapmaktadır. DTÖ, G20 ülkelerinin ticareti etkileyen önlemlerini 6 ay gibi aralıklarla ortaya koymaktadır.⁵ Bununla birlikte bağımsız "Global Trade Alert" tarafından yapılan ve politika çevreleri ile uluslararası platformlarda giderek daha fazla ilgi gören çalışmalarda ise, bu durumun giderek daha vahim bir hal aldığı hatırlatılmaktadır. Özellikle G20 ülkelerinin korumacı uygulamalarının sadece ticaret miktarı açısından değil, uygulama şekilleri bakımından da ciddi bir değişim gösterdiği ve bu ülkelerin daha geniş ticaret miktarı açısından değil, uygulama

⁴ Paul Hannon ve David Harrison, "Yellen: Globalization, Technological Change have been harmful to many", The Wall Street Journal, 27 Haziran 2017, <https://www.wsj.com/articles/yellen-u-s-financial-system-is-safer-and-sounder-than-before-crisis-1498586028>

⁵ Bu konuda çıkan son DTÖ raporu: WTO, Report on G20 Trade Measures (Mid-May 2017 to Mid-October 2017) (Cenevre: WTO, 2017), sf. 3, son giriş tarihi 19/06/2018, https://www.wto.org/english/news_e/news17_e/g20_wto_report_november17_e.pdf

şekilleri bakımından da ciddi bir değişim gösterdiği ve daha geniş bir yelpazede farklı uygulama araçlarına yöneldiğine dikkat çekilmektedir.⁶ Buna göre küresel krizin başlangıcından bu yana geçen on yıllık sürede tüm dünya ülkeleri tarafından 15 bine yakın ticari tedbir alınmış, bunlar arasında korumacı yöndeki tedbirlerin sayısı ticareti kolaylaştırıcı olanların sayısının çok ötesine geçmiştir.

Bu gelişmelerin sonucunda, İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana küresel ekonomik sistemi düzenleyen uluslararası örgütlerin (Uluslararası Para Fonu, GATT/Dünya Ticaret Örgütü, Dünya Bankası) karar alma mekanizmalarının aksadığı, güncel ekonomik gerçekleri yansıtmadığı ve bu nedenle çağın gereksinimlerine karşılık verme yeteneklerinin sınırlandığı bir dönemin başladığı iddialarının sıklıkla dile getirildiği görülmektedir. DTÖ kapsamında 2001 yılı sonunda başlatılan, ancak çeşitli zorluklar nedeniyle yıllardır tamamlanamayan Doha Kalkınma Turu; ABD, AB ve Çin gibi başat güçleri, yeni stratejiler ve bunların gerçekleşmesi için yeni müzakere yolları arayışına sevk etmiştir. 2017 yılının başında Doha Kalkınma Turu çerçevesinde Ticaretin Kolaylaştırılması Anlaşması ve kapsamı genişletilen Bilgi Teknolojileri Anlaşması-II yürürlüğe girmiş olsa dahi, bu husus küresel ticaret bakımından sınırlı bir gelişme olarak değerlendirilmektedir.

“Yeni normal” olarak nitelendirilen küresel ticaretteki bu belirsizlik döneminin, bir süre daha devam etmesi beklenmektedir. Küresel ticaret sisteminin ne şekilde evrileceği konusundaki tartışmalar devam etmektedir. Küresel sistemin başat oyuncuları arasında Çin ve AB, sistemin mevcut çerçevede devam etmesini amaçlayanlar kadar, ABD gibi farklı bir sürecin başlamasını hedefleyenler de bulunmaktadır. Bu tartışmalar devam ederken günümüzde ticaret savaşları olarak adlandıracağımız bir dönemden geçilmektedir. **Ticaret savaşları** Trump yönetiminin izlediği ve belirli ticaret ortaklarını hedef alan uygulamaların sonrasında diğer ülkelerin de karşı tedbirleri alması sonucu giderek daha fazla tartışma ve endişe yaratan bir olgu haline gelmiştir.

Bu belirsizlik, ekonomik büyüme sürecinde ihracatın sürükleyici gücüne öncelik veren Türkiye gibi ülkeler bakımından yaşamsal bazı sonuçlar doğurmaktadır. Küreselleşme ve karşılığı, ticari ilişkilerin

⁶ Ticarete korumacılık artışına ilişkin olarak bkz. WTO, “G20 trade restrictions reach highest monthly level since the crisis”, WTO, 21 Haziran 2016, https://www.wto.org/english/news_e/news16_e/trdev_21jun16_e.htm; ve Global Trade Alert tarafından yapılan analiz: <http://www.globaltradealert.org/>.

yeniden tanımlanması ve ihtiyaç duyulan yeni kuralların tanzimi süreci ülkemizi de yakından ilgilendirmektedir. Bu sebeple, sistemin ne şekilde evrileceğinin düşünülmesi Türkiye için de özel önem taşımaktadır. Dolayısıyla, bugüne kadar uygulanan ulusal ekonomi ve ticaret politikalarındaki bazı yaklaşımların yeniden değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda, ticaret ortaklarının değişen yaklaşımları da dikkate alınmalıdır.

Bu çalışmada, ilk olarak küresel ekonomide yaşanan değişimlerin ışığında dönüşen ticaret dengeleri ve bunun sonucu olarak ortaya çıkan yeni nesil ticaret anlaşmaları üzerinde durulmaktadır. Çalışmada daha sonra, mega-ticaret anlaşmaları ve bu anlaşmaları ortaya çıkaran koşullar ile özellikle yeni dönem ticaret anlaşmalarında gündeme gelen temel konular irdelenmektedir. Ayrıca, gelecekte giderek ön plana çıkması beklenen yeni dönem ticaret anlaşmalarının, içerik ve amaçları bakımından Türkiye'yi ne yönde etkileyebileceği, Türkiye'nin bu kapsamda karşılaşılabileceği talepleri ve bu gelişmeler karşısındaki seçeneklerini gündeme getirmektedir.

Rapor temelde, Türkiye'nin ana ticaret ortağı olan Avrupa Birliği ile Gümrük Birliği ilişkisinde ve küresel ticaretin başat gücü olan ABD ile ticaret ilişkisinde öne çıkan noktaları irdelemeyi amaçlamaktadır. Ayrıca, küresel gelişmeleri ve bu gelişmelerin yeni dönem ticaret anlaşmaları ve düzenlemelerine olan etkilerini de dikkate almaktadır.

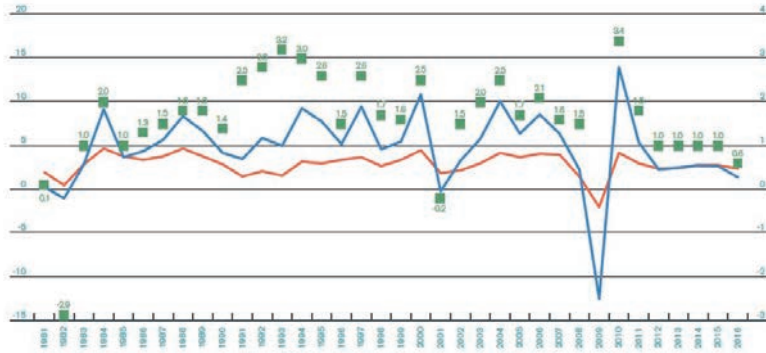
2. DÖNÜŞÜMÜN TİCARET SİSTEMİNE ETKİLERİ

Son 30 yıllık süre içerisinde küresel ticaretin genel yapısını önemli ölçüde değiştiren olguların varlığından söz etmek mümkündür. Dünya ticareti bu dönem içerisinde giderek artmış ve 1980 yılında 2 trilyon dolar seviyesinde olan toplam küresel ihracat hacmi, 2017 sonunda 17.7 trilyon doları aşmıştır.⁷ Bu dönemde ortalama yıllık ihracat artış hızı %5,1'in üzerinde olmuştur. Bununla birlikte, özellikle küresel krizin de etkisiyle son on yılda dünya ticaretinin durgunluğa girdiği görülmektedir. 1980'lerden bu yana küresel gayri safi hâsıla ortalama artış oranının (%3.9) üzerinde gerçekleşen küresel ticaretteki ortalama artış oranı (%7.76), son dönemde azalarak büyümenin

⁷ Bkz. WTO World Trade Statistical Review 2018, (Cenevre: WTO, 2018), s.29. https://www.wto.org/english/res_e/status_e/wts2018_e/wts2018_e.pdf

gerisinde kalmıştır (Şekil 1).^{8,9} Küresel ticaretteki yavaşlamanın nedenleri aynı bir çalışma konusudur ancak son dönemlerdeki bu olumsuzluğa rağmen uzun zaman diliminde dünya ticaretindeki gelişme trendi önemlidir.

Şekil 1 Dünya Mal Ticareti Hacmindeki Artışın Dünya Reel GSYİH Artışına Oranı, 1981-2016 (Yıllık Yüzdelerik Değişim ve Oran)

■ Dünya ticaret hacmindeki değişim (sol) ■ Dünya hasılasındaki değişim (sol) ■ Ticaretteki artışın hasılasındaki artışa oranı (sağ)

Kaynak: WTO, World Trade Statistical Review 2017, sf. 18.

Dünya ticaretinin artmasına neden olabilecek pek çok unsurdan bahsetmek mümkündür. Öncelikle, ticarete serbestleşme sağlamak üzere yapılan müzakerelerin ve varılan anlaşmaların, başta gümrük tarifeleri olmak üzere, ticaret engellerini azalttığı ve bunun sonucu olarak dünya ticaretinin artmasında önemli bir rol oynadığı görülmektedir. Buna ek olarak, ulaştırma/lojistik alanında sağlanan gelişmelerin ve teknolojik ilerlemelerin, üretim süreçlerinde coğrafi olarak daha fazla sayıda ülkeyi içerecek şekilde parçalı bir üretim yapısına geçişe izin vermesinin de olumlu katkı yaptığı belirtilebilir. Sanayi ürünlerinde dikey uzmanlaşmayı sağlayan bu yapı, özellikle tedarik zinciri olarak adlandırılan üretim modellerinin oluşmasına neden olarak ticaret akımlarında önemli değişimlere yol açmıştır. Bu dikey uzmanlaşma sürecinde belirli ürünlerin üretim aşamalarının farklı ülkelerde gerçekleştirilmesi, bir yandan ülkeler arasında ara malı ticaretinin (dolayısıyla dünya ticaret hacminin) hızla artmasını sağlarken diğer taraftan üretim maliyetlerinin aşağıya çekilmesi ile nihai ürünler bakımından da küresel talebin artmasına imkân vermiştir.

⁸ Küresel gayri safi milli hasıla artışı için bkz. <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG?end=2015&start=1985&view=chart>

⁹ UNCTAD küresel ticaret verileri için bkz. <http://unctadstat.unctad.org/wds/TableViewer/tableView.aspx?ReportId=101>

Günümüzde GYÜ'ler ve özellikle yükselen ekonomiler, küresel tedarik-değer zincirlerine (global value chains) dönüşen bu karmaşık yapılar içerisinde giderek daha fazla yer almaya başlamışlardır. Ancak, başlangıçta gelişmiş ekonomilerin zincirin üst seviyelerinde ve katma değeri daha yüksek aşamalarda (örneğin bilgiye-dayalı işler, endüstriyel tasarım, ürün geliştirme, pazarlama, satış sonrası hizmetler ve yüksek teknolojiye dayalı imalat vb.) yer aldıkları, buna karşın GYÜ'lerin ise zincirin daha alt seviyelerinde özellikle fason, montaj, ara malı tedariki gibi yollarla üretim işlemlerini gerçekleştirdikleri görülmektedir.¹⁰ Buna göre, birçok ürünün nihai hale getirildiği ülkenin üretim zincirindeki toplam katma değer payı çok yüksek olmayabilir.¹¹ Ancak, ürün söz konusu ülke menşeli görülmektedir.

Ürünü ithal eden ülke tarafından uygulanan korumacı politikalar ise sadece menşe ülkeyi değil, aynı zamanda tedarik zincirinin diğer halkalarındaki ülke ve sektörler de etki etmektedir. Aynı şekilde, ara mallarının ithal edildiği diğer ülkelere de olumsuz bir etki yansımaktadır. Bu noktada söz konusu üretim sürecinde göze çarpan önemli bazı olgulardan bahsetmek yararlı olacaktır.

İlk olarak, bu gelişmeler sonucunda Uzak Doğu Asya Ülkeleri ve diğer yükselen bazı ekonomilerin küresel üretim ve ticaret ağları içerisindeki payları hızla artmaya başlamıştır. Özellikle DTÖ'ye üye olmasından itibaren Çin, bu süreçte belirgin bir şekilde öne çıkarak dünya ihracatında ilk sıraya, ithalatında ise ikinci sıraya yükselmiştir. Üretim üssü olarak ön plana çıkmaları ile beraber Çin ve diğer Asya ülkelerinin ihracat yapıları değişmiş, ticaret hacimleri genişlemiş ve dünya ticaretindeki etkileri artmaya başlamıştır. Benzer durum ağırlıklı olarak ABD piyasasına ihracat yapan Meksika ve AB'ye yönelik üretim yapan Orta ve Doğu Avrupa Ülkeleri için de geçerlidir. Aynı dönemde Türkiye de, özellikle AB iç pazarına yönelik üretim ve ihracat yapmak suretiyle, değer zinciri içerisinde orta-teknoloji ürünlerin üretiminde yer almıştır.

Diğer taraftan, küresel tedarik zinciri etkisinin, yüksek teknolojiye dayalı ürünlerde daha belirgin şekilde ortaya çıktığı görülmektedir. Söz konusu ürünlerin, başta Çin olmak üzere, yükselen ekonomilerin ihracatındaki payı artmaya devam ederken, dünya ticaretinde en hızlı artış yine bu sektörlerde gözlemlenmiştir. Çin ve Asya ülkeleri

¹⁰ IMF, Changing Patterns of Global Trade (Washington D.C.: IMF Publications, 15 Haziran 2011), sf. 16, son giriş tarihi 19/06/2018, <https://www.imf.org/en/Publications/Policy-Papers/Issues/2016/12/31/Changing-Patterns-of-Global-Trade-PP4578>

¹¹ Örneğin iPhone Çin'de üretilip menşe kazanmış olmakla beraber, bu üründen elde edilen karn aslan payı Çin'e değil ABD'ye kalmaktadır. Çin iPhone üretiminde ABD'nin Apple firmasına değil, ABD'deki yüksek ücretli muadil işgücüne rakip olmaktadır.

tarafından üretilen ara malların, gelişmiş ülkelerin orta-üst ve ileri teknolojiye dayalı sektörlerdeki üretime ve ihracat artışına katkısı oldukça fazladır. Yaşanan teknolojik gelişmelerle birlikte, yükselen ekonomilerin bu sektörlerde gelişmiş ekonomileri yakalamaya başladıkları görülmektedir. Orta teknoloji ürünlerinde rekabetin artması sonucu Türkiye'nin toplam ihracatının %5'inden azını oluşturan ileri teknoloji ürünlerin üretim ve ihracatına yönelmesi gereği bir kez daha vurgulanmalıdır.

Bu ülkelerin ihracat yapılarının giderek gelişmiş ülkelerin yapılarıyla benzeşmeye başlamasının, küresel tedarik zincirlerindeki büyümenin bir yansıması olduğu iddia edilmektedir.¹² Örneğin ihracat benzerlik endeksi bağlamında yapılan değerlendirmelere göre, Çin ve Güney Kore'nin ihracat yapılarının giderek Almanya ve ABD'nin yapılarına yakınsamaya başladığı görülmektedir. Bu durum, ülkeler arasında artan sanayi-içi ticaret ilişkisine dikkat çekmektedir. Ülkelerin aynı sektörde karşılıklı olarak birbirlerine ihracat yapması, örneğin Türkiye'nin AB'den otomobil ithal ederken, aynı zamanda bu ürünleri AB'ye ihraç etmesi yaygınlaşmıştır. Bir başka örnek daha vermek gerekirse, makine sektöründe Japonya'dan Çin'e montaj amacıyla yapılan ihracat sonrası üretilen makinelerin Çin tarafından ABD'ye ihracatı gerçekleştirilmektedir. Bu örnekte Çin, söz konusu üründe hem ithalat hem ihracat yapmaktadır. Dolayısıyla, ülkeler birbirlerini bir yandan tamamlarken (Japonya-Çin), diğer yandan ise rekabet içerisine girmektedir (Çin, ABD'li makine üreticilerine karşı).¹³

ABD, AB ve Japonya gibi gelişmiş ekonomiler bakımından bu sürecin bir diğer yansıması ise üretime ilave olarak hizmet sektörünün devreye girmesi ile hizmet ticaretinde görülen artıştır. Bu ülkeler bakımından hizmet ticaretinde pazar açılımı ve bu serbestleşmeyi sağlayacak yeni kuralların ihdası önem kazanmaktadır. Nitekim bu durum, AB'nin "Küresel Avrupa Stratejisi" belgesinde de ifade bulunmaktadır.¹⁴ Aynı şekilde, ABD'nin yaptığı tüm STA'lar ve Trump yönetimi tarafından kabul edilmeyen TPP, bu yönde adımlar ihtiva etmektedir. Benzer bir durum bu ülkelerin sermaye yatırımları için de geçerlidir. Yatırımların korunması ve engellerle karşılaşmaması giderek önem kazanmaktadır.

¹² IMF, Changing Patterns of Global Trade, sf. 27.

¹³ Örneğin, Çin sadece iPhone üretimine katılmakta kalmayıp mobil telefon üretimine başlamıştır. Bu durum ABD'li üreticiler bakımından en azından Çin piyasasında rekabet yaratmaktadır.

¹⁴ AB'nin 2006 yılında ortaya koyduğu Küresel Ticaret strateji belgesi için bkz. Avrupa Komisyonu, Global Europe: Competing in the World (Brüksel: European Commission, Ekim 2006), Bölüm 3: Analysis, sf. 4, son giriş tarihi 19/06/2018, http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2006/october/tradoc_130376.pdf

Tüm bu olgular, dünya ticaretinde büyük bir yere sahip olan ve küresel üretim süreçlerinden geçen ürünlere, hizmetlere ve yatırımlara ilişkin korumacı ticari engellerin (özellikle gümrük tarifeleri dışındaki engeller) ortadan kaldırılmasını ya da en azından azaltılmasını ve daha sıkı kurallara bağlanmasını gerekli kılmaktadır.

Diğer taraftan, yükselen ekonomilerin rekabetçi yapılarının da giderek daha belirginleşmesi ile GÜ'lerin pek çok sektörde sürdürdükleri korunma taleplerinin devam ettiği gözden kaçırılmamalıdır. Bu talepler karşısında ilk akla gelen uygulamalar arasında ticarete savunma araçları (anti-damping soruşturmaları ve korunma önlemleri) dikkat çekmektedir. Ne var ki bu araçlara, ABD ve diğer GÜ'lerin yanı sıra, Türkiye'nin de aralarında bulunduğu pek çok GYÜ'nün birbirlerine karşı da sıklıkla başvurduğu görülmektedir. Türkiye, son yıllarda anti-damping soruşturmalarına en fazla başvuran ülkeler arasında bulunmaktadır.

Ancak, yukarıda bahsedilen uygulamaların yanında, ticarete olumsuz etki eden araçların son yıllarda gerek ithalat gerek ihracata etki eden geniş bir yelpazeye yayıldığı, özellikle ticaretin finansmanında yerli firmaları kayıran uygulamaların ön plana çıktığı gözlemlenmektedir.

T20 tarafından yapılan çalışmalarda, 2009'dan bu yana ticarete en fazla etki eden uygulamalar arasında ihracat sübvansiyonları, diğer sübvansiyonlar ve ihracat kredileri göze çarpmaktadır. Özellikle yerli üreticileri yabancılar karşısında ayrımcı şekilde koruyan düzenlemelerin ve devlet yardımlarının arttığı gözlemlenmektedir. Küresel ticaret sisteminde ağırlığı olan G20 ülkelerinin küresel kriz ve dönüşüme tepkileri koruma politikalarının kapsamını genişleten uygulamalar yoluyla olmaktadır.¹⁵

Dolayısıyla, önümüzdeki dönemde küresel kurallı ticaret düzeninin oluşturulmasında veya ikili ve çoklu serbest ticaret anlaşmalarının müzakere süreçlerinde, ihracatı ve yerli üretimi kollayan, ayrımcı devlet müdahalelerinin daha fazla gündeme getirilmesi söz konusudur. Nitekim demir çelik ürünlerinde devlet yardımları yoluyla arzın ve kapasitenin artırılması sonucu Çin gibi ülkelerin ABD ve AB tarafından eleştirilmesi bunun bir tezahürü olarak görülebilir.

¹⁵ Konu ile ilgili bkz. Simon J. Evenett ve Johannes Fritz, Will Awe Trump Rules?: The 21st Global Trade Alert Report (Washington D.C.: CEPR Press, 4 Temmuz 2017), son giriş tarihi 20/06/2018, <https://www.globaltradealert.org/reports/42>

Ayrıca gelişmiş ekonomiler, GYÜ'lerin daha yüksek normlarda üretim yapmalarını (çevre şartları, çocuk işçiliği gibi konularda) talep etmektedir. Böylece, benzer rekabet koşullarında üretim yapılması amaçlanmaktadır. NAFTA yenileme görüşmelerinde ABD'li müzakerecilerin, otomotiv sektöründe çalışan Meksikalı işçilerin ücretlerinin ABD'li işçilerin seviyesine çıkarılmasını talep ettikleri görülmüştür.¹⁶ Buna göre daha yüksek teknik, çevre, çalışma ve üretim normlarına sahip sanayileşmiş ülkeler, GYÜ'lerin ve hatta birbirlerinin iç düzenlemelerini (domestic regulations) benzeştirmeye çalışmaktadır (regulatory coherence).

Tüm bu gelişmeler, küresel ticaret sisteminde bazı adımların atılması ihtiyacını doğurmuştur. İlk olarak sistemin, hizmet ticareti, yatırımların korunması, kamu alımları gibi yeni alanlarda ileri düzenlemeler getirmesi beklenirken, teknik düzenlemeler ve standartlaştırmaya ilişkin iç düzenleme konuları da küresel ticaretin gündemine girmiş ve tarife-dışı engellere ilişkin yeni kurallara olan ihtiyaç giderek artmıştır.

3. DÖNÜŞÜMÜN YENİ TİCARET ANLAŞMALARINA ETKİLERİ

Önceki bölümde de görüldüğü üzere, küresel ticaret ilişkileri giderek daha karmaşık bir hale gelmektedir. Ulusların kendi teknolojileri ve üretim faktörleri ile ürettikleri ürünlerin mübadelesi şeklinde gerçekleşen geleneksel ticaret ilişkileri yapısal olarak nitelendirilebilecek değişimlere uğramıştır. Günümüzde üretim süreçleri, çok sayıda ülkenin dâhil olmasıyla karmaşık bir yapı haline gelmiştir. Bu karmaşık ilişkiler sonucu ortaya çıkan ürün ve hizmetleri konu alan ticaret ilişkileri ise yeni eğilimler ortaya koymaktadır ve dolayısıyla yeni kurallara ihtiyaç duyulmaktadır. Başta Çin olmak üzere yükselen ekonomilerin, giderek daha hızlı şekilde dünya ekonomisine katılmaları ve üretim merkezlerine dönüşen Uzak Doğu Asya Ülkeleri, özellikle imalat sanayinde küresel ticaret dengelerinin değişmesine yol açmıştır.

¹⁶ David Lawder, "NAFTA officials put top-level talks on hold until May 7 to consult with industry", Business News, Reuters, 27 Nisan 2018, <https://www.reuters.com/article/us-trade-nafta/nafta-officials-put-top-level-talks-on-hold-until-may-7-to-consult-with-industry-idUSKBN1HY20B>

AB ve ABD, öncelikli olarak DTÖ temelinde işleyen çok taraflı ticaret sistemi çerçevesinde yeni düzenlemelerin yapılmasına taraf olmuşlar ve ortak beklenti ve kaygılarını bu platformda ön plana çıkarmaya çalışmışlardır. Bunlar arasında, sermaye yatırımlarının diğer ülkeler tarafından korunması, yüksek teknolojiye dayalı ürünlerin ticaretindeki engellerin azaltılması, yerel üreticileri kayıran uygulamaların (lokalizasyon önlemleri) kaldırılması, hizmet ticaretinin genişletilmesi ve serbestleştirilmesi, rekabet politikasına ilişkin önlemlerin uygulanmasına sınır getirilmesi, fikri mülkiyet haklarının daha yüksek düzeyde korunması ve kamu alımlarında ayrımcılığa son verilmesi sayılabilir. Bu süreçte başta AB ve ABD, kendi açılarından öncelikli gördükleri bu gibi alanlarda yeni kuralların geliştirilmesi ve ticarete serbestleşmenin sağlanmasına önem atfetmeye başlamışlardır. Bu nedenle bugüne kadar DTÖ'de yeterince ön plana çıkmamış, ancak küresel ekonominin gelişmesiyle birlikte gündeme gelen bazı alanlarda, yeni düzenlemelerin yapılması ve mevcut DTÖ kurallarının daha ileri noktalara götürülmesi önem kazanmıştır. Bu bakış açısının, ticarete engellerin kaldırılarak yeni pazara giriş olanaklarının elde edilmesine ve ihracat potansiyelinin gelişmesine katkı sağlayacağı düşünülmüştür.

Bugün itibarıyla küresel ticaret gündemi, artık sadece geleneksel ticaret müzakerelerinin esasını oluşturan imalat sanayi ve tarım alanında korumacılığın (gümrük tarifesi, kotalar vb.) azaltılmasından ibaret değildir. Gündem, artık uygulamaları ve boyutları giderek artmakta olan tarife-dışı engelleri ve düzenleyici alanları da kapsayacak ve yukarıda bahsi geçen yeni ticaret politikası alanlarını da içine alacak şekilde genişlemeye başlamıştır.

Bu alanların bazıları esasen, 1994 yılında tamamlanan çok taraflı ticaret müzakerelerini kapsayan Uruguay Turu'nda ele alınmış ve belirli ölçüde düzenlenmiştir. Böylece hizmetler ticareti (Hizmetler Ticareti Genel Anlaşması-GATS), yatırımlar (Ticaretle Bağlantılı Yatırım Tedbirleri Anlaşması-TRIM), ticaretle bağlantılı fikri mülkiyet konuları (Ticaretle Bağlantılı Fikri Mülkiyet Anlaşması-TRIP) ve teknik standartlara ilişkin (Ticarette Teknik Engeller Anlaşması-TBT /Hayvan ve Bitki Sağlığı Anlaşması-SPS) bir dizi anlaşma kabul edilmiştir. Bu anlaşmalar, çerçeve anlaşmalar olarak değerlendirilmektedir. Bunlar genel hükümler içermekte ve uygulamaya yönelik ayrıntılı düzenlemelere yer vermemektedir. Ancak, bir süredir dünya ekonomisinde ve üretim süreçlerinde meydana gelen değişimler ve küresel rekabette yeni aktörlerin belirmesi gibi yapısal gelişmeler sonucu, mevcut düzenlemelerin

yeterli olmadığı ve yeni düzenlemeler konusunda taleplerin arttığı bir döneme girilmiştir.

Diğer taraftan, çok sayıda GYÜ, 2001 yılında başlatılan Doha Turu müzakerelerinde AB ve ABD tarafından ortaya atılan geniş gündem fikrine daha ilk günden itibaren olumsuz bakmışlardır. Çünkü bu ülkeler, Uruguay Turu sonrası başta tarım ürünleri ticareti ve tekstil gibi emek yoğun sektörlerde, AB'nin ve ABD'nin pazara girişte gerekli esneklikleri sağlamadığını savunmuşlardır.¹⁷

Aynı şekilde GÜ'lerin bazı sektörlerde ilave ve gönüllü pazar açılım talepleri de bu olumsuz bakışın sebeplerindedir. Doha Kalkınma Gündemi'nde (DKG), tartışmaları GYÜ'lerin kaygılarını ele alacak şekilde bir temele oturtma gayreti ile yola çıkılmış, ancak bu kaygıların giderilmesi başlanmamıştır.

Nitekim bu zorluklarla başlayan müzakere sürecinde, sadece gelişmiş ülkelerle GYÜ'ler arasında değil, benzer gelişmişlik düzeyine sahip ülkelerin oluşturduğu gruplar arasında da derin ayrılıklara yol açan birçok farklılık giderilememiştir.¹⁸ 2003 yılında DTÖ'nün Meksika Cancun'da yapılan zirvesinde sonuç alınamamış ve özellikle AB tarafından desteklenen yeni gündem konularının (başta yatırımlar, rekabet, kamu alımları, çevre-ticaret ilişkisi ve çalışma standartları olmak üzere) DKG'den çıkarılmasına karar verilmiştir. Ancak bu durum dahi, tarafların, sanayi ürünlerinde pazara giriş (Tarım Dışı Ürünlerde Pazara Giriş-NAMA), tarım ticareti ve hizmet ticareti alanlarında müzakerelerin hangi yöntemler üzerinden yapılacağına dair usulleri kapsayan maddeler üzerinde uzlaşmaya varmasını sağlamamıştır.

Taraflar arasında pozisyon farklılıklarının devam etmesi ve gündem dışına atılan konularda kuralların oluşturulamaması DTÖ'nün önemini ortadan kaldırmamakla beraber, Baldwin'in de ifade ettiği üzere, "küresel ticaretin düzenlenmesindeki merkezi

¹⁷ M. Sait Akman, "Doha Kalkınma Turu ve DTÖ: Sorunların Açmazında Çözüm Arayışları", DTÖ Doha Turu Çok Taraflı Ticaret Müzakereleri ve Türkiye, der: M. S. Akman ve Ş. Yaman (Ankara: TEPAV, 2008), sf. 24, son giriş tarihi 19/06/2018, http://www.tepav.org.tr/upload/files/1271234792r5707.Dunya_Ticaret_Orgutu_Doha_Turu_Cok_Taraflı_Ticaret_Muzakereleri_ve_Turkiye.pdf

¹⁸ Bkz. Richard Baldwin, "Failure of the WTO Ministerial Conference at Cancun: Reasons and Remedies", *The World Economy*, 29 (6), Wiley Online Library, 2006, sf. 677-696. ve Rorden Wilkinson, "Building Asymmetry: Concluding the Doha Development Agenda", iç. D. Lee ve R. Wilkinson (eds.), *The WTO after Hong Kong: Progress in, and Prospects for, the Doha Development Agenda* (Londra ve New York: Routledge, 2007).

rolünü” aşındırmıştır.¹⁹

Bu durum, başta AB ve ABD’yi, DTÖ sistemini tamamen terk etmeden, ticaret ilişkileri gündemini kendileri için önemli gördükleri ülkeler ile yapacakları çoklu/bölgesel/ikili ticaret anlaşmaları²⁰ yoluyla belirlemeye sevk etmiştir. AB, oluşturduğu Küresel Avrupa Ticaret Stratejisi çerçevesinde ekonomik büyüklüğü ve büyüme hızı nedeniyle pazar potansiyeli yüksek olan ancak korumacılığın da yüksek olduğu ülkelerle kapsamlı ve iddialı anlaşmalara yönelmeye başlamıştır. Bu anlaşmalar, hizmet ticareti ve yatırımları da ileri düzeyde serbestleşmeyi içerecek şekilde düzenlenmektedir.

Diğer taraftan, bu iki ekonominin birbirleri ile de mevcut ticaret ve yatırım potansiyelini gerçekleştirebilmek amacıyla oldukça kapsamlı ve iddialı Transatlantik Ticaret ve Yatırım Ortaklığı (TTIP) görüşmelerine başlaması ise, gerek kendi stratejileri gerek küresel ticaret sistemi için bir dönüm noktası teşkil etmiştir. Nitekim Avrupalı ve Amerikalı yetkililerin bu anlaşmayı küresel kuralları değiştirecek bir yapı olarak lanse etmeleri, üçüncü ülkeler nezdinde bu anlaşma ile çok taraflı sistemin “bypass” edileceği endişesini yaratmıştır. Bu nedenle, başta Çin olmak üzere, TTIP ve TPP müzakerelerinin dışında kalan önemli paydaşların sürece verdikleri tepki dikkat çekmiştir.²¹ Bu kapsamda, bir sonraki bölümde ticaretin başat aktörlerinin ticaret sistemindeki arayışları incelenecektir.

¹⁹ Richard Baldwin, “WTO 2.0: Governance of 21st century trade”, Review of International Organizations, 9 (2), Springer, 2014, sf. 281.

²⁰ Bölgesel Ticaret Anlaşmaları daha ziyade Serbest Ticaret Anlaşmaları (STA) şeklinde yapılmaktadır.

²¹ TTIP’in üçüncü ülkeler nezdinde yarattığı tepkilere ilişkin bkz. M. Sait Akman, Simon J. Evenett ve Patrick Low (ed.), Catalyst: The Impact of TTIP on the Rest (Washington D.C. ve Ankara: CEPR Press ve TEPAV, 2015), sf. 86-87. Bu anlaşmaların Trump’ın ABD Başkanı seçildikten sonra askıya alınması sonrasında küresel ticaret sistemindeki boşluğu farklı bir şekilde doldurmaya yönelik tutumu ile birlikte okunmalıdır.

3.1 ULUSLARARASI TİCARET SİSTEMİNDEKİ BAŞAT GÜÇLERİN ARAYIŞLARI

a. Amerika Birleşik Devletleri

ABD; Clinton, Bush ve Obama yönetimleri çok taraflı sistemden (multilateral) yararlanmaya çalışmış, Doha Kalkınma Turu'nu ABD Kongresi'nin ve kamuoyunun benimsemesini sağlayacak bazı yeni stratejiler geliştirmiştir.

ABD müzakerecileri, DTÖ'de, 2008 yılında tarım alanında liberalleşmenin sağlanabilmesi için Türkiye dâhil GYÜ'ler tarafından talep edilen esneklikleri reddetmiş, daha sonra da sanayi mallarında ülkelerin gönüllü olarak makine, mücevher, orman ürünleri gibi bazı sektörlerde ilave tarife indirimleri yapmasını önermiştir.²² Kısacası ABD'nin, tarım alanındaki pazar açılımı talebi ve özellikle Çin, Hindistan ve Brezilya'dan bazı sanayi sektörlerinde ilave tarife indirimi sağlanmasına yönelik talepleri, GYÜ'ler tarafından bir karşılık bulamamış ve Doha müzakerelerini tıkamıştır. Türkiye dâhil birçok ülkenin özellikle tarımda bu talepleri reddetmesiyle, beklentiler boşa çıkmış, Doha Turu'nda bugüne kadar anlamlı bir liberalleşme sağlanamamıştır.²³

ABD çok taraflı sistemde amacına ulaşamayınca bu defa ticaret çıkarlarını "mega" anlaşmalar müzakere ederek aramaya başlamıştır. ABD ekonomisi, gereksinim duyduğu ve yüksek rekabet gücü bulunan alanlarda yeni kurallar içerecek, ekonomisinin üstünlük alanlarını pekiştirecek ve Çin'den algıladığı tehdidi giderecek düzenlemeleri gerçekleştirmek amacıyla iki önemli girişime öncelik vermiştir. Bu girişimler ile ticaret, fikri mülkiyet hakları, doğrudan yabancı sermaye yatırımı, anlaşmazlıkların çözümü gibi önemli alanların da tabi olacağı yeni bir dönemin kurallarını oluşturmayı amaçlamıştır. Bunlar, Japonya dâhil 11

²² Reuters, "U.S. manufacturers say 'no' to WTO meeting now", Money News, Reuters, 8 Aralık 2008, <http://in.reuters.com/article/idINIndia-36932920081208> ve Frances Williams, "WTO fails to set date for outline accord", Global Economy, Financial Times, 9 Aralık 2008, <https://www.ft.com/content/ac3a0ac8-c565-11dd-b516-000077b07658?mhq5j=e2>

²³ Tarım konusundaki farklı yaklaşımlar olmakla beraber müzakerelere katılan dönemin Türkiye'nin DTÖ Nezdindeki Daimi Temsilcisi Büyükelçi (E) Bozkurt ARAN, Çin'in ve ABD'nin özellikle bazı sektörlerde gönüllü ve ilave pazar açılımı taleplerini reddetmesini görüşmelere ara verilmesinin ana nedeni olarak değerlendirmektedir.

Pasifik ülkesinin katıldığı Trans-Pasifik Ortaklığı (TPP) ile 28 AB ülkesiyle oluşturulacak Transatlantik Ticaret ve Yatırım Ortaklığı (TTIP) girişimleridir. Böylece, İsviçre, Norveç ve İzlanda dışında bütün gelişmiş ülkelerin ve hatta bazı GYÜ'lerin bir araya geldiği bu iki girişim ile küresel ticaretin yaklaşık %45'ine ve gayrisafi hâsılanın %60'ına tekabül eden bir bloğun oluşturulması hedeflenmiştir. Diğer taraftan, ABD 2013 yılında başlatılan Avrupa Birliği dâhil 23 tarafın yer aldığı Hizmet Ticareti Anlaşması-TiSA (Trade in Services Agreement) çoklu müzakerelerinde önemli ve aktif bir taraf olarak yer almaktadır.²⁴

Söz konusu girişimlerin, kamuoylarında tartışma konusu olan devlet-yatırımcı anlaşmazlıklarına ilişkin hükümleri de kapsadığı ve birçok alanda çığır açma potansiyeli taşıdığı görülmüştür. Tüm bu gelişmeleri küresel ticaret bakımından yalın ve alışlagelmiş serbest ticaret anlaşmaları çerçevesinde değerlendirmek yanıltıcı olur. Bunların “oyun değiştirici” niteliğini dikkate almak gerekmektedir.

ABD'nin bu dönemde, DTÖ müzakerelerine tamamen sırt çevirmemekle birlikte hedeflenen müzakerelerin istediği şekilde tamamlanamayacağı kaygısıyla, ikili (bilateral) ticaret anlaşmalarına da yöneldiği görülmektedir. Güney Kore ile yapılan anlaşma bu bakımdan önemlidir.

Ne var ki, bu girişimler yoluyla getirilmeye çalışılan kuralların kamuoyuna yansımaları ABD ve AB ülkelerinde ciddi itirazlara ve eleştirilere de yol açmıştır.²⁵ Bu eleştirilerin de etkisiyle, siyasi çevrelerin bu tür ticaret anlaşmalarına yaklaşımının, her seçim döneminde olduğu gibi, popülist söyleme kaymış olduğu gözden kaçmamıştır. Nitekim ABD'deki Başkanlık seçimlerinde her iki partinin adayının da Amerikan kamuoyunda korumacı eğilimin etkin olmasından yararlanmak için uluslararası ticareti suçlayıcı ve kısıtlayıcı söylemleri bu eğilimin daha da güçlenmesine yol açmıştır.

²⁴ Bkz. Avrupa Komisyonu, “Trade in Services Agreement (TiSA)”, European Commission, son giriş tarihi 18/06/2018, <http://ec.europa.eu/trade/policy/in-focus/tisa/> (TiSA müzakerelerine katılan ülkeler dünya hizmet ticaretinin %70'den fazlasını temsil etmekte ve aralarında Türkiye'de bulunmaktadır. TiSA konusu ileriki bölümlerde daha detaylı ele alınmaktadır).

²⁵ Avrupa'da artan tepkilere ilişkin olarak bkz. Matthias Bauer, “Manufacturing Discontent: The Rise to Power of Anti-TTIP Groups”, ECIPE Occasional Paper, ECIPE, Şubat 2016, sf. 2, son giriş tarihi 19/06/2018, http://www.politico.eu/wp-content/uploads/2016/12/2016_11_26_ECIPE-Report_Manufacturing-Discontent.pdf

Trump, başkanlığı fiilen devraldıktan sonra ABD'nin onay aşamasına getirdiği TPP anlaşmasından çekildiğini açıklamıştır.²⁶ Öte yandan, AB ile yürütülen TTIP görüşmelerinde sonuç alıcı bir yaklaşım mümkün olmaması, iki tarafın kamuoylarında oluşan endişelerin yükseldiği bir ortamda, Trump yönetiminin etkisiyle müzakereler, resmen sonlandırılmamakla birlikte, ortada kalmıştır. Buna ilave olarak, ABD, önemli ticaret ortakları Kanada ve Meksika ile 1994'den beri yürürlükte olan NAFTA anlaşmasını yeniden müzakereye açmıştır. Dahası, müzakerelerde beliren görüş ayrılıkları nedeniyle, ABD yönetimi NAFTA'dan da çekilebileceği yönünde tehditler ortaya koymuştur.²⁷ ABD yönetimi ayrıca ticarete ABD'ye karşı fazla veren ülkelere ve özellikle Çin ve Meksika'ya karşı ek vergiler getirilmesi gerektiğini vurgulamış ve dahası Çin'i "kur manipülatörü" olmakla suçlamıştır.

Başkan Trump, çok taraflı ve çoklu ticaret anlaşmalarını liberalleşme sağlayan düzenlemeler şeklinde nitelerek yerine, "Önce Amerika" (America First) sloganını ve uluslararası ticarete "adil" olmak kavramını, açık veren Amerikan dış ticaretini dengelemek için savlar olarak ileri sürmektedir. Trump dış ticarete "adil olmayı" sadece ithalatın ve ihracatın tam dengede olması ile açıklamaktadır. ABD'nin siyasi ve ekonomik gücünü, bu defa ikili ticaret anlaşmalarının ABD lehine yapılmasını sağlayacak bir kaldıraç olarak değerlendirdiğini ifade eden Trump'ın ticaret ortakları ile ikili anlaşmalara öncelik verdiği görülmektedir.

Trump'ın seçim kampanyası sırasında uluslararası ticaret konusunda kullandığı milliyetçi-popülist söylem, ABD'nin kurulmasına öncülük ettiği çok taraflı sisteme ciddi şekilde zarar veren bir kırılmaya işaret etmektedir. Bununla beraber, Trump'ın yönetim sorumluluğunu üstlendiği bir yılı aşan süre içerisinde, ABD'nin mevcut sistemde esasen var olan kuralları bu defa abartılı bir şekilde istismar ederek uygulamayı tercih ettiği izlenimi edinilmektedir.²⁸ ABD'nin, demir ve çelik konusunda başlattığı soruşturmayı "ulusal güvenlik" savına

²⁶ Bu konuda USTR açıklaması için bkz. USTR, "The United States Officially Withdraws from the Trans-Pacific Partnership", Press Release, Ocak 2017, USTR.gov, son giriş tarihi 19/06/2018, <https://ustr.gov/about-us/policy-offices/press-office/press-releases/2017/january/US-Withdraws-From-TPP>

²⁷ Shawn Donnan, "Donald Trump revived threat to pull US out of Nafta", Nafta, Financial Times, 23 Ağustos 2017, <https://www.ft.com/content/cfdcec24-87c2-11e7-bf50-e1c239b45787>

²⁸ Chad Brown, "Steel, Aluminum, Lumber, Solar: Trump's Stealth Trade Protection", Peterson Institute for International Economics Policy Brief, 17-21 (Washington D.C.: PIIE, Haziran 2017), sf. 1, son giriş tarihi 19/06/2018, <https://piee.com/system/files/documents/pb17-21.pdf>

bağlaması bu yaklaşıma iyi bir örnek teşkil etmektedir.²⁹

ABD son dönemdeki hamleleri ile,

- çamaşır makinesi ve güneş panellerinde (Ekim 2017) Çin'i;
- demir-çelik ve alüminyum ithalatında (Nisan 2017) AB, Kanada, Çin, Türkiye, Japonya, Rusya, Güney Kore, Brezilya'yı;
- fikri mülkiyetin korunmasına yönelik (Ağustos 2017) Çin'i;
- otomobil ve oto parçalarına ilişkin (Mayıs 2018) AB, Kanada, Japonya, Meksika'yı;

hedefleyen süreci başlatmıştır.³⁰

Ayrıca ABD'nin Çin'in ABD'ye yaptığı ihracatın 250 milyar dolarlık kısmına ek gümrük vergileri getirmesi de dikkate alınmalıdır.

Diğer bir ifade ile Başkan Trump, şimdilik uluslararası ticaret sistemini tamamen altüst edecek sistemik bir tavır almaktan kaçınmakla beraber, seçim döneminde ifade ettiği popülist söyleme sadık kalacağını attığı adımlarla göstermektedir.

b. Avrupa Birliği

Avrupalı sanayileşmiş ülkeler, İkinci Dünya Savaşı'nın sonrasında oluşan kurallara dayalı çok taraflı sistemin savunuculuğunu yapmış ve sistemin bugünkü haline dönüşmesinde önemli sorumluluk üstlenmişlerdir. Ancak, çok taraflı sistemin çağın gereklerine yanıt vermekte yetersiz kalmaya başladığı düşüncesiyle gelişmiş Avrupa ülkeleri, çok taraflı sisteme bağlı kalmakla beraber, farklı arayışlara da yönelmişlerdir. AB'nin, özellikle 2003 DTÖ Cancun zirvesinin ardından, ticaret stratejisinde belirgin bir zemin değişikliğine gittiği görülmektedir. 2006 yılında benimsenen Küresel Avrupa Stratejisi, AB'nin, önemli gördüğü tüm ticari ortakları ile yeni kurallar getiren "derin ve kapsamlı" serbest ticaret anlaşmaları yapması konusunda bir yaklaşım ortaya koymuştur. Söz konusu strateji Doha Turu'nda yavaş giden müzakere sürecine alternatif oluşturmayıp, onu tamamlayacak şekilde ikili ticaret anlaşmalarına ağırlık verilmesini hedeflemektedir. Küresel Avrupa stratejisi çerçevesindeki hedefleri doğrultusunda AB,

²⁹ Shawn Donnan, "US anti-dumping cases fuelled by Trump trade threats", US Trade, Financial Times, 7 Mayıs 2017, <https://www.ft.com/content/fc84be52-31d5-11e7-9555-23ef563ecf9a>

³⁰ Bkz. "B. Aran, AB ve ABD Arasında Ticaret Savaşında Ateşkes", TEPAV Değerlendirme Notu, N201831, Ağustos 2018.

pek çok alanda yeni düzenlemeler getirmek yoluyla, “yeni nesil” olarak adlandırılan ve içerik bakımından alışlagelmiş serbest ticaret anlaşmalarından daha “derin ve kapsamlı” (deep and comprehensive) ticaret anlaşmalarına yönelmiştir.³¹

Bu yaklaşım sürdürülürken, AB'nin iç dayanışmasını zorlayan en önemli gelişme İngiltere'nin, 23 Haziran 2016 tarihinde yapılan referandum sonucunda AB'den ayrılma kararını vermesi (Brexit) olmuştur. AB üyeliğinin sona ermesiyle, İngiltere'nin, tüm ekonomik ve dış ticaret ilişkilerini yeni bir yasal zemine oturtması gerekecektir. İngiltere'nin 2016 sonunda GSMH'si 2,7 trilyon Dolar, dış ticaret hacmi ise 1,7 trilyon Dolar civarındadır.³² İngiltere, dünyanın onuncu büyük mal ihracatçısı ve beşinci büyük mal ithalatçısıdır. İngiltere ayrıca hizmet ticaretinde ikinci büyük ihracatçı ve beşinci büyük ithalatçısıdır. Bu hacimdeki mal ve hizmet ticaretinin yasal altyapısını yeni baştan düzenlemeyi amaçlayan müzakerelerin devasa boyutu ortadadır. Bu da gerek AB, gerek küresel ticaret bakımından belirsizliği artırmaktadır. Brexit sonuçlarının Türkiye bakımından yaratacağı etkinin de ayrıca ele alınması gerekmektedir.

Bu arada 2017 yılında Hollanda ve Fransa'da yapılan seçimlerde popülist söylemin kamuoyunda ciddi bir yankı bulduğu ve küreselleşme karşıtlığının bu defa AB karşıtlığı olarak seçimlerde malzeme olarak kullanıldığı izlenmiştir. Hollanda ve Fransa seçimleri ve bazı AB ülkelerindeki siyasi gelişmeler, milliyetçi popülist söylemlerin küçümsenemeyecek seviyede taraftar topladığını ve dikkatle izlenmesi gereken potansiyel bir tehdit teşkil ettiğini kanıtlamıştır.

Diğer taraftan, Polonya ve Macaristan'da ortaya çıkan “illiberal demokrasi” akımı, AB'nin iç dayanışmasını arttırmak için üstesinden gelmesi gereken sıkıntılardandır. Yunanistan'da yaşanan ekonomik krizin, AB üzerinde yarattığı kırılganlığın giderilmesine yönelik çabalar devam etmektedir. Giderek ağırlık kazanan göçmen karşıtlığının ve popülist söylemlerin, AB'nin varoluş felsefesindeki temel prensipler ile çelişkisi giderilememiştir. Kısacası, AB bakımından bu durum küresel ticarete görülen belirsizlik dönemini daha da karmaşık hale getirmektedir.

³¹ Bkz. John Peterson ve Alasdair Young, *The European Union and the New Trade Politics* (Abingdon: Routledge, 2013), sf. 64.

³² Bkz. <https://data.worldbank.org/country/united-kingdom> ve <https://data.oecd.org/trade/trade-in-goods-and-services.htm>

2017 yılında Hamburg'da yapılan G20 toplantılarında Almanya Şansölyesi Merkel ile birlikte Fransız Cumhurbaşkanı Macron küreselleşme karşıtı akımlara karşı çıkmıştır. Macron'un küresel işbirliğinin ve İkinci Dünya Savaşı sonrasında yaratılan kurumların önemini vurguladığı sözleri, çok taraflı sisteme duyulan ihtiyacın altını bir kez daha çizmiştir.³³

G20 toplantılarının hemen öncesinde AB ve Japonya arasında ilkesel çerçevede bir ticaret anlaşması öngörülmesi önemli bir gelişme olmuştur. Küresel gayrisafı hasılanın %19'unu oluşturan ve ihracatın %38'ini gerçekleştiren iki tarafın imzaladığı bu ilkesel siyasi anlaşma³⁴ ile ilgili olarak Japon Başkanı Abe'nin, "21'inci Yüzyıl ekonomik düzeninin model anlaşması olacak" dediği Japon Hükümet sözcüsü tarafından ifade edilmiştir.³⁵ Daha sonra 8 Aralık 2017 tarihinde müzakerelerin başarı ile tamamlandığı ilan edilmiştir. Yazım tarihi itibarıyla anlaşma imza safhasındadır. ABD'nin TPP'den çekilmesiyle ortaya çıkan boşluğu doldurmak üzere AB ve Japonya'nın harekete geçmesi ve bu anlaşmayı G20 zirvesi öncesinde ilkesel zeminde imzalamaları manidardır. Dikkat çeken konu, AB ve Japonya arasındaki bu ticari anlaşmanın ancak 2020 yılında yürürlüğe girecek olmasıdır.

Diğer taraftan AB, çok sayıda önemli ticaret ortağı ile kapsamlı ticaret anlaşması müzakerelerine girmiş bulunmaktadır. Bu çerçevede Kanada ile Kapsamlı Ekonomik ve Ticaret Anlaşması (CETA-Comprehensive Economic and Trade Agreement) tamamlanmış ve geçici olarak yürürlüğe girmiş. Ayrıca MERCOSUR ülkeleri ile müzakerelerin sonuna gelinmiştir. AB Meksika, Tunus, Fas, Şili ile olan STA'larını yeniden müzakere etmekte olup bazılarını tamamlamaya başlamıştır. ASEAN ülkeleri ile müzakereler sürmektedir. Hindistan ile sürdürülen müzakerelerde ilerleme kaydedilmiştir. Diğer taraftan AB çok taraflı sistemin erozyonunu önlemek amacıyla DTÖ'nün modernizasyonu için kapsamlı bir yaklaşım getirmeye çalışmaktadır.³⁶

³³ Michael Burnbaum ve Damian Paletta, "Trump leaves leaders fearing the future as G-20 Summit closes", Politics, The Washington Post, Temmuz 8, 2017, https://www.washingtonpost.com/politics/trump-leaves-leaders-fearing-the-future-as-g-20-summit-breaks/2017/07/08/daed41be-634f-11e7-84a1-a26b75ad39fe_story.html?noredirect=on&utm_term=.2ec36373da3c

³⁴ Jim Brundsen ve Valentina Romei, "Why the EU's agreement with Japan is a big deal", EU Trade, Financial Times, Temmuz 6, 2017, <https://www.ft.com/content/572fef42-6260-11e7-91a7-502f7ee26895>

³⁵ Janosch Delcker, "With Trump looking on Abe calls EU-Japan trade deal "model for 21st century", Politico, 7 Temmuz 2017, <https://www.politico.eu/article/with-trump-looking-on-abe-calls-eu-japan-trade-deal-model-for-21st-century/>

³⁶ European Commission presents comprehensive approach for the modernisation of the World Trade Organisation, http://europa.eu/rapid/press-release_IP-18-5786_en.htm

C. Çin Halk Cumhuriyeti

Çin dünya ekonomisinde hızla yükselerek ihracatta ilk sıraya çıkmıştır. DTÖ verilerine göre, Çin'in 2016 yılı sonunda toplam ihracat ve ithalatı sırasıyla 2 trilyon ve 1,5 trilyon doları aşmış ve ihracatta küresel lider, ithalatta ise ABD'den sonra ikinci ülke konumuna gelmiştir.³⁷ Diğer taraftan, uluslararası ticarete ilişkin son gelişmeler karşısında Çin, kurallı ticaretteki tıkanmayı önlemek için farklı bir yaklaşım benimsemiştir. Asya Altyapı ve Yatırım Bankası (AIIB) ve Asya'yı Avrupa'ya bağlayacak "Kuşak ve Yol Girişimi" (The Belt and Road Initiative)³⁸ gibi projeler bu kapsamda düşünülebilir. Bu proje ile deniz ve karayolu üzerinden yeni bir İpek Yolu'nun canlandırılması öngörüldürken, Çin'in bu vesileyle küresel bir güç olma yolunda mesafe alması beklenmektedir. Bunlara ilaveten, Batılı ülkelerin ticari ortaklarıyla müzakere ettikleri yeni nesil ticaret anlaşmalarına kıyasla daha sınırlı da olsa, Çin, özellikle Japonya, Hindistan ve Güney Kore gibi Asyalı komşuları ile Bölgesel Kapsamlı İktisadi Ortaklığı (RCEP) girişimini de sürdürmektedir.

Çok taraflı ticaret ve küreselleşme konusunda Çin'in öncü bir görev üstlenmesi de uluslararası gündemde ele alınmaktadır. 2017 Davos toplantılarında Çin Devlet Başkanı Xi Jinping, küreselleşme ve kurallı ticaretin temellerini oluşturan başat kurumları destekleyen ifadelerde bulunmuş ve dünyayı rahatsız eden sorunlara küreselleşmenin sebep olmadığını ifade etmiştir.³⁹ Çin'in, ABD'den devralabileceği iddia edilen öncü görevini üstlenmek için harekete geçmeye hazır olup olmadığı ise tartışılmaktadır.

Çin'in hâlihazırda ihracata ve alt yapı yatırımlarına dayanan ekonomik modelden, iç tüketim ve hizmetler sektörüne odaklanan yeni bir modele geçiş sürecinin devam etmesi ve imalat sanayinde bulunan kapasite fazlası ile Çin firmalarının yüksek borçlanma seviyeleri; Çin'in küreselleşme konusundaki liderlik iştahını sınırlamaktadır. Ayrıca, Çin yönetiminin koalisyonlar kurma alışkanlığı olmadığı da bilinmektedir.

³⁷ World Integrated Trade Solution, China Trade at a Glance: Most Recent Values (Washington D.C.: World Bank, 2016), son giriş tarihi 19/06/2018, <https://wits.worldbank.org/countrysnapshot/en/CHN>

³⁸ Kuşak ve Yol Girişimi için bkz. <http://english.gov.cn/beltAndRoad/>, 28 Nisan 2018.

³⁹ Jamil Anderlini, Wang Feng ve Tom Mitchell, "Xi Jinping delivers robust defence of globalisation at Davos", Davos, Financial Times, 17 Ocak 2017, <https://www.ft.com/content/67ec2ec0-dca2-11e6-9d7c-be108f1c1dce>

Çin yönetiminin temel hedefinin, Çin'de kamu düzenini korumak ve yapay olarak yüksek tutulan büyüme oranının sürekliliğini sağlamak olduğu ileri sürülmektedir. Bu sava göre Çin, çıkarlarını bölgesel ve küresel kurumlarda kural koyulmasına ve geniş anlamda yarar sağlayacak düzenlemeler yapılmasına yardımcı olmakta değil, ekonomik ve jeo-politik nüfuzunu güçlendirmekte görmektedir.⁴⁰

d. G20

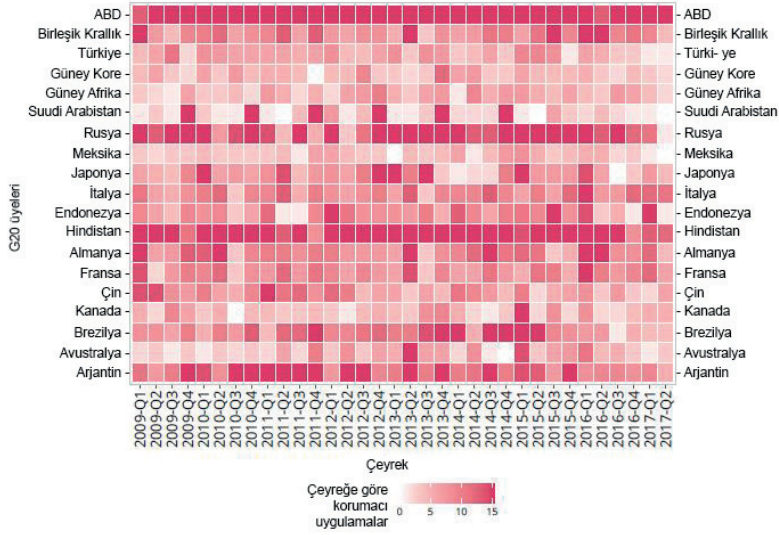
G20 toplantıları ve bildirgelerinde korumacılığa karşı kararlı hareket edilmesi yönünde görüş bildirmelerine rağmen G20 ülkeleri, aynı zamanda artan korumacı politikaların da önemli uygulayıcısı durumundadırlar.⁴¹ Küresel kriz sonrası yayınlanan ilk G20 Liderler Zirvesi Bildirgesi'nden bu yana, G20 ülkelerinin uyguladığı ticarete müdahale eden önlemlerin sayısının, serbesti sağlayanlara göre artmakta olduğu göze çarpmaktadır.

Küresel kriz sonrası en ciddi korumacılık uygulamalarının G20 ülkeleri tarafından birbirlerine karşı yapıldığı görülmektedir. Küresel ticarete başka ülkelerin uygulamalarını eleştiren ABD'nin en fazla korumacı/müdahaleci uygulama yapan ülkeler arasında başı çekmekte olduğu ve bu durumun Trump döneminde daha da belirginleştiği görülmektedir. ABD'yi takiben Rusya, Hindistan ve Arjantin'in gelmesi ise korumacılığın sadece GÜ'lerde değil, yükselen ekonomilerde de arttığına işaret etmektedir (Şekil 2).

⁴⁰ Richard N. Haass, "Who Will Fill America's Shoes?", Project Syndicate, 21 Haziran 2017, <https://www.project-syndicate.org/commentary/global-leadership-successor-to-america-by-richard-n--haass-2017-06?barrier=accesspaylog>

⁴¹ Bu yönde beyan ve taahhütlerin en son Hangzhou zirvesi bildirgesine kadar tekrarlandığı görülmekte: ICTSD, G20 Hangzhou Summit 2016: Proposals for Trade, Investment, and Sustainable Development Outcomes (Cenevre: ICTSD, Haziran 2016), sf. 27, son giriş tarihi 18/06/2018, https://www.ictsd.org/sites/default/files/research/G20%20Hangzhou%20Summit%20Proposals%20for%20Trade,%20Investment,%20and%20Sustainable%20Development%20Outcomes_0.pdf

Şekil 2 G20 Ülkelerinde Korumacı Uygulamalara Yönelim, 2009-2017

Kaynak: Simon J. Evenett ve Johannes Fritz, *FDI Recovers?: The 20th Global Trade Alert Report* (Washington D.C.: CEPR Press, 30 Ağustos 2016), sf. 38, son giriş tarihi 19/06/2018, <https://www.globaltradealert.org/reports/download/13>

Hamburg'da yapılan G20 toplantıları sonunda yayımlanan ortak bildiriye serbest ticaret konusu da yer almıştır. Bu ortak bildiriye, serbest ticarete yapılan atıflar bundan önceki G20 toplantılarında konuyla ilgili yapılan ifadelerin oldukça gerisinde kalmıştır. Metinde, “karşılıklı ve müşterek yarar sağlayan ticaret ve yatırım çerçevesinin (düzenlemelerinin) önemini ve ayrımcılık yapılıp yapılmama ilkesini not ederek, adil olmayan ticaret uygulamalarını da içerecek şekilde, korumacılığa karşı mücadele edeceğiz ve bu konu ile bağlantılı yasal ticaret savunma mekanizmalarının rolünü tanıyacağız”⁴² denilmiştir. Bu durumun, bir ikilemi yansıttığı ve G20 ülkelerinin ticaretin serbestleşmesine yönelik muğlak ifadelerin arkasında yeterince durmayacakları düşünülmektedir. Yine de, bu tür ifadeler, küresel ticaret sisteminin temel ilke ve normlarının korunması konusunda başat ekonomilerin, en azından ilkesel olarak uzlaştıklarını göstermektedir. Ne var ki, bu uzlaşımın Trump'ın iktidara gelmesinden sonraki ilk zirve olan 2017 Hamburg Zirvesi bildirgesinde yeterince güçlü ifade bulamaması önemli bir eksiklik ve geleceğe yönelik ciddi bir endişe konusu olarak kabul edilmelidir.

⁴² Bildiriye metni için bkz. G20 Germany 2017, G20 Leaders' Declaration: Shaping an interconnected world (Hamburg: G20, Haziran 2017), sf. 3, son giriş tarihi 19/06/2018, <http://www.g20.utoronto.ca/2017/2017-G20-leaders-declaration.pdf>

Tüm bu gelişmelerin “kurallara dayalı” ticarete karşı bir tehdit oluşturabileceği tartışması devam etmektedir. Zira, serbest ticaret kavramı, adil olmayan ticareti engellemek amacıyla esasen yine çok taraflı anlaşmalarla düzenlenen savunma mekanizmalarına (damping ve sübvansiyon araştırmaları) ve haklara atıfta bulunarak dengelenmeye çalışılmaktadır. Hamburg G20 Ortak Bildirgesi'nde yer bulan ve yukarıda alıntılanan ifade, söz konusu uygulamaların yaygın olarak kullanılacağına da işaret etmektedir.

3.2. ÇOK TARAFILİ TİCARET SİSTEMİNE İLİŞKİN SORUNLAR VE BÖLGESEL ARAYIŞLAR

Küresel ekonomideki gelişmelerin ticarete olan etkisinin yaygın şekilde görülmesi, DTÖ bağlamında yeni kuralların geliştirilmesi yolunda adımlar atılmasını gerekli kılmıştır. Buna karşın DTÖ'nün yeni kural ihdas etme konusunda etkinliğinin azalması DTÖ üyesi ülkeleri, DTÖ sistemini yeni gelişmeler ile daha uyumlu hale getirecek reformları tartışmaya yöneltmiştir. Bu bağlamda, DTÖ'nün de girişimiyle üst düzey uzmanlar tarafından Sutherland Raporu⁴³ ve Warwick Komisyonu⁴⁴ gibi çalışmalar yapılmıştır. Ne var ki, tüm doğru tespitlere rağmen DTÖ'nün müzakere ve karar alma yönündeki tıkanıklık ve açmazları giderilememiştir.⁴⁵

Ancak, DTÖ ortamında reform sürecinin zorluğu ve ticarete serbestleşmeyi sağlamanın güçlükleri ortadadır. Bu durum, ülkeleri alternatif müzakere alanlarına doğru yöneltmiştir.⁴⁶ DTÖ'de, 164 üye ülke arasında giderek daha kabarılaşan gündem konularında herkesi tatmin edebilecek sonuçların elde edilememesi riski mevcuttur. Bu şartlar altında, daha az sayıda ülkeyi bir araya getirerek

⁴³ The Future of the WTO isimli Rapor eski DTÖ Genel Direktörü P. Sutherland başkanlığında bir uzmanlar heyeti tarafından hazırlanmıştır. Bkz. Peter Sutherland et al., The Future of the WTO: Addressing institutional challenges in the new millennium (Cenevre: WTO, 2004), son giriş tarihi 18/06/2018, http://archive.ipu.org/splz-e/wto-symp05/future_WTO.pdf

⁴⁴ The Warwick Commission, The Multilateral Trade Regime. Which Way Forward? (Warwick: The University of Warwick Press, 2007), son giriş tarihi 18/06/2018, https://warwick.ac.uk/research/warwickcommission/worldtrade/report/uw_warcomm_tradereport_07.pdf

⁴⁵ Elsig ve Cottier (2011) DTÖ'de müzakerelerde karar almada yaşanan sıkıntının bir temel nedeninin birbiri ile uyumlu olmayan üç noktadan kaynaklandığını iddia etmektedir. Buna göre üye ülkeler tarafından yönetime sahip olan DTÖ'de (member driven) kapsamlı ticaret turlarında her konuda sonuca varılması gereği-tek taahhüt (single undertaking); ve uzlaşi ihtiyacı (consensus) bir arada yürütülmekteydi.

⁴⁶ Uzmanların işaret ettiği üzere, Doha Turu'nda 'tek taahhüt' (single undertaking) ve "uzlaşi" (consensus) prensiplerine dayalı ilerlemenin yol açtığı güçlükler zaman içinde belirginleşmeye başlamıştır.

yeni kuralların oluşturulmasına imkân sağladığına inanılan Bölgesel Ticaret Anlaşmalarına (BTA) yönelmenin kaçınılmaz olduğu fikri kabul görmeye başlamıştır.

Bu nedenle, özellikle 2000'li yıllarda BTA'larda ciddi bir artış meydana gelmiştir. Bu anlaşmaların sadece belirli bir kalkınmışlık düzeyine sahip ekonomiler ile kısıtlı olmadığı, yükselmekte olan ekonomiler başta olmak üzere gelişme yolundaki ülkelere doğru hızlı bir şekilde yayıldığı gözlemlenmektedir.

Sayıları giderek artan BTA'ların ülkeler tarafından farklı saiklerle tercih edildikleri söylenebilir. Elbette bu olgunun nedenlerine bakıldığında ilk olarak yeni veya mevcut pazarlara "tercihli erişim" beklentisi akla gelmektedir. Ancak, birçok defa "Tercihli Ticaret Anlaşmaları (Preferential Trade Agreements)" olarak adlandırılan BTA'ların, gerçekte tercihli pazara giriş şartları sağlamaktan uzak oldukları ve bu nedenle "tercihli" yerine "bölgesel" anlaşmalar olarak belirtilmelerinin daha uygun olacağı ifade edilmektedir.⁴⁷

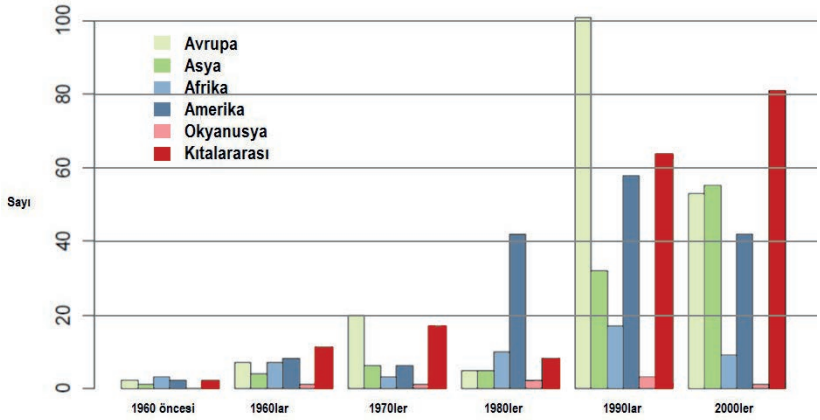
Bu türden anlaşmalar sadece bölge ülkeleri arasında kalmayıp, birbirinden uzak mesafelerde bulunan ülkeler arasında da yaygınlaşmaya başlamıştır (Şekil 3). Bu artış büyük ölçüde, ABD ve AB'nin, Asya ve Amerika kıtası ülkeleri ile son yıllarda gelişen küresel tedarik zincirlerinin bir gereği olarak, uluslararası yatırım ve üretim süreçlerinin önündeki engellerin kaldırılmasının ve ticaret akışının daha serbestleşmesinin sağlanabilmesi amacıyla yaptıkları anlaşmalardan kaynaklanmaktadır.

Burada dikkat edilmesi gereken nokta, BTA'ların çoğalması olgusunun yanında, son dönem BTA'larının yeni bazı özellikler de taşıdıkları hususudur. Yeni nesil anlaşmalar olarak da adlandırılan ve sayıları hızla artan bu girişimlerin, sadece geleneksel olarak ticarete engel getiren gümrük tarifeleri ve bazı tarife-dışı uygulamaların (tarife kotaları, miktar kısıtlamaları ve ticarete korunma önlemleri gibi) ötesinde sınır ardı⁴⁸ (beyond-the-border) olarak adlandırılan

⁴⁷ Aslında sadece bölge ülkeleri arasında olmaktan çıkıp, daha önce bahsedildiği üzere, dünyanın farklı kıtalarındaki ülkeler arasında imzalanan anlaşmalar oldukları ve bu nedenle "bölgesel" ifadesinin de tüm BTA'lar açısından tam manasıyla kapsayıcı bir tanımlama olmadığı göz önünde bulundurulmalıdır.

⁴⁸ Sınırdan konulan gümrük vergisi vb. araçlar değil, ülkelerin kendi iç düzenlemelerinde uyguladıkları politika araçlarının ticaret bakımından etkisi kastedilmektedir.

Şekil 3 BTA'ların Bölgesel Dağılımı ve Artan Kıtalararası Anlaşmalar

Kaynak: World Trade Institute, DESTA (*Design of Trade Agreements*), <https://www.designoftradeagreements.org/> verilerinden derlenmiştir.

yatırım, kamu alımları, düzenleyici konular, devlet yardımları, yerli firmaları kayıran vergi/teşvik gibi uygulamalar ve hatta dijital ticaret gibi alanları da içeren oldukça kapsamlı düzenlemeler de getirdiği görülmektedir.⁴⁹ 21'inci yüzyılda ticaret ilişkilerinin evrildiği yapı itibarıyla BTA'lar, daha önceden doğrudan ticaretle ilişkili görülmeyen ancak ticaret-hizmetler-yatırımlar ekseninde ön plana çıkan pek çok konuyu da kapsamaya başlamıştır.

BTA'ların dünyada milli gelir ve ticaret hacmi bakımından büyük ekonomiler arasında da müzakere edilmesi, konuya daha farklı bir boyut getirmiştir. Küresel üretim ve ticaret bakımından önemli bir yere sahip olan 12 Asya-Pasifik ülkesi arasında yakın bir süre önce tamamlanan, ancak ABD'nin çekildiği Trans Pasifik Ortaklığı (TPP)⁵⁰, ve AB ve ABD arasında başlangıçta müzakereleri yoğun olarak yapılan fakat son dönemde önceliğini kaybetmiş görünen Transatlantik Ticaret ve Yatırım Ortaklığı (TTIP) özellikle dikkat çeken mega-bölgesel anlaşmalar olarak ortaya çıkmışlardır.

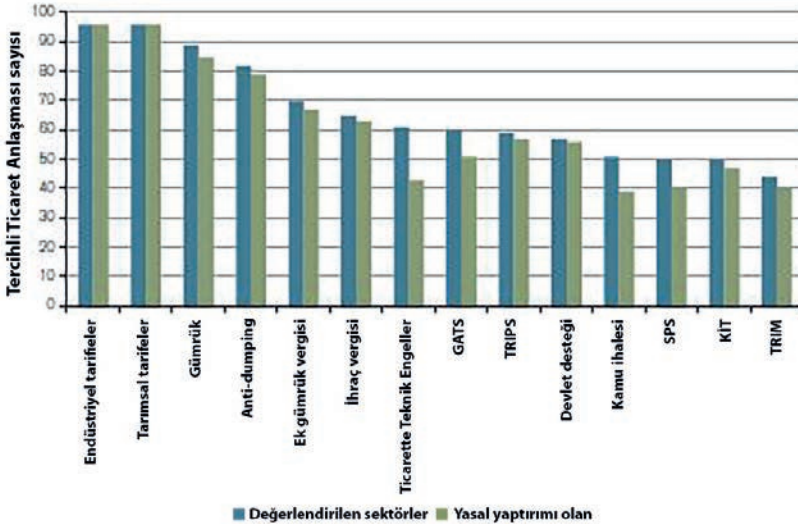
⁴⁹ Bu anlaşmaların önemli bir bölümü Serbest Ticaret Anlaşması (STA) şeklinde düzenlenmektedir.

⁵⁰ Comprehensive and Progressive Trans-Pacific Agreement (CPTPP) adıyla yenilenerek yeniden kabul edilen anlaşma toplamda 13,5 trilyon dolar GSYH'ya sahip ABD hariç diğer 11 ülke arasında büyük ölçüde TPP anlaşmasının revize edilmiş halidir. Kanada'nın da çekincelerini kaldırması ile Ocak 2018'de karara varılmıştır. Bkz: Matthew P. Goodman, "From TPP to CPTPP", CSIS, 8 Mart 2018, son giriş tarihi 19/06/2018, <https://www.csis.org/analysis/tpp-cptpp>

Yakından incelendiğinde, özellikle küresel ticaret sisteminde ağırlıklı bir yere sahip olan ekonomilerin, bu türden girişimleri sadece pazara erişim ya da tercihli ticaret maksadıyla yapmadıkları, aynı zamanda ticari ve ekonomik ilişkilere yönelik pek çok politika alanını yeni kurallar ile düzenlemeye çalıştıkları söylenebilir.

Özellikle AB ve ABD'nin yeni nesil ticaret anlaşmalarında, ticaretle dolaylı yoldan ilgili bazı konuları da gündeme getirmeye başladıkları görülmektedir. Gerçekten de AB ve ABD'nin yapmış oldukları STA'ların tamamına yakını, çok taraflı sistemde yapılan düzenlemelerin ötesine (DTÖ+) ve tam olarak düzenlenememiş/el değmemiş alanlara doğru (DTÖ-ekstra/DTÖ-X) taşımaya çalıştıkları görülmektedir. Burada BTA'ların tercih edilmesindeki temel amaç, DTÖ'de ilerlemenin veya yeterli faydanın sağlanamadığı durumlarda, daha hızlı, pratik ve etkin şekilde ilerlemeye çalışılmasıdır. Ayrıca ekonomik gücün pazarlık unsuru olarak kullanılmasıyla, özellikle AB tarafının standartlar, çevre, gıda güvenliği gibi alanlarda teknik mevzuatını ihraç etme isteği de önemli bir hedefdir. BTA'ların, incelendiklerinde DTÖ+ konularını giderek yaygın şekilde ele aldıkları görülmektedir (Şekil 4).

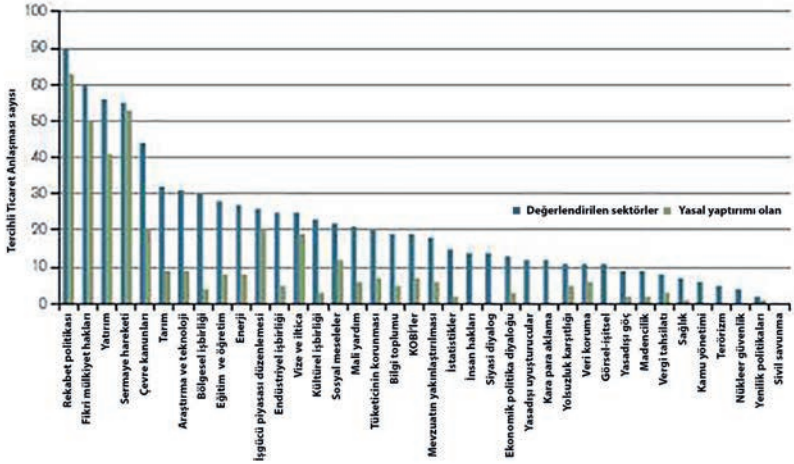
Şekil 4 DTÖ+ Konularını Kapsayan Anlaşmaların Sayısı ve Bağlayıcılığı

Kaynak: WTO, World Trade Report, 2011, sf.132.

DTÖ-X konuları arasında bulunan rekabet politikası, fikri mülkiyet hakları, yatırımlar ve sermayenin dolaşımı alanlarında yeni ve bağlayıcı taahhütler getiren BTA'ların sayısının, toplam BTA anlaşmalarının %50'sini geçtiği anlaşılmaktadır (Şekil 5).

Şekil 5 DTÖ-X Konularını Kapsayan Anlaşmaların Sayısı ve Bağlayıcılığı

Kaynak: WTO, World Trade Report, 2011, s.132.

Not: Grafik orijinalinde dikey ekseninde 60 ıla 90 arası oranlara gerek görülmemiştir.

DTÖ kapsamında ele alınmayan enerji, vize politikası, bilgi toplumu, veri korunması, insan hakları, kara para ile mücadele, yasadışı göç, sağlık ve çalışma hayatının düzenlenmesi, KOBİ'ler gibi farklı alanların da artık ticaret politikası gündeminde müzakerelere konu olabileceği anlaşılmaktadır. Bu alanlardaki düzenlemeler her konuda bağlayıcı ve kesin taahhütler getirmese de, yakın gelecekte ticaret müzakerelerinin kapsayacağı alanlar hakkında önemli ipuçları vermektedir.

Kısa zaman önce tamamlanan, ancak Başkan Trump'ın ticaret stratejisi sonucu ABD'nin çekildiği TPP'nin, çalışma standartları gibi zorlu alanlarda bağlayıcı maddelere sahip olduğu gözden kaçırılmamalıdır.

4. ULUSLARARASI TİCARET VE MEGA-ANLAŞMALAR

Donald Trump'ın ABD Başkanı seçilmesi sonrası, ABD hükümeti yürürlüğe girme aşamasındaki Trans-Pasifik Ortaklığı Anlaşması'ndan (TPP) çekilmiştir. TTIP konusunda ise kesin bir karşı duruş olmamakla birlikte, müzakereler fiilen kesintiye uğramış durumdadır. Ayrıca, gerek ABD'de gerek Avrupa'da serbest ticarete ve ticaret anlaşmalarına karşı oluşan tepkiler, bu anlaşmaların önüne müzakere veya onaylanma aşamalarında siyasi engeller çıkartmıştır. Ayrıca gerek ABD gerek Avrupa'da çeşitli çevrelerin serbest ticarete ve ticaret anlaşmalarına karşı tepkilerinin de bu anlaşmaları zaten bir süredir zora soktuğu görülmüştür. Bu tür tepkilerin, siyasilerin politika tercihlerine yansımaya başladığı görülmektedir. Örneğin Avrupa Birliği'nin Kanada ile tamamladığı ve yine yeni nesil bir anlaşma olarak adlandırılabilir CETA Anlaşması, kısa bir süre de olsa Belçika'nın Valon Parlamentosu'na takılmıştır.

Ticaret anlaşmaları ve ticaretin serbestleştirilmesi konusundaki bu olumsuz tavrın, başat güçler tarafından başka platformlara da taşındığı, örneğin G20 toplantılarına da bu tartışmaların yansımaya başladığı görülmektedir. Ayrıca, küresel ekonomi ve üretim süreçlerinin döngüsü içinde istihdam kaygısı taşıyan beyaz ve mavi yakalı kesimlerin de ticaretin istihdam ve büyüme yaratacağı yönündeki beklentilerini sorgulamaya başlaması, GÜ'lerde mevcut anlaşmalara karşı ciddi tepkileri de beraberinde getirmiştir. Bu tepkilerin dayanağı sorgulanabilir olsa da, konuyla ilgili tartışmalar halen devam etmektedir. Ancak, küresel ekonominin bu şekliyle işleyişinin fayda temin ettiği sektörlerin ve toplumsal kesimlerin beklentileri dikkate alındığında, anlaşmaların tamamen ortadan kaldırılması yönündeki siyasi tercihlerin kolaylıkla hayata geçirilemeyeceği anlaşılmaktadır. Nitekim AB, başta Japonya, Hindistan, ASEAN ülkeleri, Ukrayna, MERCOSUR üyeleri (Brezilya, Arjantin vb.) olmak üzere çok sayıda ülkeyle ticaret anlaşmaları sürecini devam ettirmekte olup bunları tamamlama aşamasına gelmiştir. Meksika, Şili ve Fas ile STA'larını revize etmek için müzakerelere başlamış, bunlardan Meksika ile olanı tamamlamıştır. Ayrıca, Avustralya ve Yeni Zelanda ile müzakere niyetini ifade etmektedir. ABD Başkanı Trump'ın başlangıçta iptal edeceğini belirttiği NAFTA Anlaşması ise 2017 Ağustos ayında yeniden müzakere edilmeye başlamıştır.

ABD yönetimi müzakerelerde Meksika ve Kanada ile meydana gelen görüş ayrılıkları karşısında NAFTA'dan çekilebileceğini belirtmiş, daha sonra Meksika ile ikili bir uzlaşmaya varmıştır. Bu

uzlaşıya Kanada'nın da belirli bir süre içinde katılmaması halinde ABD ile Meksika'nın ikili bir ticaret anlaşması ile yollarına devam edeceği ve Kanada'nın yenilenecek NAFTA dışında kalacağını belirtmiştir. Kanada'nın da bu uzlaşıya katılması ile Eylül 2018'de NAFTA anlaşması müzakereleri sonunda (NAFTA adı değiştirilerek) ABD-Meksika-Kanada Anlaşması (USMCA) kabul edilmiştir.

NAFTA müzakereleri gelinen aşamada ilk önce Meksika ile daha sonra Kanada'nın da katılımı ile NAFTA ABD-Meksika-Kanada Anlaşması (USMCA) adı altında sonuçlanmıştır. Anlaşma ayrıntıları henüz netleşmemekle beraber temel olarak otomobil sektöründe menşee kurallarına önemli bir değişiklik gelmiştir. Buna göre, otomobillerin NAFTA menşeli sayılması için minimum eşik %62.5'den %75'e çıkarılmıştır. Süt ürünlerinde ABD ürünlerine Kanada pazarında daha fazla giriş imkanı sağlanacaktır. Ayrıca, özellikle Meksika'da üretilen otomotiv ürünlerinde saatlik minimum ücretin 16 dolar olması; ve Anlaşma'nın 16 yıl için geçerli olması (6. yıldan itibaren devamı için gözden geçirilmesi) gerekecektir. Bu hususların Anlaşma'da yer alacak olması ABD'nin ısrarı doğrultusunda olmuştur. Kanada'nın isteği üzerine anlaşmazlık konularında Kanada şirketlerinin panele gidebilmesini sağlayan 19. Bölüm'ü korunmuştur.⁵¹

Dünya ticaretinin içinden geçtiği bu zorlu sürece ve korumacı uygulamalara rağmen, ülkelerin sağduyulu hareket etmeye çalışacakları, mevcut anlaşmaları tamamen bir kenara bırakmak istemeyecekleri, ticarete yeni kural ve düzenlemeleri gündeme getirecek platformlardan uzaklaşmanın maliyetlerini dikkate alacakları anlaşılmaktadır. Nitekim ABD Ticaret Bakanı W. Ross, 23 Nisan 2017'de yaptığı açıklamada TTIP müzakerelerinden çekilmediklerini ve AB ile müzakerelere devam etmekte yarar olduğunu belirtmiştir.⁵²

Bu gelişmeler karşısında, ABD ve AB'nin hızla evrilen ekonomilerinin ihtiyaçlarını karşılayacak olan yeni kuralların sisteme konulmasından vazgeçtikleri ve müzakereleri bir daha başlatmamak üzere sona erdirdiklerine dair bir beklentiye girmek doğru olmayacaktır. Nitekim, AB Başkanı Jean-Claude Juncker ve

⁵¹ Rob Gillies ve Paul Wiseman, "Canada and the US Have Reached a Deal on NAFTA", Time, 1 Ekim 2018, <http://time.com/5411252/nafta-canada-u-s-agreement/>

⁵² Shawn Donnan ve Arthur Beesley, "US reopens door to reviving EU trade talks", US Trade, Financial Times, 23 Nisan 2017, <https://www.ft.com/content/7996f226-282a-11e7-9ec8-168383da43b7>

ABD Başkanı Trump'ın 25 Temmuz 2018 tarihinde Washington'da yaptıkları basın toplantısı küresel ticaretin kaçınılmaz şekilde bir çatışma ortamına sürüklenmesinden endişe edenler bakımından nispi de olsa bir rahatlama sağlamıştır. Geleceğe yönelik bir ticaret stratejisi tasarlarken, küresel ticaretin en büyük paydaşları arasında uzun süren müzakereler sonucunda varılan mutabakatları, anlaşmazlık konularını, anlaşmaların temel özelliklerini, bu anlaşmaların içeriklerini, kısacası; tartışılan hususları tüm yönleriyle iyi analiz etmek yerinde olacaktır. Bu analizi yaparken, bugün ABD açısından akamete uğradığına inanılan TPP ve müzakereleri fiilen duran TTIP gibi iki temel anlaşmaya odaklanmakta yarar vardır. Bu anlaşmalar, içerikleri ve neden oldukları dinamikler bakımından üzerinde hassasiyetle durulması gereken hususları kapsayan bir tür referans olarak mütalaa edilmelidir.

4.1. TRANS PASİFİK ORTAKLIĞI (TPP)⁵³

Beş yılı aşan Trans Pasifik Ortaklığı (TPP) müzakereleri, taraf olan 12 ülke arasında (ABD, Japonya, Kanada, Avustralya, Yeni Zelanda, Meksika, Şili, Singapur, Brunei, Vietnam, Peru ve Malezya) mutabakatın sağlanması ile 5 Ekim 2015 tarihinde sonuçlandırılmıştı. Müzakereler sonrası oluşturulan kapsamlı anlaşma metni ise 5 2015 tarihinde yayınlanmıştır.⁵⁴

Metinde, TPP Anlaşması'nın küresel ticaretin 21. yüzyılın gereklerine uygun bir yapıya oturtulmasında önemli bir katkı yapabileceği iddia edilmiştir. Bu haliyle anlaşma, kimi uzmanlar tarafından uluslararası ticaret tarihinin “en iddialı, en kapsamlı ve en yüksek standart sağlayan” anlaşması olarak nitelendirilmiştir.⁵⁵ Dolayısıyla, uluslararası ticaret ilişkilerine yeni kurallar getireceği için küresel ticaret sisteminde ayrıcalıklı bir yer edinmiştir.

⁵³ Bu bölüm ağırlıklı olarak Bozkurt Aran, “Trans Pasifik Ortaklığı (TPP) ve Türkiye”, TEPAV Değerlendirme Notu, N201525, Ekim 2015, son giriş tarihi 18/06/2018, http://www.tepav.org.tr/upload/files/1444831364-7.Trans_Pasifik_Ortaklik__TPP_ve_Turkiye.pdf ve M. Sait Akman, “Trans Pasifik Ortaklığı Anlaşması'na Bir Bakış”, TEPAV Değerlendirme Notu, N201530, 2015, son giriş tarihi 18/06/2018, http://www.tepav.org.tr/upload/files/1447944729-0.Trans_Pasifik_Ortakligi__TPP_Anlasmasi__na_Bir_Bakis.pdf çalışmalarından derlenmiştir.

⁵⁴ Anlaşma metni için bkz. <https://ustr.gov/trade-agreements/free-trade-agreements/trans-pacific-partnership/tpp-full-text>

⁵⁵ Matthew P. Goodman ve Scott Miller, “The Trans-Pacific Partnership Negotiations Conclude”, CSIS, 5 Ekim 2015, son giriş tarihi 19/06/2018, <https://www.csis.org/analysis/trans-pacific-partnership-negotiations-conclude>

TPP ülkeleri dünya ticaretinin yaklaşık üçte birine sahip olup, bu ülkelerin toplam üretim hacmi 2014 yılında küresel hasılanın %36'sına denk gelen 28 trilyon dolara ulaşmıştır.⁵⁶ TPP, kapsamlı bölgesel ticaret anlaşmaları içinde çok özel bir yere ve boyuta sahip olmakla birlikte, özellikle kapsamlı içeriği ve ticaret ilişkilerine yeni kurallar getirmesi bakımından dikkate alınması gereken bir gelişme olarak küresel ticaret sistemindeki yerini almıştır.

TPP esas itibarıyla taraflar arasında bir Serbest Ticaret Alanı (Free Trade Area) yaratmaktadır. Ancak, TPP'yi bu haliyle geniş kapsamlı bir serbest ticaret anlaşması olmanın çok ötesine geçiren unsurlar da bulunmaktadır. Örneğin TPP, Dünya Ticaret Örgütü bağlamında henüz düzenlenmemiş DTÖ-X alanlarını kapsamaktadır. Dolayısıyla TPP'nin, kapsamı ve içeriği nedeniyle "oyun değiştirici" (game-changer) ve "mega bölgesel" olarak nitelenen özelliklere sahip olduğu görülmektedir.

Bu anlaşma, mal ticareti ve pazara giriş hükümleri, gümrükler, ticaretin kolaylaştırılması, hayvan ve bitki sağlığı (SPS), yatırımlar, hizmetler, fikri mülkiyet, kamu ihaleleri gibi ticaretin pek çok alanını kapsamaktadır. Bunlara ilave olarak, internet ve dijital ekonomi, kamu iktisadi teşebbüslerinin uluslararası ticaret ve yatırımlardaki konumları gibi yeni konuları da içermekte, çevre ve çalışma standartlarına ilişkin de önemli açılımlar sunmaktadır.

Bu itibarla, TPP'nin bugüne kadar alışlagelen salt sanayi ürünlerinde tarifelerin ve bazı engellerin kaldırılmasına odaklı geleneksel bir ticaret anlaşması olmadığı görülmektedir.⁵⁷ Ticaret anlaşmalarında, gümrük uygulamalarının ve ticaretin ötesine taşan unsurların sınır ardı konuları da kapsamaya başlaması ilk defa TPP ile ortaya çıkmamış olmakla beraber, TPP, yatırımlar, mali hizmetler, elektronik ticaret, çevre standartları ve hatta KOBİ'lere kadar uzanan geniş bir yelpazede DTÖ'nün ilerisinde, DTÖ+ ve DTÖ-X konularını kapsayan düzenlemeler getirmiştir (EK 1). Ayrıca, TPP'nin kapsadığı ülkeler bakımından belirli bir coğrafyaya odaklanmış, GÜ'leri ve GYÜ'leri bünyesinde buluşturan adeta bir "mini çok taraflı" sistem

⁵⁶ Bkz. Peter A. Petri ve Michael G. Plummer, "The Economic Effects of the Trans-Pacific Partnership: New Estimates", Peterson Institute for International Economics Working Paper, 16-2 (Washington D.C.: PIIE, Ocak 2016), sf. 2.

⁵⁷ Bununla birlikte, ABD Ticaret Temsilciliği (USTR), TPP ile Amerikan ihracat ürünlerine taraf ülkelerin on sekiz bini (18.000) aşkın ürüne ilişkin uyguladığı gümrük tarifesinin indirileceğini ve bazılarında ise kaldırılacağını belirtmiştir.

oluşturmakta olduğu söylenebilir. TPP'ye taraf olan ülkelerin altısı gelişmiş (ABD, Japonya, Kanada, Avustralya, Yeni Zelanda ve Singapur), diğer altısı ise GYÜ'lerden (Meksika, Şili, Peru, Malezya, Vietnam ve Brunei) oluşmaktaydı.

Sonuç olarak TPP, gerek müzakere süreci, gerek anlaşma metnindeki ifadeler dikkate alındığında, gelecekteki ticaret anlaşmalarına ve hatta DTÖ'deki çok taraflı müzakerelere ışık tutacak özelliklere sahiptir. Anlaşmanın tüm taraflara genel refah artışı⁵⁸, büyüme ve istihdam bakımından katkı sağlayacağına yönelik çalışmalar olmakla birlikte, birçok yerinde ABD'nin başat aktör olarak öncelik ve beklentilerinin ön plana çıktığı düşünülebilir.⁵⁹ Bu elbette ABD gibi güçlü bir ekonominin ticaret anlaşmaları konusundaki tecrübesi ve diplomatik yetenekleri ile de bağlantılıdır.

Tüm bunlara rağmen, Trump yönetimi TPP Anlaşması'ndan çekilmiştir. Trump'ın özelde TPP, genelde ticaret anlaşmalarına yaklaşımı, ticaret politikasını üzerine inşa ettiği temel unsur ve politik tercihlerinden kaynaklanmaktadır.

Bununla birlikte, TPP anlaşmasının ABD dışındaki 11 üye ülke tarafından devam ettirilmesi için görüşmeler devam etmiş ve Mart 2018'de taraflar kendi aralarında büyük ölçüde TPP Anlaşması'nı esas alan metin üzerinde uzlaşmaya varmış ve imzalamışlardır. TPP'in 30 bölümünden yaklaşık üçte ikisi aynen kalmış, diğerlerinde ise bazı değişiklikler yapılmıştır. Kapsamlı ve İlerici bir Trans-Pasifik Ortaklığı Anlaşması (CPTPP-Comprehensive and Progressive Agreement for Trans-Pacific Partnership) olarak adlandırılan anlaşma da bir mini çok taraflı serbest ticaret düzenlemesi sayılabilir.

ABD'nin yokluğuna karşın, Anlaşma, dünya milli gelirinin %13,5'inden sorumlu olan ülkeler arasında kabul edilmiş bulunmaktadır.⁶⁰

⁵⁸ TPP'nin taraflara sağlayacağı fayda projeksiyonları için bkz. Petri ve Plummer, "The Economic Effects of the Trans-Pacific Partnership: New Estimates", 2016. Ve <https://ustr.gov/tpa/overview-of-the-TPP>

⁵⁹ Todd Allee ve Andrew Lugg, "Who wrote the rules for the Trans-Pacific Partnership?", Research & Politics, 1 (9), Sage Publications, Temmuz – Ekim 2016, sf. 3.

⁶⁰ Goodman, "From TPP to CPTPP", 2018.

4.2. TRANSATLANTİK TİCARET VE YATIRIM ORTAKLIĞI (TTIP)

ABD adına Başkan Barack Obama ve Avrupa Birliği (AB) adına Komisyon Başkanı Jose Manuel Barroso ile AB Zirvesi'ne Başkanlık eden Herman Van Rompuy, 13 Şubat 2013 tarihinde ortak bir açıklama yaparak AB ve ABD arasında çok kapsamlı ticaret ve yatırım ortaklığı (Transatlantic Trade and Investment Partnership-TTIP) kurulması için müzakerelere başlama kararı aldıklarını duyurmuşlardı.⁶¹

Peterson Enstitüsü'nden Schott, bu durumu özellikle dünya ekonomisindeki şartların değişmesine, Avrupa'da yaşanan ekonomik durgunluğa ve "çok taraflı" ticaret müzakerelerindeki yavaşlamaya bağlamaktadır.⁶² Esasen TTIP'ye yol açan gelişmelerin, büyük ölçüde küresel ticarete bölgesel anlaşmalara neden olan etkenlerle örtüştüğü görülmektedir. TTIP bakımından bu unsurlar kısaca aşağıda özetlenmiştir.⁶³

Küresel ölçekte "meydan okuma": Küresel üretim ve ticaret ağlarındaki değişim yükselen ekonomilerin pazar paylarının artmasında önemli bir faktör olarak belirlemektedir. Özellikle Uzak Doğu Asya Ülkeleri ve yükselen ekonomilerin ortaya çıkışı, gelişmiş sanayi ülkelerinde rekabet kaygılarını da beraberinde getirmiştir. Başta Çin olmak üzere Güney Kore, Brezilya, ASEAN ülkeleri gibi yeni oyuncuların artan rekabetçi baskısı AB'yi ve ABD'yi üçüncü ülkelerle kendi menfaatleri doğrultusunda serbest ticaret anlaşmaları oluşturma yoluna itmiştir. 1985-2015 döneminde dünya üretiminde ABD ve AB'nin bazı üyelerinden oluşan G7'nin payı % 61,5'den %46,6'ya inerken, başta Çin olmak üzere Asya ve yükselen ekonomilerin payı ise hızla artmıştır.⁶⁴ Özellikle Çin'in dünya ekonomisindeki payının 1980'li yıllardan itibaren giderek artmaya başladığı ve son yıllarda

⁶¹ Bkz. Avrupa Komisyonu, "Statement from United States President Barack Obama, European Council President Herman Van Rompuy and European Commission President José Manuel Barroso", European Commission MEMO 13/94, European Commission, 13 Şubat 2013, son giriş tarihi 19/06/2018, http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-13-94_en.htm

⁶² Bkz. Jeanne Park, "Why Transatlantic Trade Winds Are Blowing", Council on Foreign Relations, 3 Mayıs 2013, <http://www.cfr.org/trade/why-transatlantic-trade-winds-blowing/p30066>

⁶³ TTIP'i ortaya çıkaran etkenlerin bir analizi için ayrıca bkz. M. Sait Akman, "Transatlantik Ticaret ve Yatırım Ortaklığı: Ortaya Çıkaran Etkenler, Kapsamı, Etkileri ve Güçlükleri", Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi, 36(2), Marmara Üniversitesi, 2014, son giriş tarihi 19/06/2018, <http://dspace.marmara.edu.tr/bitstream/handle/11424/5055/10.14780-iibd.59792-3822.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

⁶⁴ IMF'in ilgili verileri için bkz. <https://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2016/01/weodata/weorept.aspx?pr.x=47&pr.y=9&sy=1980&ey=2015&scsm=1&ssd=1&sort=country&ds=.&br=1&c=924&s=NGD-DPD&grp=0&a=https://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2016/01/weodata/weorept.aspx?pr.x=19&pr.y=12&sy=1980&ey=2015&scsm=1&ssd=1&sort=country&ds=.&br=1&c=001%2C119&s=NGD-DPD&grp=1&a=1>

ABD'yi yakaladığı görülmektedir. Güney Kore'nin üretimdeki payının artış hızı ise G7 ülkelerinin çok yukarısında seyretmiştir.⁶⁵ Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı'na (United Nations Conference on Trade and Development-UNCTAD) göre 2012 yılında küresel doğrudan yabancı yatırımlar %18 azalarak 1,35 trilyon ABD dolarına düşmüş, "doğrudan yabancı yatırım" girişlerinde ise GYÜ'ler başı çekmişlerdir. Tarihte ilk kez 2012 yılında GYÜ'ler %52 oranıyla GÜ'lerden daha çok DYY çekmiştir.⁶⁶

Burada Çin'in rekabet gücü ayrıca ele alınması gereken bir husustur. Özellikle ABD'nin, Trump öncesi dönemde, bir yandan TPP görüşmeleri yoluyla, diğer taraftan Transatlantik ilişkisi ile Çin'e karşı rekabette kendisi için bir güvenli alan yaratmaya çalıştığı dikkatlerden kaçmamaktadır.

2008 mali krizinin ülkelerarası güç farklılıklarını artırdığı ve değişimi tetikleyen eğilimlere ivme kazandırdığı iddiası belirgin hale gelmiştir. Sanayi devriminden TTIP müzakerelerine kadar olan dönemin sonunda, GYÜ'lerin küresel ekonomik pastadaki payları en yüksek seviyelere ulaşmıştı.⁶⁷

Doha Turu'nda karşılaşılan zorluklar: Doha Kalkınma Turu çok taraflı ticaret müzakerelerinin zaman içinde açmaza girmesi de, daha önce de bahsedildiği üzere, Trans Atlantik'te ortaklık arayışına yol açan bir diğer önemli etkidir. Zira gerek tarım ve tarımdışı ürünlerde gerek hizmet ticaretinde serbestleşme ve pazara giriş konusunda bir sonuca varılamadığı gibi, özellikle AB ve kısmen de ABD'nin üzerinde hassasiyetle durdukları ve yukarıda bahsi geçen DTÖ+ ve DTÖ-X kapsamındaki konularda da yeni kuralların geliştirilmesine imkân sağlanamamıştı.

DTÖ'nün kuruluşundan itibaren yaklaşık 20 yılı aşkın bir süre boyunca çok taraflı sistemde küresel anlamda önemli bir liberalleşme sürecinin gerçekleştirilememesi, küresel ticaretin günümüzde yeni kurallarının oluşturulmasındaki düzenleyici görevinin sorgulanması sonucunu doğurdu. Müzakerelere, özellikle tarım, hizmetler ve yeni alanlardaki kurallar konusunda, mevcut ticaret sisteminin yetersizliğini giderecek bir anlayışla yaklaşılmaktaydı.

⁶⁵ IMF'in ilgili verileri için bkz. <https://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2016/01/weodata/weorept.aspx?pr.x=49&pr.y=15&sy=1980&ey=2016&scsm=1&ssd=1&sort=country&ds=.&br=1&c=542&s=NGD-P&grp=0&a>

⁶⁶ UNCTAD, Global Value Chains: Investment and Trade for Development, sf. IX.

⁶⁷ WTO, Annual Report 2013 (Cenevre: WTO, 2013), sf. 14, son giriş tarihi 19/06/2018, https://www.wto.org/english/res_e/booksp_e/anrep_e/anrep13_e.pdf

Büyüme ve istihdam beklentisi: Tüm bu faktörler önemli olmakla beraber, en çok üzerinde durulması gereken konunun, “ekonomik büyüme ve istihdam arayışı” olduğu gözden kaçırılmamalıdır.

Bu hususlar, AB ticaret stratejisi içinde önemli bir yer tutmaktadır. Avrupa Komisyonu’nun 2010 tarihinde hazırladığı Ticaret, Büyüme ve Dünya İlişkileri (Trade, Growth and World Affairs) belgesinde, Avrupa ekonomi politikasının temel amacının hızlı büyüme olduğu; ancak sürdürülebilir bir büyüme ile yeni iş imkânlarının yaratılabileceği ve refah devletinin korunabileceği vurgulanmaktadır.⁶⁸ Avrupa 2020 Stratejisi’nin ticaret ve yatırım boyutunun bu amaca katkı sağlayacak şekilde ele alınacağı vurgulanmıştır. Nitekim Avrupa Komisyonu, küresel ekonomideki değişen denge ve gelişmeleri dikkate alarak, başta ABD olmak üzere, Japonya ve BRIC ülkeleri (Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin) gibi stratejik ortaklar ile ilişkilerin derinleştirilmesi yönünde tavsiyede bulunmuştur.

ABD açısından da benzer bir hedefin vurgulandığı gözden kaçırılmamalıdır. Başkan Obama’nın 2013 Ticaret Politikası Gündemi Raporu’nda, ABD’de 2012 yılında her 1 milyar dolarlık mal ihracat artışının yaklaşık 5.400, hizmet ticaretindeki artışın ise 4.000 yeni iş imkânı sağlayabileceği tahmin edilmektedir.⁶⁹ İhracata ilişkin iş alanlarındaki ücretlerin, ulusal ortalama ücretlerden %13 ila %18 kadar daha yüksek olduğu da belirtilmiştir. ABD’nin Ulusal İhracat İnisyatifi çerçevesinde 2009’dan bu yana ihracatın hizmetlerde %24 ve mallarda %47 artması sonucu, 1 milyon yeni istihdamın oluştuğu da vurgulanmıştır.⁷⁰

Bu çerçevede, ABD Başkanı’na bağlı Ticaret Temsilciliği’nin (USTR) 2013-2017 strateji belgesinde, temel hedef olarak ihrac piyasalarına yönelmek yoluyla daha fazla istihdam sağlanması imkânı vurgulanmıştır. Bu amaçla büyüme ve istihdam sağlayacak ve taraflar arasında ticaret ve yatırım imkânlarını geliştirecek girişimleri

⁶⁸ Bkz. Avrupa Komisyonu, “The “Trade, Growth & World Affairs” Communication”, European Commission MEMO 10/555, 9 2010, son giriş tarihi 20/06/2018, http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-10-555_en.htm ve Avrupa Komisyonu, Trade, Growth & World Affairs: Trade Policy as a Core Component of the EU’s 2020 Strategy (Brüksel: European Commission, 2010), COM 612, sf. 4, son giriş tarihi: 20/06/2018, http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2010/november/tradoc_146955.pdf

⁶⁹ ABD Başkanın 2013 Yılı Ticaret Öncelikleri Raporunun “İstihdam” bölümü için bkz. USTR, “The President’s 2013 Trade Policy Agenda”, USTR.gov, 2013, sf.2, son giriş tarihi 20/06/2018, <https://ustr.gov/sites/default/files/Chapter%20-%20-%20The%20President’s%20Trade%20Policy%20Agenda.pdf>

⁷⁰ Ibid.

belirlemenin gerekliliği özellikle belirtilmiştir.⁷¹

Sonuç olarak bu gelişmeler, dünya ticaret sisteminin geleceği için iki açıdan büyük önem taşıtmaktadır.

Birincisi, TTIP girişimi ile bugüne kadar bir serbest ticaret alanı oluşturulması konusunda en iddialı girişim başlatılmıştır. 2015 yılında AB ve ABD'nin dünya hâsılasının yaklaşık olarak yarısını (% 46,7) ve dünya ticaretinin yaklaşık olarak üçte birini (% 30,4) teşkil ettiği; karşılıklı yatırımların değerinin ise 3,7 trilyon dolar olduğu düşünüldüğünde, iki taraf arasındaki ticaret ve yatırım ilişkisinin dünya ekonomisi açısından ne ifade ettiği daha iyi anlaşılacaktır.

Ayrıca, böyle bir anlaşma ile tarafların daha önce uluslararası platformda üzerinde mutabakata varılamayan ya da yeterli ilerleme kaydedilemeyen pek çok alanda, küresel kuralları belirleyecek kapasiteye ulaşabilmeleri hedeflenmiştir.

TTIP müzakereleri gerek i düzenlemelerdeki farklılıkların giderilmesini engelleyen teknik hususlar, gerek kamuoyunda oluşan tepkiler nedeniyle ciddi eleştirilere maruz kalmıştır. Özellikle hükümet-dışı çevrelerde müzakerelerin yeterince Şeffaf bir ortamda yürütülmediği izlenimi yaygınlaşmıştır. Ayrıca, ticaret anlaşması yoluyla sağlanacak bazı açılımların mevcut standartları aşağıya çekeceği, ticareti serbestleştirmenin tüm toplumsal kesimlere katkı sağlamak bir yana, iş kaybına neden olacağı yönünde oluşan kaygıların yaygın olarak kabul görmesinin bir kamu diplomasisi eksikliğinden kaynaklandığı düşünülebilir. Tabiatıyla bu da ABD ve AB ticaret yetkilileri bakımından bir kusur olarak görülebilir.

15 tur devam eden müzakerelerde iki taraf, ticarete sınırdaki düzenleme ve kısıtlama getiren gümrük tarifelerinin çok ötesinde, sınır ardı (beyond-the-border) olarak adlandırılan konuları ele almışlardır. Bu durumun küresel ticaretin tabi olacağı yeni kurallara emsal teşkil etmesi beklenmiştir.

İlk bakışta sadece ABD ile AB arasında bir ticaret anlaşması gibi görünse de, bu iki ekonominin kendi aralarında mutabakata varacakları bir kurallar paketi, aynı zamanda bu ülkelerin küresel ticarete yeni bir yön verme arayışı olarak da öne çıkmıştı. Bu bakımdan, gelecekte ticaret sistemi açısından esas teşkil edecek

⁷¹ ABD Ticaret Temsilcisi strateji belgesi, bkz. USTR, "Strategic Plan FY 2013 – FY 2017", USTR.gov, 2013, son giriş tarihi 19/06/2018, <http://www.ustr.gov/sites/default/files/USTR%20FY%202013%20-%20FY%202017%20Strategic%20Plan%20final.pdf>

konularda TTIP'nin ne gibi yaklaşımlara sahne olduğu, yeni ticaret politikası alanlarında ne gibi önerilerin tartışıldığı ve eleştirilerin hangi konularda odaklandığını anlamakta yarar olacaktır.

Trump yönetiminin ve AB ülkelerinin TTIP konusunda oluşan belirsizliği bir an önce gidererek yeniden bir süreç başlatması sürpriz olmayacaktır. Ancak bu sürecin içeriği ve nasıl bir zemin üzerine oturtulacağı ayrıca ele alınması gereken bir konudur.⁷²

Bu iki anlaşmaya ek olarak, AB ve ABD'nin Güney Kore ile yaptığı anlaşmaların içeriklerinin de dikkate alınmasında yarar vardır. ABD'nin NAFTA müzakerelerini yeniden başlatmak istemesi ile başlayacak süreç, ABD'nin yeni ticaret stratejisini nasıl şekillendirmekte olduğunun anlaşılması bakımından önemlidir. Diğer taraftan AB'nin Kanada ile tamamladığı CETA Anlaşması da bir başka göstergesi oluşturmaktadır. Böylece elimizde gelişmiş ülkelerin yeni nesil anlaşmalarla ulaşılmasını hedefledikleri amacı gösteren bir şablon olmaktadır. Küresel ticaret sistemindeki tüm tartışmalara, Trump yönetiminin neden olduğu açmazlara ve korumacılık eğilimlerine rağmen “Yeni Nesil” anlaşmalarda ele alınan konuların önümüzdeki döneme ışık tutacak nitelikte olduğu unutulmamalıdır.

⁷² TTIP müzakerelerinin tekrar başlatılıp başlatılmayacağı henüz netlik kazanmamıştır. İçinden geçilen dönemde özellikle ABD tarafından farklı yönde açıklamalar görülmektedir. Ancak, ABD Ticaret Bakanı Wilbur Ross'un ifade ettiği üzere, ABD TPP'den resmen çekilmiştir, ancak TTIP'den resmen çekilmemiştir. Ticaret Temsilcisi (USTR) R. Lightizer da Senato'da Haziran 2017'de yaptığı bir konuşmada TTIP'in önemli bir müzakere olduğunu söylemiş ve bu konuda görüşmelere ilişkin olumlu açıklamalarda bulunmuştu. TTIP'i gerekli kılan şartlar ve iki tarafın işbirliğinin olumlu sonuçlarının geçerliliği dikkate alındığında, asıl üzerinde durulması gereken hususun TTIP taraflarının diğer müzakere konularından hangilerinde hassasiyetlerini devam ettirdikleri ve bunların iki tarafın diğer ülkelerle de ticaret ilişkilerinde ne ölçüde belirleyici olacağını anlaşılmasıdır. Bkz. James Dean, “Europe back in play for TTIP transatlantic trade deal with US”, The Times, 26 Haziran 2017, <https://www.thetimes.co.uk/article/europe-back-in-play-for-transatlantic-trade-deal-ttip-kbpbk7vq9f>

5. YENİ DÖNEM TİCARET ANLAŞMALARININ ANLATTIKLARI

Yeni dönem ticaret anlaşmalarının anlaşılmasında ABD ve AB arasında yapılan TTIP müzakerelerinde ele alınan konular ve bu alanlarda getirilmeye çalışılan kuralların dikkatle incelenmesi yararlı olacaktır. Zira TTIP'nin devam edip etmeyeceği tartışmalarına rağmen, müzakerelerde tarafların yaklaşımları ileride Türkiye de dâhil diğer ticaret ortakları ile yapacakları ticaret görüşmelerine ışık tutabilecek niteliktedir. AB ile Gümrük Birliği'nin güncellenmesi veya ABD ile yapılabilecek bir ticaret anlaşması çerçevesinde tarafların, TTIP sürecindeki tutum ve beklentilerini incelemek yararlı olacaktır. Ayrıca, Trump ile birlikte değişen ticaret stratejisi anlayışına rağmen, ABD'nin TTIP'de bugüne kadar öne sürdüğü tutumun tamamen değişmeyeceği ve belirli konularda oluşan isteklerinin ileride daha da belirgin şekilde ticaret görüşmelerinde konu olabileceği aşikârdır.

AB ve ABD'nin özellikle sanayi mallarında birbirlerine karşı uyguladıkları gümrük tarifeleri hali hazırda düşük seviyelerdedir. Dolayısıyla, müzakereler tarife-dışı engeller üzerinde yoğunlaşmıştır. AB ve ABD'nin, ticaret ve yatırımlarını doğrudan etkileyen pek çok alanda farklı iç düzenlemeleri bulunmaktadır. AB ve ABD, ürün ve üretim süreçlerine ilişkin farklı standartlara sahiptirler. Bu nedenle, pazara girişte engel yaratan farklılıkların giderilmesinin çok ciddi bir katkı yapacağı hesaplanmıştır.⁷³ Bu çerçevede öne çıkan hususlar aşağıda ifade edilmektedir:

Gümrük tarifelerinin azaltılması/kaldırılması: Yukarıda belirtildiği gibi, genel olarak AB ve ABD arasında gümrük tarifesi yoluyla koruma oldukça düşük seviyelerdedir. Bununla birlikte, her iki taraf bazı ürünlerde “tarife zirvesi” olarak adlandırılan yüksek oranlar uygulamaktadır.⁷⁴ Buna rağmen TTIP'nin temel müzakereleri içinde tarifelerden ziyade tarife-dışı engeller başı çekmiştir.

Düzenleyici konular ve Tarife-Dışı Engeller (TDE): Tarife engellerinin kaldırılması olumlu olmakla beraber, TDE'lerin sürdürülmesi halinde yüksek tarife oranlarına eşdeğer etki yaratacağı bilinmekteydi. Örneğin, bu etki et ürünlerinde, pirinçte,

⁷³ ECORYS, Non-Tariff Measures in EU-US Trade and Investment-An Economic Analysis (Rotterdam: ECORYS, 11 Aralık 2009), sf. 160-161, son giriş tarihi 18/06/2018, http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2009/december/tradoc_145613.pdf

⁷⁴ AB'nin işlenmiş gıda, otomotiv ve orman ürünleri, ABD'nin ise orman ürünleri, gıda ve tekstil vb. imalat sanayi ürünlerinde uyguladığı tarifeler halen ortalamanın çok üzerindedir.

kimyasal ürünlerde, inşaat ve müteahhitlik hizmetlerinde yüksek oranlara ulaşmaktadır. Bu nedenle TTIP'de taraflar arasındaki teknik standartlar; hayvan ve bitki sağlığı; gıda güvenliği gibi konularda iç düzenlemelerin ve mevzuattan kaynaklanan farklılıkların yarattığı engellerin giderilmesi önerilmiştir. TDE'ler ve düzenleme farklılıkları sadece pazara girişi zorlaştırmakla kalmayıp firmaların iş yapma maliyetlerini de ciddi şekilde yükseltmektedir.⁷⁵ Otomotiv alanında bu türden bir uyumlaştırmanın verimliliği artırıp fiyatları düşürmesi, beklentiler arasında yer almıştır. İki taraf arasında uzun süredir ticari ihtilafa neden olan ve aynı zamanda önemli ticari kayıplara yol açan “genetiği değiştirilmiş ürünler” (GDO) ve “hormonlu et” gibi konularda varılacak bir uzlaşının, gerek AB gerek ABD için refah artışında kayda değer bir etki yaratacağı düşünülmüştür. Teknik düzenlemeler ve standartlar konusunun sadece AB ve ABD arasında değil bu ülkelerin, Türkiye'de dâhil olmak üzere diğer ticaret ortakları ile ilişkilerinde de her halükarda hatırı sayılır bir müzakere alanı oluşturacağı unutulmamalıdır.

Hizmet ticareti: AB ve ABD'nin, hizmet ticareti yoluyla refah ve istihdam artışı sağlayacağı öngörülmüştür. Bu nedenle başta mali hizmetler (bankacılık ve sigortacılık), iletişim ve ulaştırma sektörleri, inşaat hizmetleri ve ticari hizmetler olmak üzere mevcut kısıtlayıcı iç düzenlemelerin kaldırılması ya da uyumlu hale getirilmesi TTIP müzakerelerinde esas teşkil etmiştir. Hizmet sektörü, AB ve ABD'nin milli gelir ve istihdamının önemli bir kısmını oluşturmaktadır. Hizmet sektörünün AB'nin toplam ihracatındaki payı, diğer GÜ ve GYÜ'lere nazaran, sanayi ve tarım ürünlerinin payından çok daha yüksektir. Ayrıca, AB'nin dünya hizmet ticaretindeki payı giderek artmış ve 2015 sonunda %25 seviyesine yaklaşmıştır. Bu açıdan hizmet ihracatı AB için hayati bir önem arz etmektedir. Benzer şekilde ABD de hizmet ticaretinde %18,8 pay ile AB'den sonra ikinci sırada yer almaktadır.⁷⁶ Hizmet ticareti görüşmeleri Doha Turu kapsamında çok taraflı bazda ele alınmış ve müzakereler sürdürülmüştür. Ne var ki, Doha müzakerelerinin tamamlanamaması bu alandaki adımların da somut bir şekle dönüşmesine ve GATS'in ileriye götürülmesine engel oluşturmuştur. Diğer taraftan hizmet ticareti DTÖ GATS Anlaşması'ndan getirilen düzenlemelerin ötesinde hedefleri olan ve çoklu (plurilateral) bazda devam eden Hizmet

⁷⁵ Joseph Francois, Miriam Manchin, Hanna Norberg, Olga Pindyuk ve Patrick Tomberger, Reducing Transatlantic Barriers to Trade and Investment: An Economic Assessment (Londra: CEPR – Centre for Economic Policy Research, Mart 2013), Proje Final Raporu, sf. 1, son giriş tarihi 20/06/2018, http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2013/march/tradoc_150737.pdf

⁷⁶ WTO, World Trade Statistical Review 2016 (Cenevre: WTO, 2016), s.97, son giriş tarihi 20/06/2018, https://www.wto.org/english/res_e/statis_e/wts2016_e/wts2016_e.pdf

Ticaret Anlaşması TiSA müzakerelerinde de ele alınmaktadır.⁷⁷ Başını ABD ve AB'nin çektiği ve aralarında Türkiye'nin de bulunduğu ve küresel hizmet ticaretinin %70'ini temsil eden 23 taraf arasında⁷⁸ Mart 2013'de başlatılan görüşmelerde GATS Anlaşması'nın getirdiği temel ilkeler benimsenmiştir. Bu ilkeler arasında pazara giriş, ulusal muamele ve istisnalara ilişkin konular yer almaktadır. TiSA müzakerelerinde taraflar GATS Anlaşması'nın ötesinde daha iddialı bir serbestleşmeyi hedeflemekte ve bu bağlamda mevcut engellerin bir envanterini çıkararak yeni ticaret engelleri eklememeyi (standstill) öngörmektedirler. Taraflar ayrıca, anlaşmanın yürürlüğe girmesinden itibaren taahhütte buldukları bir alanda kaldıracakları bir engeli, ileride yeniden gündeme getirmeyeceklerini de taahhüt ederek geleceğe yönelik kendilerini bağlamaktadırlar (ratchet clause). Ancak taraflar standstill ve ratchet taahhütlerini sadece pazara giriş bağlamında değil, yerli ve yabancı arasında ayırımcılık yapılmaması (national treatment) kapsamında yapmaktadırlar. TiSA müzakerelerinde serbestleşmenin sağlanması konusunda “pozitif liste” ve “negatif liste”⁷⁹ olarak bilinen yöntemleri karma bir yaklaşımla birlikte ele almaktadırlar. Öte yandan hizmet sektörlerinde serbestleşme, tarafların önemli ölçüde iç düzenlemeler yapmalarını gerektirmektedir.⁸⁰

Fikri mülkiyet kuralları: AB ve ABD açısından fikri mülkiyet haklarının korunması önemlidir. TTIP yoluyla üçüncü ülkelere karşı iki tarafın da haklarının korunması için kuralların belirlenmesi hedeflenmiştir. Bu alanda mutlak bir harmonizasyona gitmek yerine, farklılıkların belirlenmesine öncelik verilmesi istenmiştir. Diğer taraftan bazı firmaların teknoloji transferi yapmaları için baskı altında tutuldukları iddiasının yarattığı hassasiyet, konunun müzakerelerinde ciddi bir gündem maddesi olmuştur. Buna ilaveten ülkelerin yerel üretimi teşvik amacıyla geliştirdikleri “lokalizasyon” uygulaması da teknoloji transferinin farklı bir boyutu olarak ele alınmıştır.

Kamu alımları: Müzakerelerde kamu ihalelerinde şeffaflığın artırılması ve yerli malı kullanım zorunluluğunun önlenmesi amaçlanmıştır. Kamu ihalelerinin sadece merkezi değil yerel otoriteler

⁷⁷ TiSA müzakerelerinin kapsamı ve gelişmeler konusunda kısa bilgi için bkz. Avrupa Komisyonu, Trade in Services Agreement (TiSA) (Brüksel: European Commission, 26 Eylül 2016), son giriş tarihi 20/06/2018, http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2016/september/tradoc_154971.doc.pdf

⁷⁸ TiSA müzakerelerinde yer alan taraflar: Avustralya, Kanada, Şili, Tayvan, Kosta Rika, AB, Hong Kong, İzlanda, İsrail, Japonya, Güney Kore, Lihtenştayn, Mauritius, Meksika, Kolombiya, Yeni Zelanda, Norveç, Pakistan, Peru, Panama, İsviçre, Türkiye ve ABD'dir.

⁷⁹ Bu yaklaşımlar çalışmanın ileri bölümlerinde kısaca tanımlanmaktadır.

⁸⁰ İç düzenlemeler konusunda bkz. Aik Hoe Lim ve Bart De Meester WTO Domestic Regulation and Services Trade (Cenevre: Cambridge University Press, 2014).

bağlamında da ele alınması; yerli girişimcileri kayıran düzenlemeleri kısıtlayacak yeni kurallar ve disiplinler getirmesi ve KOBİ'leri de dikkate alacak şekilde pazara giriş imkânı yaratması istenmiştir. Bu çerçevede, ABD'nin uyguladığı ve yerli tedarikçileri kayıran 'Buy American' hükümlerinin de ele alınması, AB tarafından talep edilen önemli unsurlardan birisi olmuştur.

Yatırım konusu: Ülkeler arasında ekonomik ilişkilerde doğrudan sermaye yatırımlarının önemi arttıkça, karşılıklı güveni sağlamak amacıyla yapılan, ikili Yatırımların Teşviki ve Korunması Anlaşmalarının sayısının da giderek arttığı görülmüştür. Ancak, bu anlaşmalar çoğunlukla genel bir çerçevede çizmektedir. Yatırım ve ticaret arasındaki bu alanın yeni hükümlerle düzenlenmesi, yabancı yatırımcıya sağlanacak garantilerin ayrıntılı ve bağlayıcı bir şekilde hükme bağlanması, TTIP müzakerelerinin önemli bir bölümünü oluşturmuştur. Hatırlanacağı üzere aynı husus, TPP anlaşmasında da geniş şekilde yer almıştır.

2009'dan itibaren AB Lizbon Antlaşması'nın 207'nci maddesi ile üye ülkelerin yatırımlar konusunu İkili Yatırım Antlaşmaları (Bilateral Investment Treaties-BITs) yoluyla müzakere etme yetkileri ellerinden alınmış ve doğrudan sermaye yatırımları konusu, ortak ticaret politikasının öngördüğü münhasır yetki alanına alınmıştır. Ayrıca, birçok AB ülkesinin iç düzenlemelerinin yabancılar açısından kısıtlamalar getirdiği bilinmektedir. Benzer bir durum, Avrupalı yatırımcılar açısından ABD dışı pazarlarda da söz konusudur.

Yabancı yatırımcı ve devlet anlaşmazlıklarının çözümü mekanizması: Mega-anlaşma girişimlerinin yatırıma ilişkin alanlarında, kamuoyunda yankı bulan ve müzakerelerde zorluk yaratan hususların başında yabancı yatırımcılar ve devlet arasında çıkabilecek olası sorunların hakemlik kurumu ile çözülmesine ilişkin düzenlemeler gelmektedir. Örneğin TPP'de bu şekilde hükümler mevcuttu. Buna göre, yatırımlarla ilgili çıkan anlaşmazlıkların tarafsız ve şeffaf uluslararası "hakem kurumu" ile çözümlenmesi sağlanırken, yatırımcıların talepleri ile hükümetin kamu yararını gözeterek aldığı önlemler nedeniyle çıkacak anlaşmazlıkların çözümü sürecinde, yabancı yatırımcıların "hakemlik" mekanizmasına başvuru hakkının sıkı kurallara bağlanması yoluyla bir denge kurulmaya çalışıldığı görülmektedir. Kısaca ISDS (Investor-State Dispute Settlement) olarak gündeme gelen devlet ile yabancı yatırımcılar arasında çıkabilecek anlaşmazlıkların çözümü konusu, kamuoyunda TTIP nezdinde en ciddi muhalefetin ortaya çıktığı müzakere başlıklarından birisi olmuştur.

Bu hususu, AB içerisinde kimi çevreler ABD'li yatırımcılara verilen bir taviz olarak görmüştür. Avrupa Komisyonu, daha etkin ve hızlı bir çözüm önerisi olarak "Yatırım Mahkemesi Sistemi"nin kurulmasını gündeme getirmişti.⁸¹ Nitekim AB'nin Kanada ile imzaladığı CETA Anlaşması ve Meksika ile revize ettiği AB-Meksika Küresel Anlaşması'nda yeni Yatırım Mahkemesi Sistemi dâhil edilmiştir. Bu sistem ile bir yandan hükümetlerin kamusal alanlarda düzenlemeler yapmasının engellenmesinin önüne geçilirken, diğer taraftan daha şeffaf bir mekanizma ile hakemlik kurumunun keyfiligi giderilmiştir.

Ne var ki, NAFTA görüşmelerinde ABD tarafı Kanada karşısında, gerek TTIP gerek diğer platformlardaki tutumu ile tezat teşkil edecek şekilde ISDS hükümlerinin gevşetilmesini talep etmiştir. Bunun temel dayanağı, Kanada'lı yatırımcıların ABD mahkemelerini by-pass etmek suretiyle ABD egemenlik haklarına zarar vereceği iddiasıdır.⁸² Ancak ABD'nin bu tutumu kendi yatırımcılarının haklarını TPP, G. Kore ve diğer benzeri anlaşmalarda korumaya yönelik ve ISDS sistemini savunan yaklaşımına ters düşmüştür.

Müzakere sürecinde karşılaşılan ve teknik konulara ilişkin bazı zorluklar: TTIP'nin esas getirisinin iç piyasalarda ticareti ilgilendiren alanlarda teknik engellerin kaldırılmasına yönelik olacağı düşünülmüştür. Ne var ki, müzakere sürecinde iki tarafta da bu konuda çekincesi olan çıkar gruplarının ve özellikle bağımsız düzenleyici kurumların genel yaklaşımlarındaki katı tutumun da etkisiyle, bu engellerin kaldırılması konusunda kapsamlı müzakereler yapılamamıştır. Örneğin gıda ürünleri ticareti, sağlık ve etiketleme standartlarında düzenleme farklılıkları nedeniyle sekteye uğramıştır.

ABD'de kabul gören genetiği değiştirilmiş organizmaları içeren ürünlerin AB yasalarında sıkı düzenlemelere ve yasalara tabi olmasının, tarafları DTÖ nezdinde anlaşmazlığa dahi götürdüğü hatırlanacak olursa, bu alanda ticaretin kolayca serbestleşmemesinin nedenleri anlaşılacaktır. Örneğin AB, ABD'den ithal edilen tavuk ve et ürünlerine, klor-bazlı dezenfektan kullanılarak yıkanması nedeniyle, tüketici sağlığını gerekçe göstererek engel koymaktadır. Özellikle gıda sektörü gibi alanlarda Türkiye'nin AB müktesebatına uyum

⁸¹ AB önerisi ile ilgili olarak bkz. Avrupa Komisyonu, Transatlantic Trade and Investment Partnership: Trade in Services, Investment and E-Commerce, Draft Paper-Chapter 2, son giriş tarihi 10/06/2018 http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2015/september/tradoc_153807.pdf

⁸² Bkz. William Mauldin, "Canada, Mexico reject U.S. plan to rework key Nafta settlement system", MarketWatch, 28 Ocak 2018, <https://www.marketwatch.com/story/canada-mexico-reject-us-plan-to-rework-key-nafta-settlement-system-2018-01-28>

konusunda göstereceği hassasiyet ortaya çıkacak anlaşmazlıkların çözülmesinde önemli bir avantaj yaratacaktır.

Trump'ın başkanlıktaki ilk icraatlarından birisinin TPP Anlaşması'ndan çekilmek olması, anlaşmada yer alan ve müzakerelerde ele alınan konuların önemini azaltmamaktadır. Tam tersine, TPP ve TTIP müzakereleri, hatta iki tarafın Güney Kore ile yaptıkları serbest ticaret anlaşmaları, AB-Kanada arasında tamamlanan CETA ve Trump yönetimi tarafından yeniden müzakereye açılan NAFTA Anlaşması'nda ele alınan ve yukarıda bahsi geçen konulara ilişkin gelişmelerin yakından takip edilmesi gerekecektir. Böylece, geleceğin ticaret ilişkilerinin anlaşılması; Türkiye'nin önemli ticaret ortaklarının tutum ve beklentilerini kavramak bakımından da ciddi ipuçları sağlayacaktır.

Elbette bu hususu dikkate alırken, İkinci Dünya Savaşı sonrası kurulan GATT sisteminden bu yana küresel ticaret sisteminin başat aktörü konumunda olan ABD'nin Trump döneminde uygulayacağı ticaret politikasını ve bunu belirleyen bazı etkenleri de göz ardı etmemek gerekir.

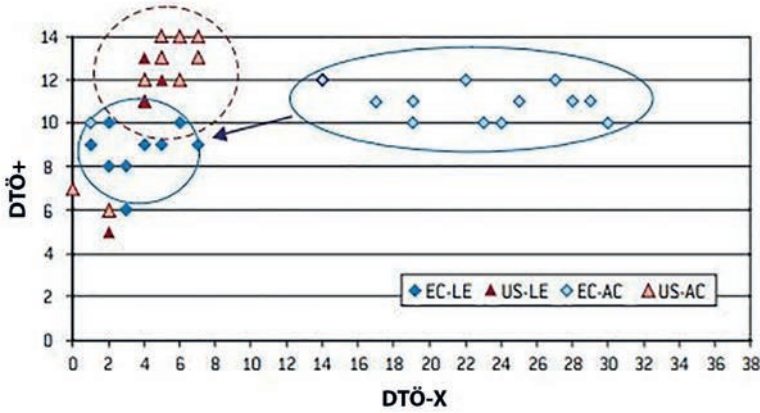
Daha genel bir değerlendirme yapılırsa, ABD ve AB gibi iki önemli ve yön verici küresel ticaret aktörünün mevcut STA'lara dönük tutum ve yaklaşımları yeni dönem ticaret gündemi için fikir verici nitelikte olacaktır.

ABD'nin ve AB'nin bugüne kadar diğer STA'ları kapsamında üzerinde durdukları ve düzenleme yapılan diğer önemli alanlar arasında yatırımların korunması; hizmet ticaretinin geliştirilmesi; kamu alımlarında yerli girişimcileri sağlanan imkânların yabancılara da temini; ve ticarete teknik engeller oluşturan standartlar dikkat çekmektedir. ABD'nin, DTÖ+ konularında bağlayıcı hükümleri STA'ların hemen hemen tamamında ilave ettirebildiği görülmektedir.⁸³ Elbette söz konusu konularda DTÖ düzenlemelerinin ne kadar üzerine çıkılabileceği taraflar arasındaki müzakerelere bağlıdır. Bununla beraber, ABD'nin Türkiye ile ileride bir anlaşma yapması halinde bu anlaşmanın hüküm ve düzenlemelerinin daha önce yaptığı iddialı ve derin anlaşmaların altında kalmasına sıcak bakmayacağı aşikardır. ABD, bugüne kadar yapmış olduğu birçok STA'da DTÖ+ ve DTÖ-X konularını anlaşma kapsamına almıştır ve çoğu hukuken

⁸³ Henrik Horn, Petros C. Mavroidis ve André Sapir, *Beyond the WTO? An Anatomy of EU and US Preferential Trade Agreements* (Brüksel: Bruegel, 2009), Bruegel Blueprint 7, Vol. VII, sf. 20-23.

yaptırımı olan hükümler içermektedir. ABD'nin bu bağlamda AB'ye nazaran daha bağlayıcı hükümleri STA anlaşmalarına koydurabildiği (etkin müzakere gücüne sahip olabildiği) anlaşılmaktadır (Şekil 6).

Şekil 6 AB ve ABD'nin STA'larında DTÖ+ ve DTÖ-X Konuları ve Bağlayıcılıkları

EC-LE: AB'nin hukuksal yaptırımı olan **EC-AC:** AB'nin STA'larının kapsadığı alanlar
US-LE: ABD'nin hukuksal yaptırımı olan **US-AC:** ABD'nin STA'larının kapsadığı alanlar

Kaynak: Horn, Mavroidis ve Sapir, Beyond the WTO? An Anatomy of EU and US Preferential Trade Agreements, sf. 33.

Bu konulara ek olarak, yine ABD'nin üçüncü ülkeler ile yaptığı ticaret anlaşmalarında özellikle DTÖ sisteminde yeterince ön plana çıkmayan ancak kendi çıkar ve beklentileri açısından kayda değer başka bazı konuları da gündeme getirdiği görülmektedir. Bunlar arasında, DTÖ TRIPS anlaşmasının kapsamadığı ve fikri mülkiyet haklarının daha ileri düzeyde korunmasına yönelik düzenlemeler; dijital ticaret; çevre standartları; çalışma yasaları; çocuk işçilik ve iş yeri sağlığı ve güvenliğine yönelik konular ile yolsuzlukla mücadele ve veri korunması gibi doğrudan ticaretle ilgili olmayan yeni konular vardır. ABD yeni nesil ticaret anlaşmaları müzakerelerinde bu tür konuları da gündeme taşımak konusunda istekli olabilmektedir.

6. ABD’NİN TRUMP YÖNETİMİ SONRASI YENİ TİCARET STRATEJİSİ VE KÜRESEL TİCARET SİSTEMİNE OLASI ETKİLERİ

ABD Başkanı Trump’ın seçim kampanyası sırasında ilan ettiği uluslararası ticarete ilişkin politikaların hayata geçirilmesi bakımından kararlı olduğu, Başkanlık koltuğunu devir aldıktan sonra verdiği kararlar ile ortaya çıkmaktadır. Genel çizgisi itibarıyla, ABD’nin önümüzdeki dönemde liberal, çok taraflı ve kurallara dayalı ticaret sisteminden uzaklaşacağı ve alışlagelmiş politikalarından daha farklı yaklaşımları benimsemekte ısrarcı olacağı anlaşılmaktadır. Nitekim, ABD’nin tutumu ve korumacı önlemleri ticaret savaşlarının fitilini ateşlemiş ve küresel ticaretin geleceğine ilişkin ciddi kaygıları da beraberinde getirmektedir.

ABD yönetimi, Amerikan sermayesinin ve teknolojisinin yaratılan iş olanaklarını yabancı ülkelere taşıyarak küreselleşmeden sağlanan yararı Amerikan orta sınıfının refah artışına dönüştürecek adımları atmadığını ileri sürmektedir. ABD’de istihdam seviyesi 2008 krizi öncesindeki seviyede olmasına rağmen küreselleşmenin “eşitsizliği” arttırdığı savunulmaktadır. “Önce Amerika”⁸⁴ şeklinde ifade edilen bu yaklaşımın ABD’yi serbest ticaretin liberal savunucusu olmaktan çıkarıp, korumacı olmanın ötesinde, dış ticaret politikası bakımından da farklı bir arayışa sevk etmekte olduğu söylenebilir.

Trump sonrası ABD’nin yöntemsel olarak TPP ve TTIP gibi kapsamlı ve geniş bölgesel anlaşmalarla devam etmek yerine tüm önemli ticaret ortakları ile ikili (bilateral) ticaret anlaşmalarına yöneldiği görülmektedir. Bu durum söylemin ötesine geçmekte ve ABD’nin bu tür anlaşmalarda gücünü azami şekilde kullanarak avantaj elde etmeyi amaçladığını göstermektedir.

ABD ihraç ürünlerine getirilen kısıtlamalar ile uygulamaların ABD ekonomisinde yarattığı olumsuzluklara yoğunlaşmaktadır. Ülkelerin ihracat sübvansiyonları, devlet yardımları, lokalizasyon kuralları ve kur manipülasyonları ile firmalarını, ABD pazarında avantajlı duruma getirerek ABD’nin verdiği ticaret açığının büyümesine neden olduğu

⁸⁴ Populist bir anlayışla dillendirilen bu yaklaşımın aslında yerli üreticiler, işgücü, ihracata yönelik sanayici ve hizmet sektörleri ya da tüketiciler gibi farklı kesimler dikkate alındığında hangi Amerika’yı kast ettiği açık olmamakla beraber, özel çıkar gruplarının desteğini almak açısından akıldan kalan ve taraftar bulan bir söylem olduğu aşikardır.

iddiasını öne çıkarmaktadır. Başkan Trump'ın özellikle istihdam konusunda hassas olduğu görülmektedir.

Nitekim Başkan Trump'ın ABD sermayesinin yabancı ülkelere yatırımı konusuna da istihdam çerçevesinden bakarak, mesafeli yaklaşacağı düşünülmektedir. DTÖ eksenli çok taraflı ticaret sisteminden tamamen uzaklaşmamakla beraber, sistemin öncül yapısını reddeden, çok taraflı müzakereler yerine ticaret ortakları ile ikili bazda karşılıklı pazarlıklar yoluyla çözüm arayan ve DTÖ kurallarını başarabildiği ölçüde esneten bir anlayışın genel politikalara yansıdığı veya yansiyacağı anlaşılmaktadır.

Gerek ABD, gerek Avrupa Birliği özellikle Doha Turu müzakerelerinin istedikleri sonuca ulaşamaması nedeniyle, 2000'li yılların ortalarından itibaren çok taraflı sisteme güvenlerini devam ettirmekle birlikte, daha ziyade bölgesel anlaşmalara ağırlık veren bir strateji geliştirmişlerdir. Ancak, özellikle Trump yönetiminin iş başına geçmesi ile son dönemde ABD'nin stratejik yaklaşım konusunda AB'den iki önemli farkı bulunmaktadır. Birincisi, ABD'nin çok taraflı sisteme (DTÖ kural ve anlaşmaları vb.) olan güven ve inancı AB'ye nazaran oldukça düşüktür. Bahsedildiği üzere Trump'ın DTÖ'de sonuç alma konusundaki beklentisi az olmakla birlikte, DTÖ anlaşmazlıkların çözüm yöntemine olan güveni de zayıftır. Oysa AB halen çok taraflı sistem konusunda daha olumlu bir yaklaşıma sahiptir. İkinci olarak, AB ticaret ortakları ile ilişkilerini ve mevcut engellerin kaldırılmasını bölgesel ticaret anlaşmaları yaparak düzenleme yolunu tercih etmekte ve geniş bir coğrafyada çok farklı büyüklüğe sahip ortakları ile STA müzakerelerine devam etmektedir. AB STA'ları iki taraflı bir yaklaşımın (bilateral) çok taraflı (multilateral) sistemin önünü açacağından hareket etmekte ve ikisini birbiri ile tamamlama gayretine girmektedir. Oysa, ABD yönetimi çok taraflı sistemi adeta ikame edercesine ilişkileri ikili baza indirgemeye çalışırken, bu iki taraflı anlayışı (bilateralism) mutlaka bir STA ile tamamlama gayreti ile sürdürmemektedir. Esasen ABD'nin toplam STA sayısı AB'ye göre çok daha azdır ve toplam ticaret açığının sadece %10'unu oluşturmaktadır.⁸⁵ ABD'nin mevcut ticaret anlaşmaları Tablo 1'de yer almaktadır.

Özellikle Trump yönetiminin iş başına gelmesiyle iki taraflı ilişkiler çok taraflı yaklaşımın önünde olmaktadır. Trump'ın ticaret stratejisi,

⁸⁵ ABD'nin serbest ticaret anlaşmaları için bkz: James K. Jackson, "U.S. Trade with Free Trade Agreement (FTA) Partners", Congressional Reserach Service, no. 7-5700, R44044, 24 Nisan 2018, sf. 4, son giriş tarihi 20/06/2018, <https://archive.org/details/R44044USTradewithFreeTradeAgreementFTAPartners-crs>

Tablo 1 ABD'nin Ticaret Anlaşmaları (Kongre'de Kabul Tarihleri, Gelişmeleri ve Ticaret Dengesi)

Ticaret Ortağı	Kongre Kabul Tarihi	Son durum	Ticaret dengesi (2016) (milyar dolar)
İsrail	1985		-10.5
Kanada	1987	Kanada-ABD STA'sı (CUSFTA) NAFTA Anlaşması altında yer alıyor.	--
NAFTA (Kanada ve Meksika)	1994	NAFTA anlaşmasının yeniden müzakeresi için Ağustos 2017'de başlatılan görüşmelerin 8. turuna gelinmiştir. (Haziran 2018).	-42.9
Ürdün	2001		0.0
Avustralya	2004		27.4
Şili	2004		6.7
Singapur	2004		18.7
Kosta Rika, El Salvador, Guatemala, Honduras, Nikaragua, Dominik Cumh.	2005	CAFTA-DR olarak devam etmektedir.	3.3
Fas	2006		0.8
Bahreyn	2006		-0.6
Oman	2006		0.8
Peru	2007		2.9
Kolombiya	2011		2.5
Panama	2011		6.0
Güney Kore	2011	G. Kore ile anlaşmanın gözden geçirilmesi talep edilmektedir.	-17.6
TPP (11 Asya-Pasifik ülkesi ile)		ABD Trump yönetiminin kararı ile TPP anlaşmasından çekildiğini açıkladı (2017).	-97.2
TTIP (AB ile)		Müzakereler kesildi .	-91.5

Kaynak: USTR ve U.S. Census Bureau verilerinden derlenmiştir.

hedef aldığı ticaret ortakları ile ticaret ilişkisini yine ikili bazda ele almaya çalışmakta, mutlaka bir anlaşma (STA) yoluyla tamamlama eğilimine girmeden devam etmektedir. Buna göre ABD söz konusu ticaret ortaklarına karşı genellikle iki yol izlemektedir. Birincisi, bir STA anlaşması olmayan ortaklarına karşı ticaret dengesini ya da ticaret ilişkisinde “haksız” olarak algıladığı konularda yaptırım tehdidinde bulunmakta ya da ikna yoluna gitmeye çalışmaktadır. ABD'nin Çin ve bazı Asya ülkelerine karşı bu yaklaşıma yöneldiği görülmektedir. Daha önce STA yaptığı ortaklarına karşı ise mevcut anlaşmayı gözden geçirerek ya da feshetme tehdidinde bulunarak kendisi açısından eksik gördüğü ya da güncellenmesini istediği alanları gündeme getirmektedir. Meksika ve Kanada'ya karşı NAFTA, ve Güney Kore ile mevcut STA'sı bu çerçevede ele alınabilir. Buradan hareketle Trump yönetimi, kendisinden önce tamamlanan TPP'deki ABD lehine bulmadığı tüm hususları yeniden müzakere etme yoluna gitmek istemiş, ancak tüm taraflara karşı böyle bir talebi, tamamlanmış olan TPP üzerinden kabul ettirmesinin mümkün olamayacağını anladığında anlaşmadan çekileceğini vurgulamıştır. Ne var ki, TPP ortakları ile ticaret sorunlarını çözmek ve yeni alanlarda istediği kuralları sağlayabilmek için bu ülkelere karşı yine ikili bazda bir yaklaşım sergilemesi şaşırtıcı olmayacaktır. Nitekim, Trump yönetimi Japonya nezdinde bu konuda girişimlerde bulunmakta gecikmemiştir. Bu girişimler bir STA - ikili ticaret anlaşması ile sonuçlanabileceği gibi, sadece belirli alanlarda ticaret ortağından alınabilecek tavizler yoluyla da tamamlanabilir. Bir başka ihtimal ise ABD yönetiminin ortaklarının bazı tavizleri karşılığında yeniden TPP çerçevesinde yer alması olacaktır. Tüm bu alternatifler, Trump yönetimi ile ticaret ortakları arasındaki karşılıklı çıkar dengelerine bağlı olarak ortaya çıkacaktır. Bu nedenle Trump yönetiminin TPP konusunda çelişkili söylemleri şaşırtıcı değildir.

Benzer bir durum TTIP için de geçerlidir. Trump yönetiminin hiçbir zaman resmen çekilmediği TTIP müzakereleri daha sonraki dönemlerde, yeniden belirlenecek bir gündem çerçevesinde tekrar hayat bulabilir. Nitekim, USTR'ın resmi sayfasında ABD'nin TTIP müzakerelerinden resmen çekildiğine dair bir kayıt bulunmamaktadır.⁸⁶

ABD yönetiminin ikili bazda ticaret görüşmelerini sürdürürken, retorik haline gelen tüm söylemlerine karşı DTÖ kurallarıyla

⁸⁶ Bkz. <https://ustr.gov/ttip> Ancak, ABD'nin TTIP yerine AB üyesi ülkelerle sadece ikili bazda ticaret anlaşması ya da düzenlemesi yapması, AB'nin Ortak Ticaret Politikası kuralları gereği mümkün değildir.

uyumlu olmayan adımlar atmaktan mümkün olduğunca kaçınmaya özen gösterdiği, ancak yeri geldikçe kuralları esnetmeye, hukuki boşluklardan istifade etmeye çalıştığı söylenebilir.

Diğer taraftan, Trump yönetiminin ticaret görüşmelerinde yukarıda bahsi geçen yönetsel farklılıklara rağmen, kendisinden önceki dönemde tamamlanan ya da müzakere edilen STA'larda masaya getirilen konulara ilişkin büyük ölçüde benzer beklentilerinin/ taleplerinin olduğu gözlemlenmektedir. Bu konuda biraz daha ayrıntıya girmek gerekirse, ABD'nin bundan önceki anlaşmalarında ticaret ortaklarından özellikle tarife ve tarife-dışı engelleri azaltmalarını talep ettiği görülmektedir. Ancak burada asıl üzerinde durulması gereken konular, çalışmanın genelinde vurgulandığı üzere daha kapsamlı alanlardır. Tarım konusu ABD'nin her zaman üzerinde durduğu bir alandır. ABD tarım konusunda ortaklarından tarife indirimlerine ilişkin önemli tavizler beklemekte; bununla beraber kendi tarım desteklerinin azaltılması konusunda ise çok istekli olmamaktadır. Tarım ürünlerinin ihracatında karşılaşılan pazara giriş sorunları, ABD için hassas bir alandır. Menş kuralları konusu ABD için oldukça kapsamlı ve karmaşık düzenlemeler getirmektedir. Örneğin, Singapur ile STA'sı içinde menşe kuralları düzenlemesi 260 sayfa uzunluktadır. Kamu alımları alanında ABD firmalarına karşı eşik değerlerin düşürülmesi özellikle beklenmektedir. Diğer taraftan, ABD ticaret görüşmelerinde ticaret ortağının fikri mülkiyet haklarının korunması konusundaki tutumuna özel bir önem atfetmekte ve DTÖ TRIPS düzenlemelerinin çok üzerinde talep ve beklentilerle masaya gelmektedir. Benzer durum, yatırımlar ve hizmet ticareti alanlarında da mevcuttur. Örneğin ABD'nin STA'larında yatırım konusu iki taraf arasında daha önce tamamlanan yatırım anlaşmaları (BIT) hükümlerini ve esaslarını içermektedir. Bu haliyle DTÖ TRIM (Trade in Investment Measures) Anlaşması'nın üzerinde kurallar getirilmektedir.

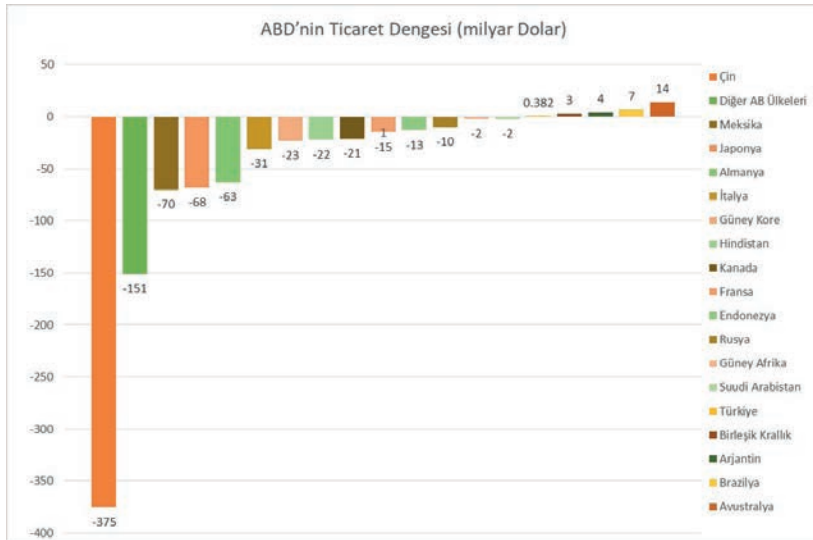
Hizmet ticareti alanında ise ABD'nin ticaret anlaşmalarının DTÖ GATS Anlaşması'ndan iki önemli farklılık içermekte olduğu görülmektedir. İlk olarak, özellikle NAFTA sonrasında ABD'nin, müzakerelerde GATS'daki "pozitif liste" yaklaşımının tersine daha fazla serbesti sağlaması beklenen "negatif liste" yaklaşımını benimsediği anlaşılmaktadır. İkinci olarak, ABD anlaşmalarında, yatırım konusu ayrı bir bölümde yer almakta ve böylece yatırım konusundaki hükümler hizmet sektörüne de yansıtılmaktadır. Öte yandan hizmet ticaretinin önemli bir unsuru olan gerçek kişilerin

serbest dolaşımına ilişkin konular ABD STA'larında yer almamaktadır.⁸⁷

Diğer taraftan, Başkan Trump'ın seçim söylemlerini yerine getirecek adımlar atmasının çok ciddi kaygılara sebep olduğunu ve bu tür politikaların uzun vadede ABD ekonomisini olumsuz yönde etkileyeceğini savunan birçok görüş mevcuttur.

Trump Yönetimi ikili ticaretin adil olma koşulunu ihracat ve ithalatın tam dengede olmasına bağlamakta ve ticaret açığını adil olmayan bir sonuç olarak algılamaktadır. Bu söylem, ABD'nin küresel rekabette karşılaştığı problemleri artan ticaret açıklarına ve bu açıkları en fazla verdiği (Şekil 7) başta Çin ve Meksika gibi yükselen ekonomilerin "adil olmayan" ticaret uygulamalarına bağlamasıyla, küresel algıda önemli bir değişime yol açmıştır.

Şekil 7 ABD'nin Ticaret Dengesi (Milyar Dolar)

Kaynak: U.S. Census Bureau, U.S. Trade in Goods by Country, son giriş tarihi 15/05/2018, <https://www.census.gov/foreign-trade/balance/index.html#C> verilerinden derlenmiştir.

Göreve başladıktan kısa süre sonra TPP anlaşmasından çekildiğini açıklayan Trump yönetimi, böylece söylemini eyleme dökebileceğini de kanıtlamıştır. Nitekim başta Çin olmak üzere aralarında Kanada, Meksika ve AB ülkelerinin de bulunduğu ülkelerden yapılan demir-

⁸⁷ William Krist, *Globalization and America's Trade Agreements* (Baltimore: Woodrow Wilson Center Press / Johns Hopkins University Press, 2013).

çelik ve alüminyum ithalatına yüksek oranda ek vergiler koymuş ve uygulamayı 23 Mart 2018 tarihinde başlatmıştır.⁸⁸ Buna karşın müzakerelere devam ettiği NAFTA üyesi Kanada ve Meksika ile AB ülkelerine bu tedbirlerin uygulanmamasının söz konusu ülkelere gelecek olumlu önerilere bağlı olduğu mesajı verilmiştir. Konu ile ilgili olarak ABD'nin bu ülkelere verdiği süreler kısa sürelerle uzatılarak baskı aracı olarak kullanılmıştır.

Ayrıca, ABD'nin başta anti-damping olmak üzere korumacı ticaret politikası araçlarını rahatlıkla gündemine alması, hatta bu savunmacı uygulamaları ulusal güvenlik savına bağlaması yakın gelecekte uygulayacağı ticaret politikasının çizgisi hakkında önemli ipuçları vermektedir. Başkan Trump'ın, ABD'nin en büyük iki ticaret ortağı olan Kanada ve Meksika ile uzun yıllardır devam eden NAFTA anlaşmasını zamana uymayan çok kötü bir anlaşma olarak nitelendirmesinin ardından, anlaşmanın yeniden müzakeresine başlanmıştır. Müzakereler sürerken ABD'nin taleplerinin yerine gelmemesi durumunda NAFTA'dan tamamen çekilmekten bahsetmesi; hatta oluşacak yeni anlaşmanın, taraflar uzatılmasını istemedikçe beşinci yılın sonunda kendiliğinden ortadan kalkması için hüküm konulması (sunset clause) türünden öneriler, ABD ile ticarete uzlaşının güçlükleri konusunda yeterince fikir vermektedir.

Trump dönemindeki ABD ticaret politikasının dayandığı iki temel unsur aşağıdaki şekilde özetlenebilir.

ABD, ticaret politikasında belirsizlik yaratarak karşı tarafı baskı altına almaya çalışmaktadır. İlk aşamada, ABD yönetimi önceden kestirilmesi güç ve çoğu zaman imkânsız denilebilecek bazı adımları atabileceğine dair güçlü bir izlenim yaratmaya çalışmaktadır. Söylemin eyleme dönüşüp dönüşmeyeceği yönünde ortaya çıkan belirsizlik üzerinden hareket etmek suretiyle de, uluslararası ticaret kurallarını kendi lehine esneterek her türlü adımı atabileceği bir politika alanı yaratmaya çalışmaktadır. Hatırlanacağı üzere, Trump'ın seçim bildirgesinde⁸⁹ Meksika'nın NAFTA anlaşması yoluyla ABD'nin işgücünü elinden aldığı iddia edilmiş, şartların yeniden müzakere edilmesi gerektiği aksi takdirde ABD'nin NAFTA'dan çekileceği belirtilmiştir. Benzer şekilde, Çin'in DTÖ üyelüğünden itibaren 50

⁸⁸ Shawn Donnan ve Jim Brundsen, "Trump extends tariff exemptions for US allies", Trade Disputes, Financial Times, 1 Mayıs 2018, <https://www.ft.com/content/ad7eb080-4c94-11e8-8a8e-22951a2d8493>

⁸⁹ Trump'ın seçim bildirgesinde ortaya koyduğu ticarete ilişkin konular için bkz. DonaldJTrump.com, son giriş tarihi 05/04/2018, https://assets.donaldjtrump.com/DJT_DeclaringAmericanEconomicIndependence.pdf

bin şirketin bu ülkeye gittiği ve bu durumun bir ticaret dengesi sorunu yarattığı iddia edilmiştir. DTÖ kuralları ile uyumluluğu ya da uygulanabilirliği bir yana, bu potansiyel eylemlerin yarattığı tedirginlik ticaret ortakları ve piyasalar üzerinde adeta “Demokles’in Kılıcı” etkisi yaratmaktadır.

İkinci olarak, ABD ticaret müzakerelerini özellikle ikili (bilateral) çerçevede ele almaya çalışmaktadır. Trump yönetiminin aslında biraz da bu yolla tüm ticaret ortaklarından daha kolay tavizler alabileceği yeni bir zemin yaratma peşinde olduğu görülmektedir. ABD’nin yeni ticaret politikası anlayışında, DTÖ platformunun ikinci plana kaydığı görüntüsü oluşmaktadır. Ayrıca, ABD’nin ikili anlaşmalarla ticaret ortaklarına taleplerini daha kolay kabul ettirebileceği anlayışını esas almaktadır. Böylece, DTÖ gibi çok taraflı platformlarda farklı ülke gruplarının oluşturduğu koalisyonların gücünü kırma fırsatının yakalanacağına da inanılmaktadır.

Bu iki unsurun ABD’nin dâhil olduğu tüm ticaret anlaşmalarında kendisini yeterince hissettirmekte olduğu görülmektedir. Daha net bir ifade ile Trump yönetimi, adil olmadığını düşündüğü ve kendisinden önceki yönetimlerce yapılan ticaret anlaşmalarından, ABD çıkarlarını olumsuz etkilediği gerekçesiyle çekilme tehdidini ısrarla ileri sürmekte ve ticaret açığı bulunan ülkeler ile var olan ticaret anlaşmalarını yeniden masaya yatırma isteğinde bulunmaktadır.

Uluslararası kurallarla çelişmek pahasına da olsa, harekete geçebileceğini göstermesi, ABD’nin yeni dönem ticaret politikasına ilişkin bir diğer özelliktir. Demir-çelik ve alüminyum ürünlerine karşı getirilen gümrük vergileri bunun somut bir örneğini teşkil etmektedir. Kanada uçak firması Bombardier’e karşı uygulanan yüksek gümrük vergilerinin temel dayanağı olarak Kanada’nın devlet yardımları ileri sürülmektedir. Ancak, benzer yardımları ABD’nin Boeing firmasına da sağlamakta olduğu gözden kaçmamalıdır. DTÖ kuralları ile uyumluluğu her zaman tartışmalı olan ABD Ticaret Yasası’nın 301. maddesine dayanarak, Çin’e karşı fikri mülkiyet ve teknoloji transferi konusunda bir soruşturma başlatılmıştır. Bu hamle, ABD’nin ticaret açığını gidermek amacıyla haksız bulduğu uygulamaları cezalandırabilmek için kuralları esnetmekten kaçınmayacağına kanıtı olarak değerlendirilmektedir. Bu bağlamda Başkan, Ticaret Yasası’nın 301. maddesine dayanarak ABD’nin bilhassa uluslararası ticaret anlaşmalarından kaynaklanan haklarına halel getiren haksız uygulamalara karşı tek taraflı yaptırımlar getirebilmektedir. 1980’li yıllarda da bu türden uygulamaların sıklıkla uygulandığı hatırd tutulmalıdır. Bu tür uygulamalar ABD’nin ticaret ortakları tarafından

DTÖ kural ve ilkelerine aykırı bulunmakla beraber, bu uygulamaların Trump döneminde artarak devam edeceği görülmektedir. Ayrıca, uluslararası hukuk kurallarına aykırı olsun olmasın bu tür uygulamalar ABD gibi küresel ticaret rejiminde liderlik rolü oynanış bir ülkeden beklenmeyen davranışlardır.

ABD'nin DTÖ müzakerelerindeki isteksizliğine ek olarak, özellikle DTÖ Temyiz Organı'na üye atamayı geciktirmesi de dikkat çekicidir.

DTÖ Temyiz Organı, içtihat niteliğindeki kararlarında ticaret kurallarının nasıl yorumlanması gerektiğine dair önemli ve yol gösterici nitelikte sonuçlara varabilmektedir. Pek çok üye ülke, Temyiz Organı'nın bağımsız bir mahkeme olarak bu alanda yorum yetkisine haiz olduğunu düşünmektedir. Ancak ABD, DTÖ Temyiz Organı'nın mevcut kurallara uymak yerine kural koyucu olarak davrandığını iddia etmektedir. ABD'ye göre bu yaklaşım giderek egemenlik haklarına karşı gelen bir tehdide dönüşmektedir. ABD, bu defa organa yeni üyelerin seçilmesini uzun süre engelleyerek temyiz işlevinin fiilen durdurulması anlamına gelecek radikal bir karar almıştır. Tabiatıyla bu tutum, DTÖ'nün işlevselliğini sekteye uğratmıştır.

Trump yönetimine göre,⁹⁰ DTÖ kuralları ve ticaret anlaşmaları zımnen de olsa ülkelerin serbest piyasa ilkeleri ve şeffaflık temelinde hareket ettikleri/edecekleri varsayımına dayanmaktadır. Bu durumda ekonomik sistemleri serbest piyasa ilkelerine dayalı olmayan DTÖ üyelerine karşı uygun ticaret kurallarının oluşturulması ve uygulanması gerekmektedir.⁹¹ ABD'ye göre Çin, piyasa kurallarına uygun şekilde işlememekte, DTÖ'ye üye olurken vermiş olduğu piyasa ekonomisine geçiş yönündeki reform sözlerine uymamaktadır. Yine Trump yönetimine göre Çin, devletin müdahalesi ile kendi şirketlerine avantaj temin edebilmekte ve devlet eliyle ticareti kurlsız bir hale getirmektedir. ABD yönetimi bu açıdan bakarak, DTÖ bağlamında Çin gibi ülkelere karşı yaptırım koyma hakkı olduğuna

⁹⁰ USTR, "National Trade Policy Agenda for 2017" USTR.gov, Mart 2017, sf. 13, son giriş tarihi 19/06/2018, <https://ustr.gov/sites/default/files/files/reports/2017/AnnualReport/AnnualReport2017.pdf>

⁹¹ Esasen Çin ve devlet eliyle ticaretin yapıldığı ülkelerin DTÖ üyelikleri esnasında piyasa ekonomisine geçiş için reformlar yapmaları talep edilmiş ve bu amaçla katılım anlaşmalarına pek çok hüküm eklenmişti. Ancak geçiş sürecinde bu ülkelere gelen ürünlere karşı anti-damping ve anti-sübvansiyon gibi bazı korunma araçlarını uygularken soruşturmalarda diğer ülkelere göre daha farklı yöntemlere başvurulması imkanı sağlanmıştı. Bu önlemler Çin ve diğer ülkeler piyasa ekonomisi statüsü alana kadar devam edebilecekti. Ne var ki, bu yaklaşım ABD ve AB'nin korumacı yönde hareket etmelerine de yol açmıştı. Çin yakın süre önce AB'ye karşı DTÖ'de bu statünün değiştirilmesi zamanının geldiği yönünde iddia ile Anlaşmazlıkların Halli Organı'na başvurdu. ABD ise bu konuda beklenildiği üzere AB'yi destekleyen bir tutum izlemektedir.

inanmaktadır. Esasında bu şekildeki bir savın ileri sürülmesinin ve gerektiğinde yaptırım konulabilmesinin en uygun yöntemi DTÖ'nün Anlaşmazlıkların Çözümü Mekanizması (Dispute Settlement Understanding-Mechanism) olması gerekirdi.

Ancak bu noktada sorun, ABD yönetiminin gerek DTÖ, gerek diğer ticaret anlaşmalarındaki anlaşmazlıkların önlenmesine ilişkin hükümlerin ve işleyişin ABD'nin ekonomi alanındaki egemenliğini kısıtladığına dair inancında yatmaktadır. Örneğin ABD, NAFTA Anlaşması'nın anlaşmazlıkların çözümü konusunu düzenleyen 19'ncü bölümüne ciddi itirazda bulunmaktadır. ABD bunun yerine, ticaret ortaklarının haksız bulduğu uygulamalarına, ABD hukukunu kullanarak koyacağı ticari yaptırımları ile karşı çıkabileceğini öngörmektedir.

7. BREXIT VE ETKİLERİ

Birleşik Krallık (İngiltere) 23 Haziran 2016 tarihinde yapılan referandum sonucunda, Avrupa Birliği üyeliğini sonlandırma kararını vermiştir. Tabiatıyla, İngiltere'nin ayrılma kararının küresel ticaretteki dönüşüme de etki etmesi kaçınılmazdır.

Ayrılma sürecinde, İngiltere'nin dış ticaretini yeni bir yasal çerçeveye oturtması gerekmektedir. İngiltere'nin bugüne kadar AB üyesi olarak taraf olduğu ticari anlaşmalar ve düzenlemeler, AB tarafından müzakere edilmiş ve sonuçlandırılmıştır. İngiltere'nin bu düzenlemeleri ilk önce diğer 27 AB ülkesi ve sonra da diğer paydaşlarla müzakere etmesi ve yeni anlaşmalara bağlaması gerekmektedir. İngiltere'nin gayri safi milli hâsılası ve dış ticaret hacmi düşünüldüğünde, bu ülkenin mal ve hizmet ticaretinin yasal alt yapısının düzenlenmesini amaçlayan müzakerelerin devasa boyutu net olarak ortaya çıkmaktadır. Ayrıca, çağımızda uluslararası ticareti ilgilendiren konuların karmaşıklığı da dikkate alındığında, İngiltere'yi DTÖ üyeliği çerçevesindeki ilişkileri de dâhil olmak üzere, kapsamlı bir müzakere döneminin beklediği açıktır. Bu bakımdan Brexit, küresel ticaretteki önemi sebebiyle, İngiltere için yeni bir dönemin başlangıcını oluşturmasının yanında uluslararası ticarete yeni kuralların oluşturulması sürecini etkileyecektir.

AB ile İngiltere arasındaki ticaret düzenlemeleri görüşmelerinde hizmetler ticareti konusunun, her iki taraf arasındaki ticaret hacmi ve düzenlemelerin karmaşıklığı düşünüldüğünde, en çekişmeli ve teknik açıdan zorlu kısım olacağı düşünülmektedir. Bu da doğal olarak "passporting" hakkının tanınması için kuralların eşitliği veya uyumlulaştırılması konusunda tarafların takınacakları tavır ile doğrudan ilgilidir. Londra, önemli finans şirketlerinin Avrupa operasyonlarının merkezi konumundadır. İngiltere'de yerleşik bu kuruluşların ve AB ülkelerindeki temsilciliklerinin kısaca "passporting" olarak tanımlanan sınır ötesi iş yapma haklarının ne şekilde düzenleneceği önemli bir konudur. AB bakımından, iş gücünün ve sermayenin serbest dolaşımı birlikte ele alınması gereken konulardır. Ancak, AB'den ayrılma kararının temel saiki İngiliz kamuoyunun kişilerin serbest dolaşımının çerçevesi konusundaki duyarlılığı olmuştur.

Birleşik Krallık ve AB arasındaki görüşmelerin bir diğer yaklaşım tarzı da "kuralların uyumlulaştırılması" olabilir. Ancak bu da çok çetrefilli hukuki bir süreci gerektirmektedir. İngiltere AB üyesi

olarak AB müktesebatını benimsemiştir ve uygulamaktadır. Bu alandaki kurallar ekonominin muhtelif işlevlerini içeren, oldukça kapsayıcı niteliktedir. Ancak, AB kuralları ve müktesebatı değıştikçe her konunun İngiliz otoriteleri tarafından yeni baştan ele alınması da gerekecektir. İngiltere'nin Brexit kararının arkasında yatan diğer önemli unsur da yasal düzenleme konusunu bir egemenlik hakkı olarak AB kurumları ile paylaşmaktan kaçınmak olmuştur.

Bu konunun çözülememesi durumunda İngiltere'de yerleşik finans kuruluşlarının, bankalar başta olmak üzere, ciddi kayıpları olacaktır. Bu alanda İngiltere ile AB arasındaki görüşmeler sonucunda tarafların mutabık kalacakları düzenleme, doğal olarak hizmetler ticareti konusundaki çoklu TİSA müzakerelerini de etkileyecektir.

İngiltere'nin, ayrıca AB'nin bugüne kadar 50'nin üzerinde ülke ile yapmış olduğu serbest ticaret anlaşmalarını, bu ülkelerle ikili planda yeniden müzakere etmesi için bir görüşmeler serisine başlaması gerekecektir. Bu süreçte rekabet alanlarında avantaj sağlamak isteyen bazı ülkelerin, talepleri konusunda ısrarlı olmaları beklenmelidir. Bu da zorlu bir sürece işaret etmektedir. Ülkelerin İngiltere ile yeni ticaret müzakerelerine başlamadan önce, İngiltere'nin ayrılma sürecinin sonuçlanmasını beklemeyi tercih etmeleri doğaldır. Birleşik Krallık, AB'nin yürüttüğü STA müzakerelerini (Hindistan, Japonya, MERCOSUR, Kanada ve bazı ASEAN ülkeleri ile); Avustralya ve Yeni Zelanda gibi ülkelerle başlatmayı hedeflediği müzakereleri de AB'den ayrılma sürecinin tamamlanmasından sonra ele almak durumundadır. Türkiye ile Gümrük Birliği'nin güncellenmesi süreci de burada sayılabilir. Bu ülkelerin pazarları, İngiltere için vazgeçemeyeceği veya müzakereyi geciktiremeyeceği önemlidir. Bu hususlar kısa ve orta dönemde belirsizliği artırırken, Brexit sonrası yeni yasal altyapı bakımından da ilave bir baskı yaratacaktır.

İngiltere'nin çok taraflı ticaret sistemine ne şekilde dâhil olacağını belirlenmesi diğer bir zorluktur. İngiltere'nin DTÖ üyeliği, AB çerçevesinde şekillenmiştir. Brexit'in gerçekleşmesi durumunda İngiltere'nin DTÖ ile ilişkilerine ve DTÖ üyeliğinin bir gereği olarak, gümrük tarife oranlarına ilişkin müzakerelere başlaması, bunlar sonuçlandığında ise, üzerinde DTÖ üyeleri ile mutabık kalınan tarife oranlarını resmen DTÖ'ye tescil ettirmesi gerekmektedir. İngiltere'nin bu müzakerelerde DTÖ'nün 164 üyesi ile uzlaşmaya varması gerekecektir. Bu süreç teknik açıdan zaman alıcı ve zorlu bir müzakere dönemine işaret etmektedir.

Kısacası, Brexit'in küresel ticarete yansımaları, yukarıda özetlenen sürecin ne şekilde tamamlanacağı ile ilgilidir. DTÖ'nün yeni kural koymadaki zafiyetine ve bazı büyük oyuncuların mega anlaşmalarla getirmeye çalıştıkları düzenlemelere ek olarak Brexit'in de yarattığı belirsizlik nedeniyle, küresel ticaretin geleceğinin daha karmaşık hale geldiği söylenebilir.

İngiltere ticaret ve yatırım ilişkileri bakımından AB ülkelerinin en önemli ortaklarından birisidir. Brexit sonrası Türkiye-Birleşik Krallık ilişkilerinin hangi çerçeveye oturtulabileceği çok büyük ölçüde Brexit müzakerelerinin sonuçlanmasına bağlıdır. Ancak, her durumda mevcut Gümrük Birliği ilişkisinin sağladığı avantajların üzerinde fayda getiren bir yapının oluşturulmasına dikkat edilmesi gerekecektir. Türkiye'nin AB ile GB'nin güncellenmesi müzakerelerinin Brexit'in sonrasına sarkması durumunda, AB ile Birleşik Krallık arasında tesis edilecek yasal çerçevenin Türkiye açısından olumsuzluklar yaratmamasına dikkat edilmesi şarttır. Bu durum Türkiye'nin GB müzakerelerinde ayrıca üzerinde durması gereken bir başlıktır.

8. KÜRESEL TİCARET SİSTEMİ VE TÜRKİYE'NİN TİCARET POLİTİKASINA İLİŞKİN TESPİTLER

İçinden geçtiğimiz dönemde, 2008 küresel krizinin ticaret politikaları üzerinde yarattığı olumsuz etki halen tamamen ortadan kalkmamıştır. ABD'nin yeni ticaret politikası ise bu ortamda küresel ticaret sistemi ile ilgili ilave zorluklar ve belirsizlikler yaratmaktadır. Çok taraflı sistemin başat kurumu DTÖ'nün en temel işlevi olan ticaret müzakereleri, akamete uğramıştır. Buna karşın, uluslararası ticaretin yeniden düzenlenmesi ve yeni kuralların ihdası gereği devam etmekte, ancak süreç daha ziyade ikili/çoklu/bölgesel ticaret anlaşmalarına doğru kaymıştır. Ülkelerin serbest ticaret anlaşmalarına yöneldiği bir dönemden geçilmektedir. Ancak bu anlaşmalar da ciddi tepkilerle karşılaşmaktadır. Ticaretle bağlantılı pek çok alandaki kamusal düzenlemeler (insan sağlığı ve güvenliği, çevresel etkiler, çalışma standartları, teknik standartlar, yatırımların korunması, veri güvenliği, tüketici hakları, yerli üretimi teşvik eden politikalar gibi konular) ticaret anlaşmalarının şekillenmesinde yeni bir anlayış ve yaklaşım gerektirmektedir.

Ticaret anlaşmaları günümüzde farklı piyasa aktörleri yanında sivil toplum örgütleri ve çıkar gruplarının da katılımıyla, daha önceki dönemlerde karşılaşmadığı kadar fazla eleştiri ve karşıtlıklara sahne olmaktadır. Bu aktörlerin önemli bir bölümü ticaretin serbestleşmesine karşı olmakta, ancak yarattıkları kaygılar müzakereleri zorlu hale getirmektedir.

Türkiye, izleyeceği ticaret politikasını oluşturma sürecinde; başta AB olmak üzere ticaret ortakları ile yapacağı ikili (bilateral) ticaret anlaşmalarında; DTÖ bağlamındaki çok taraflı (multilateral) ve çoklu (plurilateral) ticaret müzakerelerinde bu gelişmeleri dikkate almak durumundadır. Bu bağlamda, her müzakere konusunda önemli ticaret ortaklarının anlaşmalarda özellikle taraftar oldukları, karşı çıktıkları ve hassasiyet gösterdikleri noktaları değerlendirmek mecburiyetindedir.

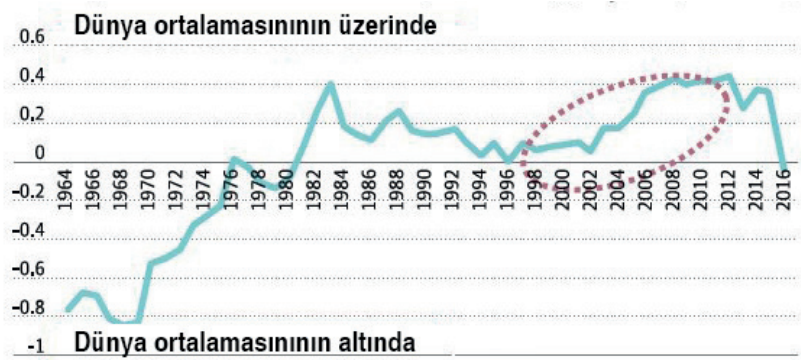
Türkiye'nin mevcut ticaret sistemi ve ticaret anlaşmaları bağlamında üzerinde durması gereken noktalara ilişkin bazı belirlemeler aşağıda yer almaktadır:

1. Ticaret politikası, ekonomi politikasının bir parçası ve sonucudur.

Sürdürülebilir ve tutarlı bir ticaret politikası öncelikle ekonomi politikalarının hedefleri ile uyumlu olmak durumundadır. Ticaret

politikasının altında yatan temel yaklaşım, yerli üretimin ve ekonomik yapının, uluslararası piyasalardaki gelişmelerle uyum halinde olacak şekilde, küresel ekonominin sunduğu faydalardan yararlanabilmesidir. Ancak bunun temini, ekonomi politikalarının bu koşulların alt yapısını sağlayabilecek şekilde düzenlenmesine bağlıdır. Türkiye’de özellikle son yıllarda ihracat artış oranı beklentilerin altında kalmıştır. Mevcut seviyenin üstüne çıkmakta zorlanmaktadır. 2023’e kadar 500 milyar dolar ihracat hedefinin gerçekleşmesi ihracat sofistikasyonunun köklü biçimde geliştirilmesine bağlıdır. İhracat sofistikasyonunun son 10 yıldır durağanlaştığı,⁹² ve hatta tıkanmaya başladığı göze çarpmaktadır.⁹³ Şekil 8’den görüleceği üzere, Türkiye’nin ihracat sofistikasyon düzeyi uzun zaman sonra dünya ortalamasının altına inmiştir. Türkiye’nin yüksek teknoloji içeren ürün ihracatının toplam ihracat içindeki payının diğer yükselen ekonomiler ve Avrupa ülkeleri ile karşılaştırıldığında oldukça düşük kaldığı görülmektedir.

Şekil 8 Türkiye’nin İhracat Sofistikasyonunun Seyri, 1964-2016

Kaynak: Güven Sak, Dünya Gazetesi, 15 Ocak 2018

Giderek karmaşık hale gelen uluslararası koşullarda Türkiye’nin dışa açık bir politika izleyebilmesi için üretim süreçlerini hedef alan birçok alanda yapısal bir reform sürecini titizlikle uygulaması gerekmektedir. Makroekonomik istikrarın sağlanması ve iç piyasanın uluslararası rekabete açılmasını kolaylaştıracak ekonomik

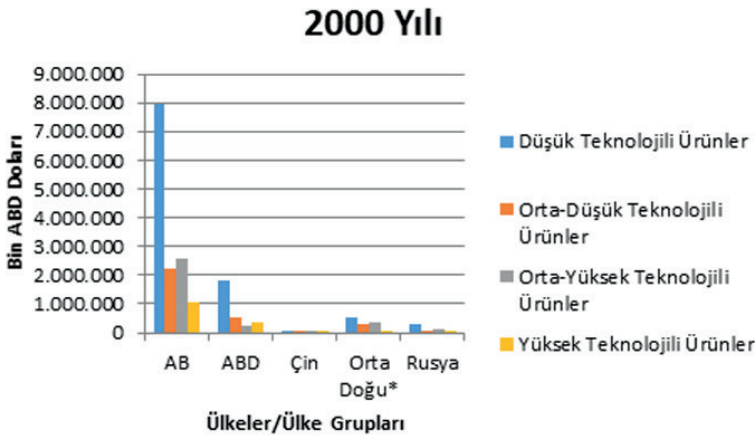
⁹² 2023 İhracat Stratejisi ve Eylem Planı için bkz. <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2012/06/20120613-31-1.pdf>

⁹³ Bkz. Güven Sak, “2007’de duraklama dönemine giren ihracatımız, 2012’den beri gerileme döneminde”, Dünya İşleri, Dünya Gazetesi, 15 Ocak 2018, <https://www.dunya.com/kose-yazisi/2007de-duraklama-donemine-giren-ihracatimiz-2012den-beri-gerileme-doneminde/398469>

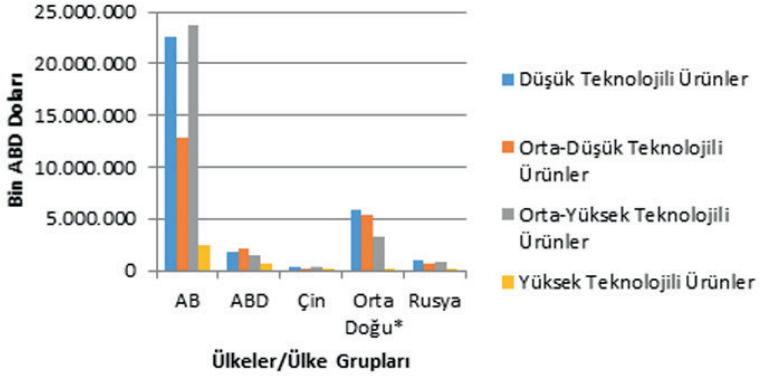
ve sosyal politikaların uygulanması, ticaret politikasının amaçlarını da etkileyecek ve daha dışa dönük bir politikanın takibini kolaylaştıracaktır. Ancak son yıllarda yapısal reformların gecikmesi Türkiye'nin ihracat artış hızının yavaşlamasına yol açarken, cari açığın da etkisiyle, ticarete korumacı uygulamalara doğru bir eğilim yaratmıştır. Bu durum Türkiye'nin yüksek katma değer içeren, teknoloji yoğun sektörlerle kaymasına engel teşkil etmekte ve mevcut ihracat ürünlerinde artan küresel rekabet ve ticaret sistemindeki gelişmeler karşısında sorunlar doğurmaktadır. Şekil 9'da da görüldüğü üzere, GB'nin etkisi ile özellikle AB pazarında artış gösteren orta teknoloji ihracatının toplam ihracata oranı diğer pazarlarda bu kadar belirgin olmamış, ileri teknoloji ürünlerinin payı ise yükselen ekonomiler ve G20 ülkeleri ile karşılaştırıldığında oldukça düşük seviyelerde kalmıştır.

Diğer taraftan, ticaret politikasını sadece ihracat artışı sağlayacak bir unsur olarak görmemek gerekir. Her şeyden önce ticaret anlaşmalarını başta tarife engellerinin kaldırılması yoluyla salt yeni pazarlara giriş imkânı sağlayacak bir düzenleme olarak görmek eksik bir bakış açısı oluşturur. Cari açığın temelinde yatan ticaret dengesizliğini gidermek elbette kapsamlı makro ekonomik politikalara bağlıdır. Birbiri ardına başlatılan STA müzakerelerinin büyüme ve istihdama katkı sağlayabilmeleri için, değişen ekonomik şartları dikkate almalı ve yeni müzakere alanlarındaki potansiyeli doldurabilecek bir içeriğe sahip olmaları gerekmektedir.

Şekil 9 Türkiye'nin Mal İhracatının Teknoloji Yoğunluğuna Göre Görünümü, 2000-2015

2015 Yılı

* Orta Doğu Ülkeleri: Birleşik Arap Emirlikleri, İran, Mısır, Suudi Arabistan

Kaynak: OECD, *Bilateral Trade in Goods by Industry and End-use (BTDIxE)-ISIC Rev.3*, OECD.Stat, son giriş tarihi 19/06/2018, http://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=BTDIxE_I3#

2. Ticaret politikası, küresel ticaretteki gelişmeleri mercek altına almayı gerektirir.

Dikkate alınması gereken ikinci önemli konu ise küresel ticaret alanındaki gelişmelerin ve günümüz ticaret anlaşmalarının ne ifade ettiği ve buradan çıkarılacak sonuçlardır. Türkiye'nin bu bağlamda aşağıdaki unsurları dış ticaret stratejisinde dikkate alması önemli olacaktır:

- Dünya ticaretinde başat aktörlerin değişen ticaret stratejileri; ticarete korumacılığın yeni boyutları ile ticarete müdahalede değişen politika araçları ve mevzuatı ile bunların Türkiye bakımından oluşturabileceği riskler;
- Ticaret anlaşmalarının kapsamlı ve derin bir içeriğe doğru yönelmesinin ardındaki etkenler;
- Ticaret anlaşmalarında ele alınan yeni alanlar (DTÖ-X) ve diğer konulardaki yeni düzenlemeler (DTÖ+) hakkında ticaret ortaklarının beklenti ve tutumları;
- Dünyada küresel ticarete ve ticaret anlaşmalarına karşı artan tepkilerin altında yatan unsurlar

Türkiye'nin dış ticaret stratejisinin oluşmasında; değişen küresel ticaret koşullarının ve başat ülkelerin ticaret politikalarındaki

değişikliklerin saptanması ve bunların Türkiye'nin dış ticaret politikasına olası etkilerinin değerlendirilmesi önemlidir. Böylece ticaret müzakerelerine girerken genel eğilimlere cevap verebilen pozisyonların alınabilmesi mümkün olabilecektir.

3. Küresel ticarete artan korumacılık eğilimleri dikkate alınmalıdır.

Korumacılığın arttığı küresel kriz sonrası dönemde, ülkelerin hangi yöntemlerle ticarete müdahale ettikleri izlenmesi gereken önemli bir konudur. Son dönemde korumacılık üzerine yapılan analizlerin başında gelen (önceki bölümlerde bahsi geçen) GTA'ya göre; küresel kriz sonrasında özellikle devlet yardımları ve ihracat düzenlemeleri yoluyla artan korumacı uygulamaların zamanla dengelendiği görülmektedir. Uluslararası ticarete olumsuz etki yaratan önemli araçların başında gelen ayrımcı devlet yardımları ve kurtarma paketlerinin azalma eğilimine girdiği görülmektedir. Bu araçlardan sonra ülkelerin en çok anti-damping gibi savunma soruşturmalarına başvurdukları; gümrük vergilerini DTÖ'ye uygun yasal sınırlara kadar (özellikle oranları daha yüksek olan bağlı oranlara kadar) yükseltme yoluna gittikleri; yerli üretim ve girdiyi kayıran yasa ve düzenlemeler olarak nitelendirilen lokalizasyon taleplerini arttırdıkları ve ihracat vergilerine başvurdukları izlenmektedir.

Dolayısıyla dış pazarlarda hangi tür uygulamaların Türk ihraç ürünleri üzerinde en fazla kısıtlayıcı etkiye yol açtığına iyi tespit edilmesi gerekmektedir. Bu, Türkiye'nin ticaret müzakerelerinde söz konusu uygulamaları yapan ticaret ortaklarına karşı daha somut taleplerde bulunabilmesi bakımından önemlidir. Ayrıca, bu alanlarda yeni uluslararası düzenlemelere gidilirken Türkiye'nin pozisyonunu belirlemesi bakımından da hayatidir. Türk ihracatının G20 pazarlarında son dönemlerde en fazla karşı karşıya olduğu politika uygulamaları arasında ihracat önlemleri, ithalat lisansları, kotalar ve sübvansiyonların geldiği görülmektedir.

Diğer taraftan, korumacılık uygulamaları tartışılırken Türkiye'nin de bunlara zaman zaman başvurduğunu kabul etmek gerekir. Türkiye'nin de son yıllarda başta ithalatta ek vergiler olmak üzere, çeşitli koruma politikalarına ve yerli üretimi kayıran devlet yardımları, lokalizasyon önlemleri gibi uygulamalara yöneldiği göze çarpmaktadır. Başta Çin ve Uzak Doğu ülkelerinden yapılan ithalatta bağlantılı olarak anti-damping ve korunma önlemlerine ilişkin soruşturmaların başlatılmasının ithalatı terbiye etmediği, artmaya devam eden ithalat miktarı ile anlaşılmaktadır. Bu yaklaşım içeride

kaynak dağılımı bakımından olumsuzluklar yaratmaktadır. Ayrıca, pek çok ürünün ara malı olarak kullanıldığı göz önüne alındığında üretim maliyetleri ve rekabetçilik açısından da yaratabileceği olumsuzluklar hatırdan çıkarılmamalıdır.

Bu ve benzeri uygulamaların önümüzdeki serbest ticaret anlaşmaları görüşmelerinde gündeme gelmesi muhtemeldir. Nitekim AB'nin, GB güncellenmesi müzakereleri esnasında bu türden uygulamaları ve engelleri müzakere masasına getirmek istediği, teknik seviyedeki ilk temaslardan anlaşılmaktadır.

Türkiye'nin savunma kısıtlamalarını en fazla Çin, ABD, Hindistan, Endonezya ve diğer Güney Doğu Asya ülkeleri, Güney Kore, Ukrayna ve bazı AB ülkelerine karşı uyguladığı görülmektedir. Türkiye'nin de en fazla ayrımcı uygulamalara ve ticari önlemlere maruz kaldığı pazarların başında sırasıyla ABD, Rusya, Hindistan, S. Arabistan, Çin, Endonezya, AB ülkeleri, Brezilya ve Arjantin gelmektedir.⁹⁴

Diğer taraftan, ABD yönetiminin ticaret ortaklarına karşı aldığı ticari önlemleri sayarken, Türkiye'nin adının ise ön plana çıkmaması tamamen ABD'nin dış ticaretinde Türkiye'nin payının düşüklüğü ile ilişkilidir. ABD yönetiminin dikkatleri daha ziyade Çin, NAFTA ve bazı Asya ülkelerine yönelmiştir. Buna karşın ABD yönetiminin hassas gördüğü sektörlerde Türk ürünlerine de benzer koruma araçlarını uygulaması sürpriz olmayacaktır. Gerçekten de ABD Yönetimi, Türkiye ile birlikte diğer bazı ülkelere ithal ettiği demir ve alüminyum ürünleri ile ilgili soruşturma başlatmıştır⁹⁵ ve ek vergi koyma yoluna gitmiştir.

4. Yeni dönem ticaret anlaşmalarının içeriğini ve yapısını iyi analiz etmek gerekir.

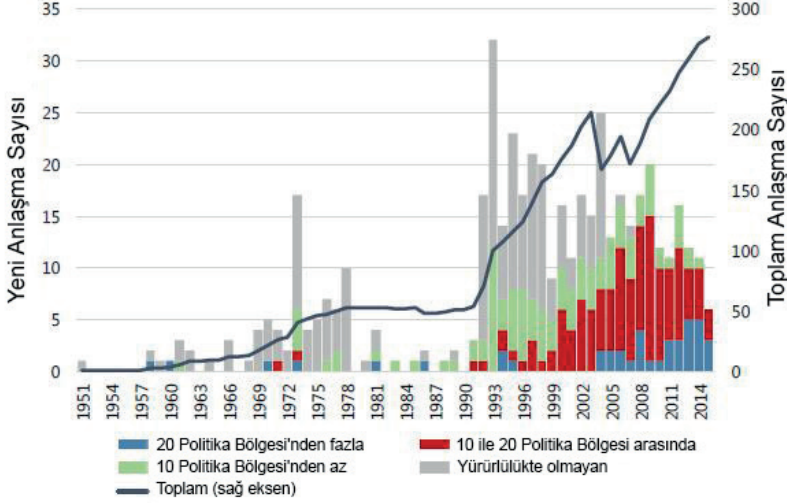
TPP, TTIP, NAFTA, CETA müzakerelerinin de gösterdiği gibi küresel ekonominin içinde bulunduğu şartların; yeni üretim biçimlerinin sonucu olarak ortaya çıkan ticaret akımlarının (trade patterns) ve ticaret ile bağlantılı pek çok yeni konunun günümüzde ticaret anlaşmalarına yansıdığı görülmektedir. Bu alanlardaki yeni tartışmaların ve taleplerin Türkiye için de geçerli olacağı beklenmelidir. Günümüzde MEGA ticaret anlaşmalarına ilaveten pek çok yükselen ekonominin de dâhil olduğu ticaret anlaşmaları

⁹⁴ Konu ile ilgili bkz. Simon J. Evenett ve Johannes Fritz, Will Awe Trump Rules?: The 21st Global Trade Alert Report.

⁹⁵ Bozkurt Aran, "ABD, Çin, Ticaret Savaşları ve Türkiye", TEPAV Değerlendirme Notu no.201813, 8 Nisan 2018 <http://www.tepav.org.tr/tr/haberler/s/4331>

da yeni konulara ilişkin hükümler içermektedir. Dünya Bankası ve diğer uluslararası kuruluşlar verilerine göre giderek daha fazla ticaret anlaşması ‘derin’ konuları ihtiva etmektedir (Şekil 10).

Şekil 10 İçerdikleri Politika Alanlarına Göre BTA'lar, 1951-2015

Kaynak: Dünya Bankası, IMF ve DTÖ, Making Trade an Engine of Growth for All: The case for Trade and for Policies to Facilitate Adjustment, sf. 16.

Önceki döneme oranla yeni nesil anlaşmaların en temel özelliği, tarife indirimlerinin ötesinde farklı alanlara da düzenlemeler getirmesidir. Bazı hallerde bu alanları kapsayan bağlayıcı hükümler, üzerlerinde mutabakat sağlanamadığı için, müzakereler esnasında ciddi tartışma konuları haline gelebilmektedir. Örneğin, TPP görüşmelerinde çalışma standartlarına ilişkin hükümler ABD için özel bir öncelik konusu olmuştur. Benzer şekilde tarım sübvansiyonları, yatırımcı-devlet ihtilaflarının giderilmesi, standartlar konuları da üzerinde durulan önemli alanlardan olmuştur.

Yeni nesil anlaşmaların yaklaşık üçte biri sermayenin dolaşımı, rekabet politikası, yatırımlar ve kamu alımları konularını içermektedir.⁹⁶ Türkiye'nin, son dönem bazı STA girişimlerinde hizmetler ve yatırımlar konularını da gündemine almaya başlamasına karşın, bu yeni müzakere alanları Türkiye'nin mevcut ticaret anlaşmalarında yeterince ele alınmamaktadır. Bu alanlarda net bir

⁹⁶ Bkz. Dünya Bankası, IMF ve DTÖ, Making Trade an Engine of Growth for All: The case for Trade and for Policies to Facilitate Adjustment (Cenevre ve Washington D.C.: World Bank, IMF, WTO, 10 Nisan 2017), sf. 15-16, son giriş tarihi 20/06/2018, <https://www.imf.org/en/Publications/Policy-Papers/Issues/2017/04/08/making-trade-an-engine-of-growth-for-all>

müzakere pozisyonunun oluşturulması, söylem ve eylem bütünlüğü sağlanabilmesi bakımından önemli bir ihtiyaçtır.

5. Yeni dönem ticaret anlaşmaları ve müzakereleri, yeni politika alanlarındaki öncelikleri de tespit etmeyi gerektirmektedir.

Türkiye'nin bugüne kadar yaptığı STA'lar, genellikle sanayi ürünleri ticareti açısından temelde tarife ve sınırlı sayıda bazı tarifedışı engellerin kaldırılmasına yönelik olmuştur. Bundan böyle Türkiye'nin; tarım, hizmet ticareti, yatırımlar, kamu alımları, teknik engellere ilişkin düzenlemeler, sürdürülebilirlik konuları, iş gücü standartları, çevre standartları, gıda güvenliği, dijital ticaret ve hatta yolsuzluk gibi farklı alanlarda daha kapsamlı bir yaklaşıma sahip olması kaçınılmaz görülmektedir. Bundan sonra yeni STA müzakerelerine yatırımlar, tarım, hizmet ticareti gibi yeni alanların mutlaka dâhil edilmesi beklenecektir. AB ile GB sürecinde bu alanlara ilave olarak kamu alımlarının dâhil edilmesi kabul edilirken, müzakereler esnasında anlamlı tartışmaların yürütülmesi ve ülke içindeki ilgili paydaşların mutabık kalacakları bir yaklaşımın oluşturulması beklenmektedir. Bu yaklaşım tabiatıyla ticaretten beklenen yararın toplumun geneline yayılması bakımından önemlidir. Bu konular önceden de bahsedildiği gibi DTÖ+ ve DTÖ-X alanlarıdır. Dolayısıyla, STA müzakerelerine bu tür konuların dâhil edilmesi Türkiye'de reform sürecinin hızlandırılması anlamına geleceği gibi, yeterli serbestleşmenin sağlanamadığı ve korumacılığın uygulandığı bazı sektörlerde yapısal reform adımlarının atılması ihtiyacını giderecektir. Ticaret anlaşmalarının gündeme taşıyacağı bu türden düzenlemeler, Türkiye'nin küresel üretim zincirleri ve ticaret sistemi ile başarılı şekilde bütünleşmesi ve sürdürülebilir bir ihracat artışı sağlaması bakımından önem arz etmektedir.

6. Ticaret ortaklarının halen müzakere ettikleri ticaret anlaşmalarındaki değişen beklenti ve taleplerinin daha yakından incelenmesi gerekmektedir.

Özellikle AB'nin izlediği ticaret stratejisinin içeriği ve stratejisinde belirlediği önceliklerin yaptığı tüm anlaşmalara/müzakerelere nasıl yansıdığı yakından takip edilmelidir. Gümrük Birliği güncellenme sürecinde AB'nin müzakere başlıklarındaki hedefleri, üye devletlerin ve farklı çıkar gruplarının öncelik, beklenti, kaygı ve sürece etkileri konusunda yaklaşımları Türkiye'ye yol gösterici olacaktır. Bu çerçevede AB'nin Kanada ile tamamladığı ve geçici olarak yürürlüğe giren CETA (Comprehensive Economic and Trade Agreement), tarım ürünleri, hizmet ticareti, kamu alımları, yatırımların korunması,

elektronik ticaret, ticaret ve emek, ticaret ve çevre ve sürdürülebilir kalkınma ve özellikle yatırım alanlarında anlaşmazlıkların halli konusuna dair dikkate değer hükümler içerdiği için önemlidir. CETA Anlaşması, özellikle yatırımcı-devlet arasında çıkabilecek anlaşmazlıkların çözümünde, AB'nin TTIP müzakereleri esnasında ortaya attığı “daimi yatırım mahkemesi” yoluyla yeni bir hukuki boyut getirmektedir. CETA, kamu alımları konusunda da kapsamlı düzenlemeler getirmiştir. Hizmet ticaretinde ise GATS'ın ilerisinde hükümler içeren CETA Anlaşmasında, müzakerelerde “negatif liste yaklaşımı” yoluyla sadece istisna olacak alanlar dışında tüm alanların genel bir serbestiye dayandırılmaya çalışılmış olması dikkate değerdir. Düzenleyici işbirliği bağlamında oluşturulan Forum'un tüm paydaşlar ve iş kesimleri ile diyalogda olması önemlidir.⁹⁷

Diğer taraftan AB, önceki yıllarda imzaladığı Meksika, Şili, Fas, Tunus STA'larını gözden geçirmek suretiyle modernize etmeye çalışmaktadır. Bu ülkelerin, AB ile olan anlaşmalarının güncellenmesi için görüşmeler başlamıştır. Meksika ile olan süreç ise tamamlanmıştır. Meksika ile yapılan anlaşmanın sürdürülebilir kalkınma konularında, özellikle çevre, iklim değişikliği, çalışma standartları, tüketicinin korunması alanlarında yüksek standartlar getirdiği; kamu ihale piyasalarını karşılıklı olarak açtığı; mali hizmetler, ulaştırma, e-ticaret, telekomünikasyon gibi AB'nin üzerinde durduğu hizmetlerde serbesti sağlayan önemli hükümler içerdiği ve yatırımlar alanında CETA'da öngörülen Yatırım Mahkemesi benzerini içerdiği görülmektedir.

AB aynı zamanda uzun zamandır ara verdiği MERCOSUR ülkeleri ile Ortaklık Anlaşması müzakerelerini tamamlama aşamasına gelmiştir. Bir başka önemli ticaret ülkesi olan Japonya ile de müzakereler tamamlanmış ve imza aşamasına gelinmiştir. Bu anlaşmaların takip edilmesi, birçok açıdan Türkiye ile benzer özellikler arz eden ve bazı sektörlerde AB pazarında Türkiye ile rekabet eden ülkeler ile müzakere edildiğinden, AB'nin yaklaşımını anlamak bakımından önemlidir. Unutulmaması gereken bir husus, söz konusu STA süreçlerinin hiçbirinin “gümrük birliği” iddiasını taşımadığıdır. Diğer bir ifade ile GB'nin güncellenmesi ile bu STA'lardan her alanda daha uyumlu, derin ve kapsamlı bir iş birliği hedeflenmelidir.

⁹⁷ CETA Anlaşmasının bir analizi için bkz. Patrick Leblond, “Making the Most of CETA”, CIGI Papers, no.114, Ekim 2016, son giriş tarihi 20/06/2018, <https://www.cigionline.org/sites/default/files/documents/CIGI%20Paper%20No.114%20WEB.pdf>

7. Hangi aşamada olursa olsun TTIP, TPP, NAFTA ve benzeri mega anlaşmaların ticaret sistemine etki edebilecek konuları gündeme getirdikleri için ticaret müzakerelerinde yol gösterici niteliğinde olmaları beklenmektedir.

AB ile ABD arasındaki TTIP müzakereleri geri plana atılmış olsa da, tarafların hangi konularda ne gibi talepleri olduğunun daha iyi anlaşılmasının, Türkiye'nin gerek AB gerek ABD ile ticaret ilişkilerinde yol gösterici niteliği olacaktır. Hatırlanacağı gibi, TTIP müzakerelerinin başlaması Türkiye'yi AB'nin STA'larına karşı çok daha duyarlı hale getirmiştir. Ne var ki, Türkiye'de özellikle iş çevrelerinde TTIP müzakereleri askıya alınınca bu heyecanın dinmesi büyük ölçüde ABD'nin AB üzerinden Türkiye'ye karşı asimetrik bir avantaja sahip olması riskinin ortadan kalktığı inancına dayanmaktadır. Ancak, konuya sadece bu asimetrik durum çerçevesinden bakmamak, TTIP gibi bir mega anlaşmanın küresel ticaret gündemine getirdiği teknik alanları ve yaklaşımları geleceğin konuları olarak değerlendirmek doğru olacaktır. Bu konular, muhtelif STA müzakerelerinde Türkiye'nin karşısına çıkacaktır. TTIP'nin Trump tarafından kendi bilateral müzakere anlayışı bağlamında yeniden gündeme getirilmesi ve ABD'nin AB gibi küresel bir güç ile ilişkilerini çağın gereklerine uyumlu kılacak yeni bir girişim başlatması ihtimali de dikkate alınarak değerlendirilmelidir.

8. Çok taraflı sistemdeki tıkanıklık karşısında sisteme olan ilginin tamamen ortadan kalkmamasını sağlamak önemlidir.

Türkiye çok taraflı sistemde GB'nin de etkisiyle önemli tavizler vermek durumunda kalmıştır. Sanayi mallarında uyguladığı gümrük tarifelerini AB'nin Ortak Gümrük Tarifeleri seviyesine indirmiştir. Bununla birlikte, en çok kayırlan ülke (MFN) ilkesi gereği yeni serbesti adımlarından istifade etmekte, diğer yandan gelişme yolunda ülke statüsünü de sürdürmeye çalışmaktadır. Çok taraflı sistemin işlerliğini sürdürmesi, özellikle Türkiye ile benzer gelişme ve rekabet düzeyine sahip başka ülkelerin de aynı doğrultuda yeni tavizler vermesi imkânını sağlayacaktır. Ayrıca, kurallara dayalı sistemin varlığı ve gelişimi öngörülebilirlik sağladığından, ticaret politikasının hedefleri için de önem arz etmektedir. Türkiye'nin DTÖ'nün reformu konusunda AB ile eşgüdümlü hareket etmesinde yarar bulunmaktadır.

9. AB ile Gümrük Birliği'nin güncellenmesi sürecine yönelik adımlarda gecikme yaşanmaması önemlidir.

AB ile Türkiye arasındaki Gümrük Birliği'nin güncellenmesi ve ticaret ilişkilerinin günün şartlarını daha iyi yansıtabilecek şekilde

tekrar ele alınması için başlatılan girişim, Türkiye'nin küresel ticaretteki gelişmeler karşısında atabileceği en önemli adımların başında gelmektedir. GB süreci siyasi kaygılar başta olmak üzere konjonktürel gelişmeler karşısında arka plana atılmaması gereken önemli bir fırsat ifade etmektedir. Türkiye'deki muhtelif gelişmeler ve siyasi blokaj nedeniyle bazı AB üyesi ülkelerde oluşan isteksizlik sonrası ortaya çıkan siyasi blokaj karşısında, Türkiye konuyu rafa kaldırmamalı, kapsamlı müzakerelere kendisini hazırlamaya devam etmelidir. GB, Türkiye'nin AB'ye tam üyeliği açısından temel bir aşamadır. Tam üyelik müzakerelerinin fiilen tıkanmış görünüyorsa, Türkiye açısından GB konusunun beklemeye alınmasını gerektirmemektedir. Türkiye ekonomisinin küresel rekabete açılmasında ve dönüşümünde önemli rolü olan GB'nin, günümüz küresel ekonomik gelişmelerini içerecek şekilde yeniden ele alınması gereği, tartışmaya mahal bırakmayacak şekilde kabul görmektedir. Bu bağlamda zaman içinde işleyişi, kapsamı, kurumsal yapısı ve ortaya çıkan sorunların halli konularında GB'nin ciddi eksiklikleri ve yetersizliği karşısında daha yapıcı mekanizmaların geliştirilmesi de gerekmektedir.

Türkiye'nin 2018 başı itibarıyla AB ile GB haricinde yürürlükte olan 21 STA'sı bulunmaktadır.⁹⁸ Bu ticaret anlaşmalarına yenilerini eklemek istemesi de doğaldır. Kaldı ki, daha önce yapılan bu STA'ların önemli bir bölümünün de tıpkı GB gibi, güncellenmesi gerekmektedir. Aslında bu girişimlerin bir bölümü GB Kararı'nın bir gereği olarak atılması gereken adımlardır. Türkiye'nin bu bağlamda AB'nin üçüncü ülkelerle yaptığı STA'lardan kaynaklanan asimetrik durumu da ortadan kaldırması gerekmektedir. Bu amaçla, Türkiye AB'nin ticaret ortakları ile STA müzakerelerine başlamıştır ya da başlamaya çalışmaktadır. Ancak, söz konusu ülkeler ile yapılacak anlaşmaların potansiyel getirisinin ve bu ülkelerin Türkiye ile müzakerelere attıkları önemin farklı nedenlerle aynı düzeyde olmaması sebebiyle, GB sürecinin daha öncelikli ve ağırlıklı olarak ele alınmasının uygun olacağı düşünülmektedir. Ayrıca, GB güncellenmesine yönelik müzakerelerin Türkiye'ye getireceği tecrübe ve avantajlar bundan sonraki STA'lar için de yol gösterici ve kolaylaştırıcı olacaktır.

Özetle, Türkiye'nin GB'nin güncellenmesini günlük siyasi ortamın dışına taşıması, polemik konusu yapmaktan kaçınması

⁹⁸ BU STA'lar ile ilgili olarak bkz. T.C. Ekonomi Bakanlığı, "Serbest Ticaret Anlaşmalarına İlişkin Genel Bilgi", T.C. Ekonomi Bakanlığı, son giriş tarihi 11/06/2018, https://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/home/disliiskiler/SerbestTic/Genel_Bilgi?_afLoop=29170132825626351&_afWindowMode=0&_afWindowId=null&_adf.ctrl-state=iqaiwq567_115#%40%40%3F_afWindowId%3Dnull%26_afLoop%3D29170132825626351%26_afWindowMode%3D0%26_adf.ctrl-state%3Diqaiwq567_119

ve bu konuyu öncelikli olarak ele alması uygun bir yaklaşım olacaktır. Bununla birlikte, Türkiye-AB ilişkilerinde yaşanan gelişmeler ve Türkiye’de özellikle demokratikleşme, düşünce özgürlüğü, hukuk devleti gibi alanlarda süren tartışmalar sebebiyle, Avrupa çevrelerinde bu konularda iyileşme olmadan GB’nin güncellenmesine yönelik müzakerelerin başlatılmaması fikri ön plana çıkmaktadır. AB’nin başat ülkelerinden Almanya’nın Şansölyesi Merkel, “mevcut şartlar altında Gümrük Birliği’nin genişletilmesi yetkisinin olacağını sanmıyorum” diyerek önemli bir engel yaratmıştır ve durumu veto edeceğini Komisyon Başkanı Juncker’e iletmiştir.⁹⁹ Ticaret anlaşmaları konusunda AB içinde yetkileri artan Avrupa Parlamentosu ise, bu konuda çekincelerini ortaya koymuştur. Bu bağlamda, konuya en olumlu yaklaşan AB organı olan Avrupa Komisyonu’nun tüm ticaret ortakları ile ticaret anlaşmalarının değerlendirildiği “A Balanced and Progressive Trade Policy to Harness Globalisation” başlıklı dokümanında Türkiye ile GB’nin güncellenmesinden hiç bahsetmemiş olması da manidardır.¹⁰⁰

Diğer taraftan Avrupa iş çevrelerinin GB’nin geliştirilmesine ilişkin olumlu çağrılarını¹⁰¹ siyasi karar mekanizması üzerinde tesir yaratabilir. Türkiye’nin GB hakkında konuya olumlu bakan Avrupalı paydaşlar ile işbirliğini azami seviyede tutarak AB ile yapıcı bir diyaloga girmesi ve konuyu günlük siyasi polemiklerin dışına taşıması önemlidir. Zira GB’nin güncellenmesi ve yeni alanlarda ticaretin geliştirilmesi çabalarının Türkiye’ye sağlayacağı katkının önemi ortadadır.

10. Türkiye’nin diğer paydaşlarla ticaret anlaşmaları yapması olanağının daha etkin değerlendirilmesinde yarar vardır.

AB dışında Türkiye için en önemli adımlardan birisi ABD ile ticaret ilişkilerinin düzenlenmesi konusu olmuştur. Özellikle TTIP müzakerelerinin devam ettiği dönemde Türkiye ABD ile bir STA imzalanması fikrini benimsemiş, ancak bu beklenti ABD tarafında bir karşılık bulmamıştır. TTIP müzakerelerinin durması bu isteği bir ölçüde ortadan kaldırmış gibi görünmekle beraber, TTIP’nin

⁹⁹ Celal Özcan, “Merkel conveys Germany’s veto on Customs Union update with Turkey to Juncker”, Hürriyet Daily News, 31 Ağustos 2017, <http://www.hurriyetdailynews.com/merkel-conveys-germany-s-veto-on-customs-union-update-with-turkey-to-juncker-117422>

¹⁰⁰ Bkz. Avrupa Komisyonu, Communication From the Commission to the European Parliament, The Council, The European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions (Brüksel: European Commission, 13 Eylül 2017), COM 492, son giriş tarihi 20/06/2018, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52017DC0492&from=en>

¹⁰¹ AmCham EU et al., Industry Groups Call for Action to Upgrade the EU-Turkey Customs Union, 16 Mart 2018, son giriş tarihi 14/06/2018, https://www.amchameu.eu/system/files/position_papers/industry_groups_call_for_action_to_upgrade_the_eu-turkey_customs_union.pdf

yeniden gündeme alınması ihtimali bu isteği canlandırabilir. Ne var ki, Trump yönetiminin ticaret ortakları ile ilişkilerini ikili olarak ele alma istekliliğine karşın, bunun Türkiye bakımından bir STA ile sonuçlanması ihtimali şu an için düşüktür. Kaldı ki, Trump yönetiminin ticaret politikasının çok ciddi baskılar içerdiği ve Türkiye'yi bu konuda ne gibi taleplerin bekleyebileceği ayrıca dikkate alınmalıdır.

Türkiye'nin uzun yıllar önce tamamladığı STA'larını da günün şartları ve değişen iş ilişkileri çerçevesinde yeniden revize etmesi gereği doğmuştur. Bu bağlamda, Türkiye'nin Mısır, Tunus, Fas, İsrail, Filistin, Ürdün, Bosna-Hersek ile ticaret anlaşmalarını mevcut alanlarda geliştirmenin ötesinde, yeni alanlara taşıyacak adımları atması gerekecektir. Ne var ki, bu ülkelerin bazıları ile yaşanan siyasi sorunlar dolayısıyla bu müzakerelere ne ölçüde istekli olacakları şüphelidir.

Kanada, AB'nin son dönemlerde en kapsamlı ticaret anlaşmasını yaptığı ülkedir. Ancak Kanada'nın önümüzdeki dönemde gündemini, halen zorlukla devam eden NAFTA müzakereleri, ABD dışında diğer ülkelerle yeniden başlattığı TPP Anlaşması ve AB ile yaptığı CETA Anlaşması'nın meşgul edeceği anlaşılmaktadır. Türkiye, Kanada için öncelikli bir ülke olarak görülmemektedir.

Japonya'nın, yeniden başlatılan TPP ve Asya'da Çin ve Güney Kore ile olan ticaret ortaklıklarına ağırlık vereceği ve ABD ile ilişkilere odaklandığı görülmektedir.

BRICS ülkeleri arasında Çin ile ticaret ilişkileri önemlidir. Ne var ki, Çin'in Türkiye'nin ithalatta kaygı duyduğu ve yüksek koruma önlemleri aldığı bir ülke olması nedeniyle, Çin ile bir ticaret anlaşmasının şu aşamada gündeme gelmesi zor gözükmektedir. Rusya ile ticari ilişkiler ise önemli ölçüde siyasetin gölgesindedir. Hindistan küresel ticarete en fazla koruma uygulayan ülkedir. Ancak, bölgesindeki gelişmelerin etkisinde kaldığı için istikrarlı bir ticaret politikası oluştururken bazı sıkıntılarla karşı karşıyadır. Güney Afrika Cumhuriyeti ise Türkiye ile STA müzakerelerine uzun süre direnmiştir. Bu konuda ısrarlı taleplerde bulunmaya devam etmek uygun olacaktır.

8.1. TÜRKİYE’NİN TİCARET POLİTİKASININ DEĞERLENDİRİLMESİ

Türkiye’nin dış ticaret politikasının çok taraflı sistemde ticaret ortakları tarafından nasıl değerlendirildiğine göz atmakta yarar bulunmaktadır. Bu açıdan DTÖ’nün Türkiye hakkındaki en son Ticaret Politikası İnceleme Raporu (TPR) ve bu kapsamda yapılan görüşmeler önemli bir fikir vermektedir.¹⁰²

TPR sürecinde aralarında dünya ticaretinde en fazla paya sahip 20 ülkenin de bulunduğu 50’nin üzerinde DTÖ üyesi, Türkiye’ye cevaplandırması için 500’ün üzerinde yazılı soru vermiştir. Bu sorulara bakıldığında; TPR toplantısında gündeme taşınan konuların genellikle belirli alanlarda yoğunlaştığı görülmektedir.

Türkiye ile ilgili olarak ülkelerin en çok üzerinde durdukları ve eleştirdikleri konuların başında tarife uygulamaları ile tarım ticaretinin geldiği görülmektedir.

Türkiye, DTÖ bağlamında gümrük tarifesi oranlarını ve uygulamalarını AB ile mevcut Gümrük Birliği Kararı’nı göz önünde bulundurarak belirlemektedir. Türkiye’nin sanayi ürünlerinde “uyguladığı tarife” oranları (applied tariffs) genellikle AB’nin Ortak Gümrük Tarifesi (OGT) göz önüne alınarak oluşturulmaktadır. Bu nedenle Türkiye DTÖ müzakerelerinde “bağladığı tarife” oranları (bound tariffs) yerine çok daha düşük seviyede bulunan AB’nin bağlı oranlarını esas almaktadır.

Türkiye’nin ‘bağlı’ oranları ile ‘uygulanan’ oranlar arasındaki marjının yüksekliği ciddi bir belirsizlik yaratmaktadır. Sanayi ürünlerinde Türkiye’nin ortalama bağlı oranları %17,6 iken, uygulanan oranlar %5,5 seviyesindedir (Tablo 2). Bunun anlamı, Türkiye’nin herhangi bir nedenle Gümrük Birliği Kararı dışında hareket etmesi halinde, daha yüksek oranlarda gümrük vergisi uygulama imkânının bulunmasıdır. Bu durum, uygulamada ve özellikle ek gümrük vergisi uygulamalarının artması ile birlikte Türkiye’nin AB’ye uyumu hususunda ileride ciddi bir eleştiri ile karşılaşmasına yol açacaktır. Nitekim Avrupa Komisyonu’nun son İlerleme Raporu buna dikkat çekmektedir.

¹⁰² DTÖ üyesi ülkelerin ticaret politikaları DTÖ kuralları gereği belirli aralıklarla (Türkiye için dört yılda bir) gözden geçirilmektedir. Yapıtım gücü olmamakla birlikte bu rapor süreci üye ülkenin diğer ülkeler ve DTÖ Sekreteryası tarafından nasıl görüldüğüne ilişkin önemli ip uçları vermektedir. Trade Policy Review mekanizması -kısa TPR diye adlandırılmaktadır.

Tablo 2 Türkiye'nin MFN Tarife Yapısı, 2011-2015

		MFN 2011	Uygulanan 2015	Nihai bağlı oran*
1	Bağlı tarife satırları (tüm tarife satırlarına %'si)	-	-	50.4
2	Basit ortalama tarife oranı	12.2	12.8	37.5
	Tarım ürünleri (DTÖ tanımına göre)	47.9	49.0	72.1
	Tarım dışı ürünler (DTÖ tanımına göre)	5.0	5.5	17.6
	Tarım, avcılık, ormancılık ve balıkçılık (ISIC 1)	26.0	27.1	46.2
	Madencilik ve taşocakçılığı (ISIC 2)	0.2	0.2	9.3
	İmalat sanayi (ISIC 3)	11.6	12.1	36.8
3	Gümrük vergisinden muaf tarife satırları (tüm tarife satırlarına %'si)	23.2	23.5	2.8
4	Sadece vergilendirilebilir satırların basit ortalama oranı	15.9	16.8	39.8
5	Tarife kotaları (tüm tarife satırlarına %'si)	0.0
6	Değer üzerinden olmayan tarifeler (tüm tarife satırlarına %'si)	1.7	1.7	0.2
7	Değer üzerinden olmayan tarifeler-eşdeğeri bulunmayan (tüm tarife satırlarına %'si)	0.3	0.2	0.2
8	Ülke tarife zirveleri (tüm tarife satırlarına %'si)**	9.1	9.0	3.7
9	Uluslararası tarife zirveleri (tüm tarife satırlarına %'si)***	14.6	16.1	32.7
10	Uygulanan oranların standart sapması	27.1	27.6	44.7
11	%0'dan fazla ancak %2'yi aşmayacak şekilde uygulanan oranlar (tüm tarife satırlarına %'si)	6.7	5.5	0.04

* Nihai bağlı oranlar HS02 temelinde ve 12.407 tarife satırı içermekte olup, bunun 6.255'i (8 haneli tarife satırı düzeyinde) bağlanmıştır.

** Basit ortalama uygulanan oranların üç katını aşan oranlara yapılan tanım.

*** %15'i aşan oranlar.

Not: DTÖ Sekreteryası hesaplamalarında ülkenin yetkili mercilerinin sunduğu veriler ve DTÖ CTS veritabanı kullanılmıştır.

Kaynak: WTO, Trade Policy Review-Turkey, sf. 51.

Rapor'da Türkiye'nin özellikle kırtasiye, tekstil, deri ürünleri, kozmetik ürünler, elektrikli motor ve traktörler, cam çerçeve, motosiklet, çelik boru, makine, kozmetik ve hijyen ürünleri gibi pek çok üründe uyguladığı ek vergiler ile Ortak Gümrük Tarifesi'nden (OGT) ciddi ölçüde saptığı tespiti yer almaktadır.¹⁰³ Bu durumun GB müzakerelerinin başlaması halinde AB tarafından mutlaka gündeme getirileceği hatırdadır.

Buna ek olarak AB üçüncü taraflarla sayıları giderek artan Serbest Ticaret Anlaşmaları (STA) yapmaktadır. Bu STA'ların sonucu olarak söz konusu ülkelere karşı özellikle sanayi ürünlerinde tarifeleri tamamen sıfırlayacak veya azaltacaktır. Türkiye'nin GB Kararı gereği bu yeni oranları kabul etmek durumunda kalması, bu marjın fiilen daha da yükselmesine neden olmaktadır. AB STA'ları sonrası Türkiye'deki bazı sektörlerin korunma amacıyla ek vergi talebinde buldukları görülmektedir. Türkiye'nin OGT'nin üstüne çıkmayı göze alarak, DTÖ çerçevesinde kendine daha yüksek bağlı oranlarını esas alması AB ile Gümrük Birliği içinde önemli sıkıntılara yol açacaktır. Bu durum DTÖ kurallarına bir aykırılık teşkil etmemektedir. Ancak, mevcut ortamda GB müzakerelerinde AB ile sıkıntı yaratacak olması ve üçüncü ülkelerin Türkiye'ye ihracatında daha yüksek vergilerle karşılaşmaları nedeniyle bu durumdan pek hoşnut olmayacakları söylenebilir.

Diğer taraftan Türkiye DTÖ bağlamında tüm tarife satırlarının (tarım, madencilik ve sanayi ürünleri dâhil olmak üzere) ancak yarısını (%50,4'ü) bağlanmış oranlara dönüştürmüştür.¹⁰⁴ Sanayi ürünlerinde ise GB ilişkisine rağmen, tarife satırlarının sınırlı bir kısmı bağlanmıştır. Bu hususların AB ile GB müzakereleri öncesinde dikkatli bir şekilde gözden geçirilmesi gerekecektir.

Türkiye'ye ilişkin değerlendirmelerde bulunan TPR Raporu'nda özellikle vurgulanan bir diğer durum ise sanayi ve tarım ürünlerinde mevcut tarife oranları arasındaki uçurumdur. Tarım ürünlerinde tarife oranlarının genellikle tüm ülkelerde yüksek olduğu gözlemlenmektedir. Ancak, önemli tarım ihracatçısı ülkeler, Türkiye'nin oranlarını oldukça yüksek bulmakta ve düşürülmesi gerektiğini her fırsatta dile getirmektedirler. Türkiye'nin Doha Turu müzakerelerinde sadece koruma oranları konusunda değil, belirlenmiş bazı "özel

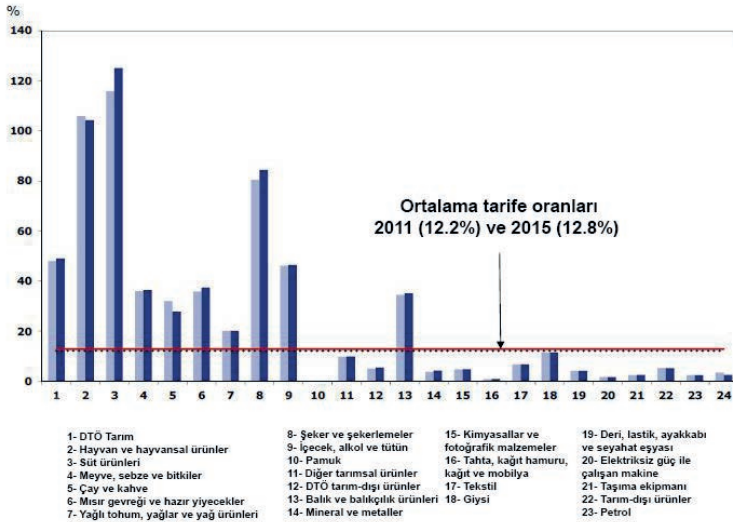
¹⁰³ Bkz. Avrupa Komisyonu, Turkey 2018 Report (Strazburg: European Commission, 17 Nisan 2018), Working Paper, SWD 153, sf. 94-95, son giriş tarihi 18/06/2018, <https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/20180417-turkey-report.pdf>

¹⁰⁴ Bkz. Trade Policy Review-Turkey, WT/TPR/S/331, 9 Şubat 2016, s.51.

ürünlere¹⁰⁵ yönelik koruma mekanizmalarında da ısrarcı olduğu unutulmamalıdır.¹⁰⁶

Türkiye'nin DTÖ bağlamında tarım ürünleri için bağladığı oranların basit ortalaması %72 civarında iken MFN cinsinden uygulanan oranlar ise yaklaşık %49 kadardır. Bazı ürünlerde koruma oranları %225'i bulmaktadır. Türkiye'de basit ortalama tarife oranları şekerde %85 iken, hayvansal ürünlerde (et ve süt ürünleri) %105-125 seviyelerindedir. Süt ürünlerinde uygulanan tarifeler son 5 yılda artış göstermiş ve bazılarında tarifeler %180'i bulmaktadır. Meyve ve sebze ithalatında nispeten daha düşük basit ortalama oranlarına karşın kimi ürünlerde %145 gümrük vergisi belirtilmiştir. Diğer taraftan gümrüksüz ithal edilen tarım ürünlerinin tarife satırları bakımından oranı sadece %13 kadardır (Şekil 11).

Şekil 11 DTÖ Ürün Kategorilere Göre Ortalama Tarife Oranları, 2011-2015

Kaynak: WTO, Trade Policy Review-Turkey, sf. 55.

¹⁰⁵ Türkiye Doha müzakerelerinde tarım alanında bazı ürünlerde ithalata karşı özel koruma mekanizması yoluyla koruma sağlanması gereğini ortaya koyan ve tarımda genellikle daha korumacı politikaları benimseyen ülkelerin oluşturduğu "Özel ürünler dostları" G33'ler grubu içinde yer almıştı.

¹⁰⁶ Türkiye'nin DTÖ ve Doha müzakerelerindeki durumunun bir değerlendirmesi için bkz. M. Sait Akman, "Türkiye'nin Ticaret Politikası Dünya Ticaret Örgütü'nde İncelendi: Türkiye'nin Dış Ticaret Politikası Dışarıdan Nasıl Görünüyor?", TEPAV Değerlendirme Notu, N201613, Nisan 2016.

Tarımda mevcut korumacı yapı dikkate alındığında, Türkiye'nin STA anlaşmaları veya AB ile GB'yi güncellemesi sırasında tarımın da dâhil edilmesi ve tarım ürünleri ticaretine tamamen serbesti getirecek bir düzenin kurulmasına yönelik girişimlerin, özellikle tarım işletmelerinden kaynaklanan güçlü bir karşıt duruş ile karşılanması beklenmektedir.

Tarım ticaretinde vurgulanması gereken diğer bir konu ise tarımsal desteklere ilişkindir. DTÖ üyelerinin Türkiye'deki destek politikasına yönelik temelde iki eleştirilerinin olduğu görülmektedir. Bunlardan ilki, tarımda üretim desteklerinin DTÖ kuralları çerçevesinde gözden geçirilmesi gereğine yöneliktir. Önceki dönemde yapılan ve tarımsal desteklerde artış getiren uygulamaların, kurallar gereği DTÖ'ye bildirimlerinin yapılması ve diğer DTÖ üyelerinin de bu uygulamalar hakkında haberdar edilmesi gerekmektedir. Türkiye ise bu bildirimleri zamanında ve halen yapmadığı yönünde sıkça eleştirilere maruz kalmaktadır. Türkiye'de tarımsal üretimin doğrudan destek ödemelerinin genellikle OECD ortalamasının üzerinde olduğu ve ticareti bozucu etki yaptığı ifade edilmektedir. OECD verilerine göre, Türkiye'de üretici destekleri uzun yıllar OECD ve AB ortalamalarının üzerinde seyretmiştir.¹⁰⁷ Tarım destekleri konusu GB'nin güncellenmesi görüşmelerine ve diğer bazı tarım ihracatçısı ülkelerle (ABD, Kanada, Avustralya gibi) yapılacak ticaret görüşmelerinde zorlu müzakerelere sahne olabilir. Yeni destek paketlerinin devreye diğer bazı tarım ihracatçısı ülkelerle (ABD; Kanada, Avustralya gibi) yapılacak ticaret görüşmelerinde sorun yaratabileceği düşünülmektedir. Bu durumda destek politikalarını, DTÖ Tarım Anlaşması bağlamında kabul edilebilir destekler (geri kalmış bölgelerin kalkındırılması, çevre, AR-GE vb.) yönünde belirlemek uygun olacaktır. Ancak, tarım kesiminin en önemli transfer kaynağının ihracat sübvansiyonları ve yüksek gümrük vergileri olmasından hareketle, bu alanlarda yapılacak düzenlemelerin büyük önem taşıyacağı aşikardır.

İkinci husus ise tarımda ihracat destekleri konusudur. Türkiye meyve, sebze, bal, kesme çiçek, meyve suyu, zeytinyağı, çikolatalı ürünler, bisküvi, makarna, balık ve tavuk eti gibi ürünlerde önemli ihracat desteği sağlamaktadır. 2015 DTÖ Nairobi Bakanlar Konferansı'nın en önemli sonuçlarından birisi, ihracat

¹⁰⁷ OECD, Agricultural Policy Monitoring and Evaluation 2012: OECD Countries (Paris: OECD, 2012). Tarım üreticilerine yapılan transferleri hesaplanmasında kullanılan "producer support estimate" (PSE) bağlamında Türkiye'de tarım üreticilerinin en büyük desteği tarımda yüksek koruma oranları, ihracat sübvansiyonları ve bir ölçüde destekleme alımlarından kaynaklanmaktadır.

sübvansiyonlarının bildirimini yapılması ve 5 yıl içerisinde kaldırılması idi. Bu durumda, fiilen sübvansiyonların 2018 yılında kaldırılması gerekmektedir. Türkiye ihracat desteği sağladığı ürünlerde bu destekleri kaldırmak için bu sürenin sonunu bekleyeceğini beyan etmişti.¹⁰⁸ Diğer ülkelerin Türkiye’den beklentisi üretim ve ihracat sübvansiyonları bildirimlerinin güncellenmesi ve böylece uygulamanın DTÖ bağlamında, bir anlamda kayda geçirilmesidir. Ancak Türkiye, DTÖ’nün şeffaflık ilkesi gereği tarım alanında 2001 yılında yaptığı “ihracat sübvansiyonları” bildiriminden bu yana yeni bir bildirim (notification) yapmamıştır.

Küresel ticaret sistemi, Doha Turu kapsamının dışında pek çok alanı, yeni nesil bölgesel ticaret anlaşmaları yoluyla ticaret gündemine dâhil ederken, Türkiye, sadece sanayi ürünlerinde müzakere yürüterek ve STA’lar yaparak, yeni pazarlarda pay sahibi olabildiği dönemin sınırına gelmiştir. Yeni nesil anlaşmalarda tarım konusu vazgeçilmez bir bütün içinde değerlendirilmektedir. Hatta AB’yi takiben; ABD, Kanada, Brezilya, Arjantin, G. Afrika Cumhuriyeti, Meksika, Kolombiya, Ekvator gibi tarım ihracatçısı ülkelerle de ticaret anlaşmaları müzakerelerinde bu alanda pazar açılımı sağlamadan ilerlemenin mümkün olamayacağı anlaşılmaktadır. Bu gereklilik, tarım konusunda Türkiye’de mevcut durumdaki daha farklı olması gereken bir yaklaşımı gündeme getirmektedir.

Dikkat edilmesi gereken önemli diğer bir nokta da, Türkiye’nin net tarım ihracatçısı olduğu hususudur. Türkiye’nin tarım ihracatı 2015-2017 yılları arasında 16 milyar Dolar civarında gerçekleşirken, tarım ithalatımız aynı dönemde 9-11 milyar Dolar arasında olmuştur. Bu gelişmenin Türkiye’deki tarım konusunda algıyı değiştirmesi beklenmektedir. Ayrıca, şehirleşme oranının %80’lere yükselmesi, tarımdan geçimini sağlayan nüfus oranının azalması, tarım ticareti konusunda farklı bir yaklaşımın zamanının geldiğini göstermektedir. Elbette tarımda çalışan çiftçilerin hayatîyetlerinin tarım alanında devam edebilmesini sağlamak gerekmektedir. Hedeflenmesi gereken, tüketicinin ucuz gıdaya ulaşabilmesini sağlamak ile tarımda çalışanların durumlarını iyileştirmek arasında yeni bir dengenin kurulması olacaktır. Bu bağlamda, tarım alanında savunmacı ticaret politikaların ötesinde farklı politikalara yönelmeyi değerlendirmek uygun olacaktır.

¹⁰⁸ Bkz. M. Sait Akman ve Bozkurt Aran, "DTÖ Nairobi Bakanlar Konferansı ve Dünya Ticaretinin Geleceği", TEPAV Değerlendirme Notu, N201539, Aralık 2015, son giriş tarihi 20/06/2018, sf. 7, http://www.tepav.org.tr/upload/files/1451044926-2.DTO_Nairobi_Bakanlar_Konferansi_ve_Dunya_Ticaretinin_Gelecegi.pdf

Tablo 3 Türkiye'nin Tarım Ürünleri Dış Ticareti (Milyon Dolar)¹⁰⁹

YILLAR		Gıda Maddeleri	Tarımsal Hammaddeler	Tarımsal Ürünler Toplamı
2002	İhracat	3.668	384	4.052
	İthalat	1.912	2.083	3.995
	Denge	1.756	-1.699	57
	İhracatın İthalatı Karşılama Oranı %	191,8	18,4	101,4
2015	İhracat	16.561	883	17.444
	İthalat	10.889	5.170	16.059
	Denge	5.672	-4.287	1.385,0
	İhracatın İthalatı Karşılama Oranı %	152,1	17,1	108,6
2016	İhracat	16.004	852	16.857
	İthalat	10.699	4.938	15.638
	Denge	5.305	-4.086	1.219
	İhracatın İthalatı Karşılama Oranı %	149,6	-82,7	107,8
2017	İhracat	16.654	938	17.592
	İthalat	12.320	6.003	18.324
	Denge	4.334	-5.065	-732
	İhracatın İthalatı Karşılama Oranı %	135,2	-84,4	96,0

Kaynak: T.C. Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, 2015 Yılı Ocak Dönemi Dış Ticaret Verileri, sf. 4.

¹⁰⁹ T.C. Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, 2015 Yılı Ocak Dönemi Dış Ticaret Verileri (Ankara : Avrupa Birliği ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü, 27 Şubat 2015), sf. 4, son giriş tarihi 20/06/2018, <https://www.tarim.gov.tr/ABDGM/Belgeler/ET%C4%B0/Tar%C4%B1msal%20D%C4%B1%C5%9F%20Ticaret/D%C4%B1%C5%9F%20Ticaret%20OCAK-2015%20v1.pdf>

Tarım ticaretinin hesaplamasında tarım ürünlerinin hangi kıstaslara göre dâhil edildiği hususu toplam sonuçları değiştirmektedir. DTÖ uygulamaları esas alındığında farklı değerler ortaya çıkmaktadır. Diğer taraftan, Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı'nın hesaplamasında ise toplamda farklılıklar görülmektedir. Bu tamamen, Tarım Bakanlığı'nın tarımsal hammaddeleri de hesaba katmasından kaynaklanan yaklaşım farklılığının bir sonucudur. Sonuçta, bu sepetlere giren bütün değerler Türkiye İstatistik Kurumu tarafından derlenmektedir.

Hesaplama farkına rağmen her iki şekilde de Türkiye'nin, 2017 yılı dışında, net tarım ihracatçısı olduğu açıkça görülmektedir.

Ticaret politikası savunma ve korunma araçları konusu, diğer ülkelerin Türkiye'ye yönelik bir diğer önemli eleştiri alanıdır. Korunma önlemleri (safeguard measures) özellikle liberalizasyon hamlesi sonrasında ithalatın ani ve yüksek oranda artışına karşı getirilen gümrük vergisi uygulamalarıdır. Ancak, bu uygulamalar DTÖ bağlamında şartlara bağlıdır. Diğer taraftan anti-damping ve anti-sübvansiyon vergisi uygulamaları da önemli bir alandır. Korunma önlemleri söz konusu olduğunda, Türkiye'nin son yıllarda dünya sıralamasında üst basamaklarda yer alması dikkat çekmektedir. Ayrıca, anti-damping uygulamalarının sıklığı dikkate alındığında, Türkiye son yıllarda dünyada ilk 10 ülke arasında yer almaktadır. Son dönemde çok sayıda sanayi ürünüde yeni korunma ve anti-damping soruşturmalarının açılması, bunların hatırı sayılır bölümünün yüksek nihai vergiler ile sonuçlanması, mevcut önlemlerin kolaylıkla tekrar uzatılması ve soruşturma şartlarının DTÖ hükümleri bakımından aykırılık içerebilecek noktaları barındırması,¹¹⁰ Türkiye'yi önümüzdeki dönemde ticaret müzakerelerinde zorlayacak hususlar arasında görünmektedir.

Ticaret politikası bakımından bundan böyle dikkatle üzerinde durulması gereken bir diğer önemli alan ise hizmet ticaretidir. Türkiye'de hizmetler sektörünün milli gelirdeki payı giderek artmakta ve istihdam bakımından da artık belirgin bir pay teşkil etmektedir. Hizmet sektörlerinin ulaştırma, dijital teknolojiler vb. gelişmelerin de etkisiyle giderek daha fazla oranda uluslararası ticarete konu olmaya başladığı bilinmektedir.

¹¹⁰ Türkiye'nin korunma önlemleri uygulamalarına ilişkin bir değerlendirme için bkz. M. Sait Akman, "Ticarette "korunma önlemleri" ve korumacılık: Ek vergi yoluyla ithalatın kısılanması hedefe ulaştırır mı?", Politika Notu N201524, TEPAV, Eylül 2015, <http://www.tepav.org.tr/tr/haberler/s/3925>

DTÖ TPR Raporu'nda, Türkiye'de son yıllarda mali hizmetler, turizm, telekomünikasyon gibi sektörlerin gelişme düzeyinin arttığı belirtilmektedir. Ayrıca, bankacılık ve sigortacılık gibi mali hizmet alanlarının GSYH içindeki payının yükseldiği, sağlık turizminin büyüdüğü, toptan ve perakendecilik hizmetlerinin öneminin arttığı da vurgulanmaktadır. Diğer taraftan, Türkiye dünya hizmet ticaretinin %70'inden fazlasını gerçekleştiren 23 ülkenin yer aldığı çoklu (plurilateral) TİSA (Trade in Services Agreement-Hizmet Ticareti Anlaşması) müzakerelerine katılmaktadır. Türkiye ayrıca, DTÖ Doha Turu içinde çok taraflı (multilateral) hizmet ticareti müzakerelerinde bulunmuş, Güney Kore ve Malezya STA'ları ile bu alanı ilk defa ikili (bilateral) anlaşmalara da dâhil etmeye başlamıştır. Ayrıca Ukrayna, Japonya, Peru ve Meksika ile yürütülen müzakerelerde hizmet ticareti konusu görüşülmektedir.

Türkiye, hizmet ticareti alanında fiili olarak oldukça açık bir pazar niteliğine sahip olmakla birlikte, sanayi ürünlerindeki yapıya bir ölçüde benzer bir durumla karşı karşıyadır.¹¹¹ DTÖ kuralları gereğince, aynen mal ticaretindeki tarife satırları şeklinde hizmet alanlarının da düzenlendiği belgede, kayıt edilen alanları yabancı girişine açtığını ilan etmek ve DTÖ'de bunları tescil ettirmek durumundadır. İç düzenlemelerin yeterince tamamlanmamış olması nedeniyle, DTÖ bağlamında bu hizmet alanları büyük ölçüde bağlanmamıştır. Dolayısıyla, Türkiye'nin sigortacılık, perakende hizmetleri gibi pek çok sektörde yabancı tedarikçilere ve hizmet ihracatçılara karşı fiilen uyguladığı açık piyasa anlayışı uygulaması DTÖ'de tescil ettirilememiştir. Bu nedenlerle, Türkiye DTÖ'nün resmi kayıtlarında kısıtlayıcı görünmektedir. Bu durumda, fiili uygulamalar ile iç düzenlemelerin tamamlanmasını takiben bunların DTÖ'de tescili sırasında gerekli dengenin sağlanması yararlı olacaktır.

Türkiye uluslararası Hizmet Ticareti Kısıtlayıcılık Endeksi verilerine göre OECD ülkeleri arasında belli hizmet alanlarında OECD ülkelerinin kısıtlayıcılık ortalamasının üzerinde görülmektedir.¹¹² Özellikle, dağıtım ve toptancılık, hukuk, mühendislik alanları gibi mesleki hizmetler, demiryolu ve denizyolu taşımacılığı alanlarında yabancı firmaların pazara girişte karşılaştıkları kısıtlamaların yüksek olduğu ifade edilmektedir.

¹¹¹ Burada sanayide, 'uygulanan tarife oranlarının' düşük olduğu ancak 'bağlı tarife oranlarının' bulunmadığı (ya da çok yüksek olduğu) tarife satırlarındaki durum ile bir analogi yapılabilir.

¹¹² Bkz. <http://www.oecd.org/tad/services-trade/services-trade-restrictiveness-index.htm>, son giriş tarihi 23 Mart 2016. Ayrıca bkz. Yaghoob Jafari ve David G. Tarr, "Estimates of Ad Valorem Equivalents of Barriers Against Foreign Suppliers of Services in Eleven Services Sectors and 103 Countries", The World Bank, Policy Research Working Paper WPS7096, 2014.

Öte yandan, Türkiye'nin sağlık hizmetleri alanında iddialı olduğu söylenebilir. Yabancı yatırımcıların özel hastane hizmetlerine ortak olmalarına izin verilmektedir. Ancak, bu alanda da yabancılara uygulanan işletmeciliğe ilişkin kısıtlar ve yabancı sağlık personelinin çalışma izinlerindeki sıkıntılar dile getirilmektedir. Türkiye için hizmet turizmi önemli bir gelir kaynağıdır. Ancak hizmet ticareti müzakereleri söz konusu olduğunda yabancılara yönelik seyahat acenteliği, tur operatörlüğü, tur rehberliği gibi alanlardaki pazara giriş kısıtlamaları Türkiye'den taahhüt beklenen alanlar olarak göze çarpmaktadır. Ayrıca, posta ve kurye hizmetleri ile deniz taşımacılığı¹¹³ alanlarının dış rekabete açılması, telekomünikasyon (özellikle sabit telefon hatları ve geniş band internet hizmetleri), mesleki hizmetler (muhasebe ve hukuk hizmetleri), ve bankacılık hizmetlerinde daha fazla serbestinin sağlanabilmesi, özellikle AB, ABD, Japonya gibi gelişmiş ekonomiler tarafından üzerinde durulan konulardır. Bu alanların GB'nin güncellenmesi, Japonya ile STA müzakerelerinde gündeme gelebileceği hatırdta tutulmalıdır.

Fikri mülkiyet konusu ticaret görüşmelerinin önemli bir boyutunu oluşturmaktadır. DTÖ Raporu'nda, fikri mülkiyet hakları konusunda Türkiye'nin mevzuat bakımından ilerlemeler kaydettiği ve bu bağlamda adli sürecin iyileştirilmesi ve mahkeme süresinin kısaltılmasına ilişkin olumlu adımların atıldığı tespit edilmektedir. Bununla birlikte, AB, ABD, Japonya, İsviçre gibi önemli ticaret ortaklarının Türkiye'de veri imtiyaz süreleri, zorunlu lisansların tahsisi ve gizli bilgilerin korunması gibi alanlarda eleştirileri devam etmektedir.

Kamu alımları, küresel ticaret gündeminde uzun zamandır yer alan bir konu olmakla birlikte pek çok ülkenin taahhütte bulunmaktan aynı zamanda kaçındığı bir alandır. Bu konuda uluslararası platformda yapılan en belirgin düzenleme DTÖ bünyesindeki Kamu Alımları Anlaşması (Government Procurement Agreement - GPA) 'dır. 50'ye yakın ülkenin üyesi olduğu bu 'çoklu anlaşma' toplantılarına Türkiye, 30 kadar ülke ile beraber gözlemci ülke statüsünde katılmaktadır. Türkiye Kamu Alımları Anlaşması'na üye olmak istemektedir. Ayrıca, AB ile GB müzakerelerinde kamu alımları konusunun kapsamlı olarak ele alınmasından yanadır. Diğer taraftan, Türkiye'nin kamu alımları konusunda çekincelerinin devam etmesi, sürecin zorlu geçeceğine işaret etmektedir. Türkiye'de kamu ihale yasasında ve düzenlemelerinde son birkaç yılda 150'nin üzerinde değişiklik

¹¹³ Özellikle taşımacılık hizmetlerine ilişkin bkz. S. Togan, 2016.

yapılmış olması önemli bir eleştiri unsurudur. Değişikliklerin AB müktesebatına uyum maksadıyla yapıldığı iddia edilse de, bu alanda önemli ölçüde şeffaflık sorunu bulunduğu ve yeni düzenlemelerin idari ve siyasi keyfiyete yol açtığı yönünde eleştirilere maruz kalmaktadır.¹¹⁴ Söz konusu kamu alımı ihalelerinin, milli gelirin %7'sine varan bir büyüklüğe ulaşması ve özellikle yabancı kuruluşların ihale sürecinde ayrımcılığa uğradıkları yönündeki iddialar, Türkiye'nin ticaret anlaşması müzakerelerinde bu alanda zorlanacağına işaret etmektedir. Bu bağlamda yerli firmalara sağlanan %15 fiyat avantajı eşliğinin, yabancı firmalara karşı bir tercih avantajı oluşturması, üzerinde en çok vurgu yapılan husustur. Kamu İhale Yasası'nın son yıllarda sıkça değiştirilmesi kayırmacılık iddialarının da artmasına yol açmaktadır.¹¹⁵

Ticaret ilişkilerinde özellikle gelişmiş ekonomiler tarafından gündeme getirilen diğer önemli alan ise kamu iktisadi kuruluşlarıdır. Kamu iktisadi kuruluşlarının imalat sanayi, madencilik, bankacılık, enerji, petrol, gaz ve ulaştırma gibi bir çok farklı alanda mevcut olması, devlet eliyle ticaret olarak kabul edilen konuyu da TPR gündemine taşımıştır.¹¹⁶

Yatırımlar konusu ticaret politikasında önemli bir başlık haline gelmiştir. TPR sürecinde, Türkiye'nin doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını teşvik etmek amacıyla yaptığı mevzuat değişiklikleri ve teşvik uygulamaları ele alınmıştır. Ayrıca, son yıllarda organize sanayi bölgeleri ve serbest bölgelere yönelik yatırımların artması için yapılan düzenlemeler de vurgulanmıştır. Türkiye, hava ve denizyolu taşımacılığı, posta hizmetleri, balıkçılık, madencilik, eğitim, emlak gibi bazı sektörlerde kısıtlayıcı uygulamaların yer aldığı bir ülke olarak nitelendirilse de, nispeten açık bir yatırım ortamı olarak değerlendirilmektedir.

¹¹⁴ Avrupa Komisyonu GB konusunda hazırladığı Etki Analizi Raporu için temel dayanak teşkil eden BKP (2016) çalışmasında da bu durum ortaya konmuştur. Bkz. Avrupa Komisyonu, Impact Assessment (Brüksel: European Commission, 21 Aralık 2016), SWD 475, sf. 62, son giriş tarihi 12/05/2018, http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2017/january/tradoc_155238.pdf

¹¹⁵ Bkz. Avrupa Komisyonu, Turkey 2018 Report, SWD 153, sf. 67

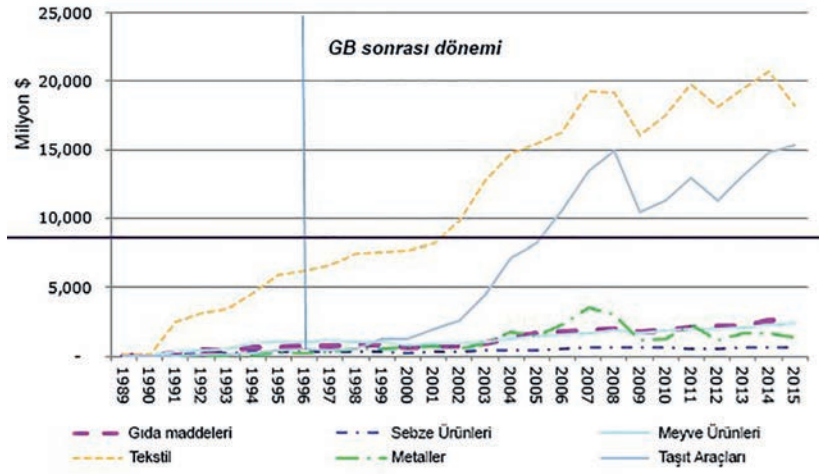
¹¹⁶ Bkz. WTO, Trade Policy Review-Turkey, sf. 100.

8.2. AB İLE GÜMRÜK BİRLİĞİ'NİN GÜNCELLENMESİ GEREĞİ: TÜRKİYE'Yİ BEKLEYEN FIRSAT VE ZORLUKLAR

Gümrük Birliği, Türk ekonomisinin Avrupa ve küresel piyasalar ile bütünleşmesinde en temel adımların başında gelmektedir. AB ile ticaret engellerinin (gümrük tarifelerinin) kaldırılması ve Türkiye'nin AB Ortak Gümrük Tarifesi'ne (OGT) uyması sonucu, ticaret ve yatırım ilişkileri daha da derinleşmiş ve Türkiye'nin küresel piyasalara daha rekabetçi şekilde girebilen, belirli ölçüde ürün sofistikasyonu gelişmiş bir sanayiye kavuşmasına katkı sağlamıştır. Ticaretin karşılıklı olarak serbestleştirilmesinin yanı sıra, Türkiye'nin özellikle 1999 krizi sonrası yürürlüğe koyduğu reformlar küresel ticarete Türkiye'nin ticaret sapması yönündeki endişelere rağmen ihracat piyasalarının da çeşitlenmesine katkı sağlamıştır. Bu dönemde Türkiye özellikle Avrupa piyasalarında ihracatta ürün farklılaşması ile emek yoğun sektörlerden orta ve orta-üstü teknoloji yoğun sektörlerimize doğru yönelen ve artan bir ihracat yapısına sahip olmuştur (Şekil 12). Ancak bu artışın özellikle 2008 sonrası dönemde yavaşladığı ve bazı ürünlerde yatay bir seyir gösterdiği görülmektedir. Bu durumu sadece AB piyasalarında küresel kriz sonrası düşen talep ile açıklamak yeterli olmayacaktır. Türkiye'nin orta ve orta-üst teknoloji yoğun ürünlerde küresel rekabetin arttığını ve AB'nin çok sayıda ticaret ortağı ile STA sürecine girdiğini dikkate alarak, ihracat ürünlerinde özellikle daha ileri teknoloji içeren sektörlerimize kaymasının yanı sıra hizmet ticaretinde artış sağlayacak politikalar benimsemesi gerekecektir.

GB sonrası Türkiye'nin ihracatındaki dönüşümde elbette AB'nin müktesebatına uyumu konusunda atılan adımların da katkısı olmuştur. Türkiye GB Kararı gereği sadece ticaret engellerini kaldırmakla kalmayıp, Gümrük Birliği'nin işleyişini etkileyebilecek birçok alanda AB'nin mevzuat ve uygulamalarını kendi düzenlemeleri arasına almıştır. Bunlar, temelde ticaret politikası, üçüncü ülkelerle imzalanan ve sanayi ürünleri itibarıyla ticari boyutu olan anlaşmalar, sanayi ürünleri ticaretindeki teknik engellerin kaldırılmasına ilişkin mevzuat, rekabet, sınai ve fikri mülkiyet hukuku ile gümrük konularını içermiştir. Bu yapısıyla GB Kararı o dönemki diğer BTA'larla kıyaslandığında oldukça kapsamlı ve ileri bir ticaret anlaşması olarak kabul edilebilir.

Şekil 12 Türkiye'nin AB'ye İhracatındaki Ürünler, 1989-2015

Kaynak: UN Comtrade Database, son giriş tarihi 18/06/2018, <https://comtrade.un.org/data/> verilerinden derlenmiştir.

Ancak GB yürürlüğe girdiği 1996'dan bu yana, küresel ekonomide meydana gelen değişiklikler ve ticaret sistemini ilgilendiren gelişmeler karşısında etkisiz kalmaya başlamış, zaman içinde taraflar arasında ortaya çıkan ticaret sorunlarına cevap verememiştir. Bu durum büyük ölçüde, Türkiye'nin GB'yi tam üyeliğe giden süreçte bir geçiş dönemi olarak kabul etmiş olmasından kaynaklanmaktadır. Ancak, tam üyelik sürecinin gecikmesi ile GB zaman içinde dinamik gelişmelere ve ihtiyaçlara karşı yetersiz kalmaya başlamıştır. İki taraf bu eksiklik ve yetersizliklerden kaynaklanan sorunların çözümünde Ortaklık Konseyi ve Gümrük Birliği Ortak Komitesi'nde (GBOK) gerekli kararları almakta zorlanmış ve kapsamlı bir güncellemeye olan ihtiyaç iki taraf açısından da giderek daha belirgin hale gelmiştir. GB'de yaşanan sorunlar hakkında ilk temel bağımsız çalışma Dünya Bankası tarafından AB'nin talebiyle 2014'de hazırlanan Değerlendirme Raporu¹¹⁷ olmuştur. Rapor temel olarak küresel gelişmelerin GB'ye yansımalarını ele almış, GB'nin daha etkin olarak işlemesi için öneriler sunmuş ve ticaret ilişkilerinin genişletilmesi fırsatlarını değerlendirmiştir.

¹¹⁷ Dünya Bankası, Evaluation of the EU-Turkey Customs Union (Washington D.C.: World Bank, 28 Mart 2014), Rapor no. 85830-TR, sf. 3.

Takip eden dönemde iki taraf arasında ihdas edilen “Yüksek Düzeyli Memurlar Çalışma Grubu” toplantılarında müzakerelerde ele alınacak konulara ilişkin çalışmalar sürdürülmüş ve 12 Mayıs 2015 tarihinde Müzakere Çerçeve Belgesi¹¹⁸ üzerinde mutabık kalmıştır.

Bu çalışmalarda üzerinde durulan konular aşağıda listelenmiştir.

Gümrük Birliği sadece sanayi malları ve işlenmiş tarım ürünlerine ilişkin düzenlemelerle sınırlı kalmıştır.

GB'nin tarım, hizmet ticareti ve kamu alımları alanlarına genişletilmesi ile ticaret potansiyeli artacaktır. Nitekim, Dünya Bankası'nın Gümrük Birliği'nin Değerlendirilmesi Raporu'nda Gümrük Birliği'nin sadece imalat sanayi ve işlenmiş tarım ürünlerini kapsayan bir düzenleme olarak günümüz ticaret yapısını yansıtmaktan uzak ve sığ olduğu açıkça vurgulanmıştır. Gümrük Birliği'nin gözden geçirilerek genişletilmesinin milli gelir ve istihdam bakımından olumlu etki yaratacağı kaydedilmiştir.¹¹⁹ Bu etkinin özellikle kamu alımları ve hizmet sektörü bakımından ölçülmesi karşılıklı pazar açılımı konusunda ne ölçüde adımlar atılacağına bağlıdır. GB konusunda yapılan çeşitli etki analizi çalışmaları da GB'nin güncellenmesinin Türkiye'nin milli gelirinde, toplumsal refahta ve ticaret ilişkilerinde bir artışın olacağını göstermektedir. Aynı olumlu tutum, AB için de sözkonusudur. Bu çalışmalar farklı yöntemlere dayanmakta ve farklı senaryolar altında bir değerlendirme yapmakla birlikte en büyük katkının özellikle hizmetler, kamu alımları ve tarımın serbestleştirilmesi ile meydana geleceğini tespit etmiştir.

¹¹⁸ Gümrük Birliği'nin modernizasyonu hakkında alınan karar için bkz. Avrupa Komisyonu, “EU and Turkey announce modernisation of Custom Union”, Press Release, European Commission, 12 Mayıs 2015, <http://trade.ec.europa.eu/doclib/press/index.cfm?id=1307>

¹¹⁹ Burada karıştırılmaması gereken bir teknik detay önemlidir. Buna göre, tarım, hizmet ticareti ve kamu alımlarının Gümrük Birliği kapsamına dahil edilmekten ziyade, bu alanların karşılıklı serbestinin sağlanabilmesi amacıyla bir serbest ticaret anlaşması bağlanması düzenlenmesi öngörülmektedir. Nitekim, Avrupa Komisyonu hazırladığı etki analizi çalışmasında daha doğru bir ifade kullanarak “İki taraflı tercihli Ticaret İlişkisinin kapsamının genişletilmesi ve Gümrük Birliği'nin Modernizasyonu” ifadesini kullanmaktadır, http://ec.europa.eu/smart-regulation/impact/ia_carried_out/docs/ia_2016/swd_2016_0475_en.pdf. Türkiye'de Gümrük Birliği'nin güncellenmesi kapsamında yapılan çalışmalar ve Ekonomi Bakanlığı'nun hazırladığı Gümrük Birliği'nin Güncellenmesi Etki Analizi Çalışması da (Ekim 2016) bu alanları bir STA kapsamında değerlendirmektedir. Dolayısıyla müzakere çerçevesi içinde yer alması beklenen muhtemel konular: mevcut GB Kararı'nın modernize edilmesi (anlaşmazlıkların çözümü, GB kapsamındaki konular) ile yapısal sorunların giderilmesi (üçüncü ülkelerle STA'lar konusu, karar ve danışma mekanizmaları gibi) yanı sıra ticari ilişkilerin tarım, hizmetler ve kamu alımları alanlarında muhtemel bir STA yoluyla düzenlenmesi olarak öngörülmektedir.

Hizmet ticareti alanında serbestinin hangi yöntemler üzerinden yapılacağı, müzakereler öncesinde henüz netlik kazanmamıştır.¹²⁰ Bu bağlamda, AB'nin en son tamamladığı Kanada müzakereleri de (CETA) daha ziyade negatif liste olarak bilinen yaklaşımı, G. Kore ve Singapur, Vietnam STA'larında pozitif liste yaklaşımını, TİSA'da ve Japonya müzakerelerinde ise karma yaklaşımı tercih ettiği görülmektedir.

Genellikle, hizmet ticaretinde serbestleşmenin etkisinin ölçülmesi kendi içinde farklı güçlükleri de getirmektedir. Bu nedenle, GB ile ilgili yapılan analizlerde özellikle tarım alanında yapılacak serbestleşme ve Türkiye'nin AB'nin Ortak Tarım Politikasına uyumunun yaratacağı etkilere odaklanmıştır.

Gümrük Birliği danışma ve karar alma mekanizmaları etkin bir şekilde çalışmamaktadır.

Bunun sonucu olarak zaman içinde genişleyen AB müktesebatına Türkiye'nin uyum sağlamasında ciddi eksiklikler belirmeye başlamıştır. GB Kararı'na ekli ve ticarete teknik engellerin kaldırılması için uyum sağlanacak alanları belirten 2/97 sayılı Karar önemli ölçüde zamanın gerisinde kalmıştır. Sayısı giderek artan yeni düzenlemeler konusunda Türkiye, iyi işlemediğini iddia ettiği danışma mekanizmalarından şikâyet ederken, AB ise Türkiye'nin bu mevzuatı sistematik bir şekilde kendi iç mevzuatına geçirmekte yavaş kaldığını ileri sürmektedir.

Diğer taraftan iki taraf arasında ticari çözüm gerektiren konularda tıkanıklıklar artmaya başlamıştır ancak, bu konular Gümrük Birliği'nin düzgün işleyişi için oluşturulan Gümrük Birliği Ortak Komitesi'nde (GBOK) öteden beri çözüme bağlanamamaktadır. Komitenin bir karar alma organı olmaması, tıkanıklıkların daha üst düzeyde Ortaklık Konseyi'ne havale edilmesini gerektirmektedir. Bu nedenle işleyen ve güncellenen bir anlaşmazlıkların çözümü (dispute settlement) mekanizmasına ihtiyaç vardır. AB'nin taraf olduğu pek çok ticaret anlaşmasında bu mekanizma mevcuttur. Bu sebeple, Türkiye ile AB arasında da Gümrük Birliği ve tüm ikili ticaret ilişkisi kapsamına giren konuları ele almak üzere bu türden bir mekanizmanın oluşturulması ticari sorunların sürüncemede kalmasının önlenmesi bakımından elzemdir.

¹²⁰ Hizmet müzakerelerinde TİSA müzakerelerinde gerek pozitif liste olarak bilinen ve müzakere eden ülkelerin hangi sektörlerde taviz vereceğini listelemesi ve daha sonra bu alanlarda taahhütlerine hangi istisnaları getireceğini bildirmesi, gerekse negatif liste yoluyla tüm alanlarda taviz vereceğini kabul ederken getirilecek istisnaları sunması yolu birlikte(hibrid) benimsendiği görülmüştür. Pozitif liste yaklaşımı daha ziyade Pazara Giriş (market access), negatif liste ise ulusal muamele (national treatment) konusunda kullanılmaktadır.

Türkiye AB'nin üçüncü ülkeler ile yaptığı tercihli (serbest) ticaret anlaşmalarına katılamamaktadır.

Gümrük Birliği dolayısıyla, Türkiye AB-28'in beşinci büyük ticaret ortağı ve altıncı büyük ithalat pazarı durumundadır. Diğer taraftan, Türkiye, AB'nin üçüncü ülkelerle yaptığı STA düzenlemelerine doğrudan taraf olamamaktadır. AB, kendi Ortak Ticaret Politikası bağlamında düzenlediği bu anlaşmalar yoluyla söz konusu ülkelerle ticaret ilişkilerini düzenlerken, anlaşmanın AB'ye sağladığı faydalar Türkiye'ye aynı şekilde yansımamakta, hatta ek külfetler doğurmaktadır. Bu durumu açmak gerekirse; Türkiye AB'nin tercihli ticaret ortaklarına uyguladığı, başta OGT olmak üzere, tüm yükümlülükleri üstlenmek ve uygulamak durumundadır. AB'nin STA imzaladığı ortakları ise, Türkiye bu anlaşmaların bir parçası olmadığından, bir 'karşı' taviz olarak Türk menşeli ürünlere gümrük vergilerini indirmeme hakkına sahiptirler. Bu durum 'asimetrik' bir yapının doğmasına yol açmış ve Türkiye'deki GB'nin yeniden ele alınmasına yönelik son dönemde gündeme gelen tartışmaların çıkış noktası olmuştur.

Diğer taraftan Türkiye, GB Kararı'nın 16. maddesi gereği, söz konusu ülkelerle karşılıklı menfaat temeline dayalı anlaşmaları müzakere edebilir. Böylece Türkiye'nin, AB'nin anlaşmalarına benzer bir STA düzenlemesi yapması ve AB ile uyumlu olması beklenir.

2013 yılında ABD ve AB arasında başlatılan TTIP müzakerelerini takiben Türkiye'nin, başta ABD olmak üzere, AB'nin anlaşma yaptığı diğer ülkeler ile STA yapma isteği artmıştır. Bu bağlamda, Türkiye, yirminin üzerinde ülke ile anlaşmalarını tamamlamıştır (EK 2). Bu anlaşmalar Türkiye'ye söz konusu ülke pazarlarına girebilme anlamında bazı kazanımlar sunmuştur. Ancak, her ülkenin Türkiye ile benzer ticaret anlaşmalarını müzakere etme konusundaki isteği yeterli düzeyde olmamıştır. Meksika, Güney Afrika Cumhuriyeti ve Cezayir gibi ülkelerin Türkiye'nin bu yöndeki taleplerine uzun süre olumlu yaklaşmaması sonucu, Türkiye ile bu ülkeler arasındaki ticarete asimetrik yapı devam etmekte ve Türkiye halen bu ülkeler karşısında dış ticaret açığı vermektedir.¹²¹

Bir diğer önemli nokta ise, Türkiye'nin AB'nin tercihli ticaret anlaşmalarına uyum sağlayabilmek amacıyla bugüne kadar

¹²¹ Konunun Gümrük Birliği'nin modernizasyonu bağlamında ele alınması beklenmektedir. AB'nin üçüncü ülkelerle STA'larının Türkiye'de yarattığı kaygıların bir analizi için bkz. M. Sait Akman, "The European Union's Trade Strategy and Its reflections on Turkey: An Evaluation From the Perspective of Free Trade Agreements", Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 12 (2), 2010, sf. 26.

tamamladığı ve yürürlüğe giren STA'larının içerikleri bakımından AB'nin yeni nesil STA'larını tam olarak yansıtmamasıdır. AB'nin genellikle kendi açısından önemli gördüğü ve strateji belgelerinde üzerinde durduğu konularda bir gündem oluşturmaya çalıştığı ve müzakerelere başladığı görülmektedir. Türkiye'nin STA'ları ise, raporda daha önce de ifade edildiği üzere, genellikle sanayi ve kısmen tarım ürünlerinde, başta tarife indirimleri olmak üzere korunma hükümlerini ve kısmen de bazı alanlardaki düzenlemeleri ele alan dar kapsamlı anlaşmalar şeklinde düzenlenmektedir. Bu durumun istisnası olabilecek anlaşmalardan Güney Kore, Singapur ve Malezya ile yapılan STA'lar dahi, ileriye dönük adımları içeren çerçeve anlaşmalar niteliğinde değildir. Türkiye'nin ticaret stratejisi açısından, bu anlaşmaların yapılması kadar, kapsamının ve müzakere edilen konuların içeriğinin de önemi büyüktür.

Özetle, Türkiye'de çeşitli çevrelerde özellikle bir dönem fazlasıyla gündeme gelen kaygı ve eleştirilerin birleştiği temel noktalar şu şekilde özetlenebilir:¹²²

AB üçüncü ülkelerle STA anlaşmaları müzakere ederken Türkiye'yi dikkate almamakta ancak Türkiye, bu anlaşmalardaki AB taahhütlerinden etkilenmektedir.

Bu durum yeni olmayıp, AB'nin daha önce gerek GATT ve DTÖ müzakerelerinde gerek Orta ve Doğu Avrupa Ülkeleri'yle (ODAÜ) yaptığı ortaklık anlaşmalarında da benzer şekilde olmuştur. O dönemde Türkiye, bu gerekleri yerine getirirken GB'nin bu yönüne ilişkin eleştiriler yapılmamıştır. Aksine Türkiye, AB'nin STA imzaladığı Orta ve Doğu Avrupa Ülkeleri ile anlaşmalar yapmış ve bu anlaşmalar sonucu bu ülkelerle olan ticaret hacmini genişletmiştir. Ancak son yıllarda, AB'nin rekabet gücü yüksek ülkelerle yapacağı anlaşmaların yaratacağı etki konusunda kaygı artmıştır. Bir başka deyişle, GB'nin ilk dönemlerine göre, AB STA'larının Türkiye üzerindeki etkisi, anlaşmaların kapsamlı yapıları nedeniyle artmıştır.¹²³ Ancak bu kaygının deneysel çalışmalarla somut şekilde desteklenmesi gerekmektedir.

Diğer taraftan AB'nin, üçüncü ülkeler ile yaptığı STA'ların Türkiye'ye etkilerini de etki analizi kapsamında değerlendirmesi ve Türkiye'nin beklenti ve kaygılarını daha iyi anlaması önemlidir.

¹²² Bu konuya ilişkin detaylı tartışma için bkz. M. Sait Akman, "The European Union's Trade Strategy and Its reflections on Turkey: An Evaluation From the Perspective of Free Trade Agreements", sf. 26-28.

¹²³ Dünya Bankası, Evaluation of the EU-Turkey Customs Union, sf. 28.

Bu bağlamda, Türkiye'nin kaygılarını sadece Avrupa Komisyonu'na iletmesi ya da GBOK çerçevesinde dile getirmesi yeterli değildir. Konsey'in de harekete geçirilebilmesi önemlidir. Ticaret anlaşmaları konusunda Konsey'in danışma niteliğindeki Ticaret Politikası Komitesi içinde oluşturulacak bir "istişare mekanizması" bir çözüm önerisi olarak düşünülebilir. Bu şekilde AB'nin üçüncü bir ülke ile devam eden STA müzakerelerinin Türkiye bakımından yaratacağı etki ve beklentileri aktarabilecek bir kanal yaratılabilir. Bu yolla iki tarafın üçüncü bir ülke ile tamamlayacağı STA konusunda eşgüdüm sağlaması ve taraflardan birinin diğerine yaratacağı olumsuz etkinin de mümkün olduğunca önlenmesi sağlanabilir.

Türkiye, AB'nin STA yaptığı ülkelerle benzer anlaşmalar yoluyla mevcut asimetriyi azaltmayı beklemekte, ancak bazı ülkeler bundan kaçınmaktadır.

Türkiye, AB'nin STA yaptığı ülkelerle benzer STA müzakereleri başlatmayı temelde ticari nedenlerle talep etmektedir. Ortak Gümrük Tarifesi (OGT) nedeniyle bu ülkelere AB tarafından verilen tavizlerin karşılığında, bu ülke pazarlarına Türk ürünlerinin erişimine imkân sağlayacak bir STA'nın kendi lehine olabileceği fikrinden hareketle Türkiye, AB'yi takiben bu ülkelerle STA müzakerelerini başlatmak talebinde bulunmaktadır.

Başta Meksika, Güney Afrika Cumhuriyeti, Cezayir olmak üzere pek çok ülkenin Türkiye'nin STA talebine uzun süre olumlu bakmaması, Türkiye için sıkıntı yaratmıştır. Türkiye'nin, bu ülkelerle son dönemde ciddi dış ticaret açığı vermesi Türkiye'de GB'ye bakışı olumsuz etkilemiştir. AB'nin, bu ülkelere Türkiye ile de benzer STA'lara başlamaları yönünde telkinde bulunması ile sınırlı olan Türkiye Hükümü işlevsel olamamaktadır.

Ayrıca müzakerelerin başlaması halinde dahi AB ile paralel ilerleyememesi Türk firmalarının bu pazarlara Avrupalı firmalara göre gecikmeli girmesine yol açabilmektedir. Dünya Bankası Raporu'nda (2014a) Türkiye Hükümü'nün güçlendirilmesi öngörülmekle birlikte, bunun pratikte etkili olabileceği konusunda bir kesinlik bulunmamaktadır. Zira AB'nin Cezayir'e Türkiye ile bir STA konusunda telkini sonuca ulaşmamış, G. Afrika konusunda ise AB bir adım atma gayreti içinde olmamıştır.

AB STA'larının asimetrik etkisi, Türkiye'nin GB kapsamında yapısal bir sorun olarak gördüğü bir alanı teşkil etmektedir. GB güncellenmesine yönelik müzakerelerin başlaması durumunda bu konunun ele alınması gerekecektir. Türkiye'nin, AB'nin imzaladığı STA'lardan eşzamanlı olarak yararlanabilmesi için yeni GB Kararı'na

yasal bağlayıcılığı olan bir hüküm konulması için ısrarcı olması gerekecektir.

Ancak, STA'lar konusunda Türkiye'nin tek hedefi AB'nin STA yaptığı ülkelerle derhal bir anlaşma yapmak ve asimetrik etkiyi gidermek olmamalıdır. Türkiye, söz konusu anlaşmayı müzakere ederken çalışmada bahsi geçen ve yeni dönem ticaret anlaşmaları gündemine fazlasıyla giren tüm alanlarda somut bir yaklaşım sergileyebilmelidir.

8.3. YENİ NESİL TİCARET ANLAŞMALARI DÖNEMİ VE TÜRKİYE'NİN SERBEST TİCARET ANLAŞMALARI

Küresel ticaret dengelerindeki dönüşüm dikkate alındığında, Türkiye'nin AB'yi takip eden benzer niteliklerde ticaret anlaşmaları yapması da tek başına yeterli olmayacaktır. Serbest ticaret anlaşmaları elbette “tercihli pazara giriş” imkânı yaratabilir. Ancak, dünya ticaretinde tarifelerin azalması ve tercihli anlaşmaların artması ile gümrük tarifelerindeki azalmanın önemi giderek erimektedir. Bu nedenle ticaret anlaşmalarını pazara giriş fırsatı yaratan bir girişimin ötesinde, ülke içi kaynak dağılımını etkin hale getirecek ve iç siyasi kaygılarla geciktirilen reform sürecini destekleyecek bir politika tercihi olarak benimsemek gerekir.

Türkiye'nin STA'lar konusunda beklentisinin, başta çevre ve komşu ülkeler olmak üzere pazara giriş imkânlarının artırılması; üçüncü ülke pazarlarında, başta AB olmak üzere, rakipleri ile eşit şartlara sahip olması; ihracatın ürün bazında çeşitlenme ve miktar bazında artırılması; STA ülkelerinin ara malı ve nihai mamulleri Türkiye'den tedarik etmelerinin temini; iç pazardaki durgunluğun ekonomi üzerindeki etkilerinin azaltılması; sanayiciye ucuz girdi temin edilmesi; tercihli ticaret imkânlarından yararlanmak isteyen yabancı sermaye yatırımlarının artırılması olduğu görülmektedir.¹²⁴ Türkiye'nin daha ziyade STA yoluyla tercihli ticareti getirileri üzerine odaklandığı anlaşılmalıdır. Bu yaklaşımın ticareti beklendiği kadar serbestleştirilmesi her zaman mümkün olmayabilir. Zira bu yönde bir bakış açısı anlaşmaların sektörel istisnalar, korunma hükümleri ve kaçış yolları ile aşınmasını getirmekte, çoğu zaman arzulanan iktisadi etkiyi yapamamaktadır.

¹²⁴ Türkiye'nin STA politikasına ilişkin bilgi için bkz. T.C. Ekonomi Bakanlığı, “Serbest Ticaret Anlaşmalarına İlişkin Genel Bilgi”, http://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/home/dislilikler/SerbestTic/Genel_Bilgi.html?_af%40%3F_adf.ctrl-state%3Dme7nv4500_157

Hemen tüm ticaret anlaşmalarında bu türden hükümlerin olması doğaldır, ancak ticaret anlaşmaları, ticaretin önünde gizli ve büyük bir engel oluşturan teknik mevzuat farklılıkları, tarife-dışı düzenlemeler, yerli üreticiyi kayıran uygulamalar, devlet destekleri, rekabet politikası kuralları, vergi politikası gibi alanları ele almadığı ve hizmet ticareti, kamu alımları ve tarımsal tarifeleri serbestleştirmede ölçüde, fazla yarar temin etmemektedir. Nitekim Türkiye'nin yürürlükte olan anlaşmalarına bakıldığında, 2017 yılında STA ortakları ile yaptığı ticaretin toplam ihracatının sadece %15'ine, ithalatının ise %8'ine karşılık geldiği görülmektedir.¹²⁵

Günümüzde ticaret politikası sadece pazara erişim ile sınırlı değildir. Özellikle küresel değer zinciri içinde yerleşik olan ülkelerin, rekabetçi açıdan ön plana çıkabilmelerinin önündeki engelleri (tarife-dışı engeller ve iç düzenlemelere ilişkin mevzuat ve uygulamalar) kaldırtabilmek maksadıyla, ticaret anlaşmalarının içeriğine farklı konuları taşıdıkları görülmektedir. AB'nin de bu doğrultuda hareket etmesi anlaşılabilir bir durumdur.

Pazara giriş bağlamında ise hizmet ticareti, yatırımlar ve kamu alımlarında pazara girişin hukuki güvence altına alınması gibi konuların, geleneksel mal ticaretinin yanında giderek daha fazla gündeme geldiği de görülmektedir.

Bununla birlikte, Türkiye'nin de hizmetler sektöründe rekabetçi olduğu alanlarda ticaret anlaşmalarına daha fazla önem vermesi ve önceliklerini, yaptığı tüm STA'larda ortaya koymasında yarar bulunmaktadır. Önceden de belirtildiği üzere, Türkiye'nin hizmet ticaretini düzenlediği STA yok denecek kadar azdır. Güney Kore ve Singapur ile ayrı ayrı yapılan STA anlaşmalarının hizmet ticareti ve yatırımlar konusunda ayrı çerçeve anlaşmaları mevcuttur ve bunlar Türkiye için bir tecrübe sağlamıştır.

Küresel değer zinciri içindeki konumunun güçlenmesine paralel olarak, Türkiye'nin ticaret anlaşmalarını farklı bir yaklaşımla ele alması gerekecektir. Önümüzdeki dönemde özellikle Kanada, Japonya, Hindistan, MERCOSUR, bazı Asya ülkeleri gibi gelişmiş ya da yükselen ekonomilerle yapılmak istenen ticaret anlaşmalarının

¹²⁵ Türkiye'nin STA ortakları ile ithalat ve ihracat verileri için bkz. T.C. Ekonomi Bakanlığı, "Serbest Ticaret Anlaşmaları", T.C. Ekonomi Bakanlığı, son giriş tarihi 23/05/2018, <http://www.ekonomi.gov.tr/portal/content/conn/UCM/path/Contribution%20Folders/web/D%4%B1%C5%9F%20%C4%B0l%5%9Fkiler/Serbest%20Ticaret%20Anla%C5%9Fmalar%C4%B1/ekler/sta%20tablo.pdf?lve>

sadece tarife engelleri, gümrük konuları, ticarete savunma araçları, menşe kuralları gibi geleneksel maddelerden ibaret olması beklenmemelidir. Başta teknik ve düzenleyici alanlarda işbirliği, hizmet ticareti, yatırımlar olmak üzere farklı alanların dahil edildiği kapsamlı anlaşmalar konusunda hazırlıklı olmak gerekecektir.

8.4. TÜRKİYE’NİN ABD İLE TİCARET İLİŞKİLERİNDE ÖNCELİKLİ KONULAR

ABD’nin dünya ithalatındaki payı ve ekonomisinin gelişmişlik düzeyi dikkate alındığında Türkiye’nin ABD ile olan karşılıklı ticaret hacminin bir hayli düşük kaldığı görülmektedir. 2017 yılında Türkiye’nin ABD’ye ihracatı sadece 8,7 milyar dolar düzeyinde kalırken, toplam ihracatımızdaki payı %5,5 olmuştur. Aynı dönemde ithalat 11,9 milyar dolar ve payı ise %5,1 olmuştur. Türkiye’nin ikili ticarete ABD’ye karşı 3,2 milyar dolar ticaret açığı bulunmaktadır. Bu paya karşın ABD pazarı Türkiye için ithalatta 4. ihracatta ise 5. sırada bulunmaktadır.¹²⁶ Buna karşın Türkiye, ABD’nin 29’uncu büyük ihraç pazarı iken ithalatta ilk 40 ülke arasında bile yer alamamaktadır.

Özellikle Trump yönetiminin daha önceki bölümde ele alınan yaklaşımı sonrası, Türkiye ve ABD arasındaki ikili ticaretin etkilenmesi de söz konusudur. ABD yönetimi bu dönemde Türkiye’ye ilişkin doğrudan bir söylemde bulunmamıştır. Bu durum, Türkiye’nin ABD için fazla büyük ticaret hacmine sahip olmayan bir ticaret ortağı olması ve ABD’nin Türkiye’ye karşı ticaret fazlasının olması ile de ilişkilidir. Ne var ki, mevcut ABD ticaret politikası yaklaşımında öne çıkan konuların, her ülke gibi Türkiye için de bir tehdit oluşturacağı dikkate alınmalıdır. Ayrıca, özellikle ABD yönetiminin demir çelik ürünleri gibi hassas gördüğü bazı sektörlerin, Türkiye’nin ABD’ye olan ihracatında önemli bir paya sahip olması ayrıca düşündürücüdür. Nitekim Türk demir-çelik ürünlerine karşı ABD’nin yürüttüğü mevcut uygulama gibi önlemler dikkat çekicidir. Trump yönetiminin bu türden politika araçlarına daha fazla yöneleceğini ve Türkiye’nin ihracatına daha fazla engel getirebileceğini düşünmek gerekir.

¹²⁶ T.C. Ekonomi Bakanlığı, “Dış Ticaret – Genel Durum”, T.C. Ekonomi Bakanlığı, son giriş tarihi 18/06/2018, https://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/home/disliiskiler/ulkeler/ulke-detay/ABD/html-viewer-ulkeler?contentId=UCM%23dDocName%3AEK-159379&contentTitle=D%C4%B1%C5%9F+Ticaret&_adf.ctrl-state=vvz2yvmqb_124&_afLoop=28899077917336515&_afWindowMode=0&_afWindowId=null#%40%40%3F_afWindowId%3Dnull%26_afLoop%3D28899077917336515%26contentId%3DUCM%2523dDocName%253AEK-159379%26contentTitle%3DD%25C4%25B1%25C5%259F%2BTicaret%26_afWindowMode%3D0%26_afd.ctrl-state%3Dvvz2yvmqb_128

Öte yandan, özellikle Trump öncesi TTIP müzakerelerinin devam ettiği dönemde, Türkiye'nin ABD pazarına giriş için üzerinde durduğu ABD ile bir STA yapılması talebinin Trump yönetimi tarafından ne kadar ilgiyle karşılanacağı şüphelidir. Bilindiği üzere, ABD yönetimi ticaret ilişkilerini her ülke ile ikili olarak yürütmeyi istemektedir. Bu yaklaşım, çok taraflı veya çoklu ticaret girişimlerinin tamamen geri plana atıldığı anlamını taşımaktadır. Ancak, ABD'nin bu aşamada NAFTA müzakerelerine odaklanması, Güney Kore ile olan STA'sını gözden geçirmek istemesi ve Çin başta olmak üzere daha büyük ve özellikle ticaret açığı verdiği ortaklarına yoğunlaşacağı düşünüldüğünde, Türkiye ile bir STA yapılması konusunu öncelik olarak görmesi çok olası değildir.

Bununla birlikte, ABD'nin Türkiye'ye karşı takınacağı tavrın ve beklentilerinin anlaşılması için Türkiye'nin aşağıdaki üç alanı yakından takip etmesi gerekmektedir:

1. Trump yönetiminin ticaret politikası ile ilgili olan açıklamalarının hangi alanları içeren kısımlarının eyleme dönüştüğünün izlenmesi, gerek ülke, gerek sektör ve gerek müzakere konusu bazında ABD'nin talep ve endişelerinin anlaşılması için önemlidir. Nitekim Mart 2017'de, Trump yönetimi, ABD'nin demir çelik ve alüminyum ithalatına ilave vergi koyma girişimine Türkiye'yi de katmış, ve daha sonra başka ülkelere verdiği muafiyet uygulamasına ise dâhil etmemiştir.

2. ABD'nin gerek DTÖ, gerek ikili ve bölgesel ticaret anlaşmalarına yaklaşımı izlenmelidir. ABD'nin TPP; TTIP; NAFTA gibi anlaşmalara gösterdiği tepki kesinlikle bu ülkenin bir ticaret anlaşması fikrine kapalı olduğu şeklinde yorumlanmamalıdır. Zira gerek Başkan Trump'ın, gerek Ticaret Temsilcisi R. Lightizer ve Ticaret Bakanı W. Ross'un farklı dönemlerde yaptıkları ve TPP'yi yeniden müzakere etmek türünden ifadeleri bu konuda önemlidir. Her ne kadar NAFTA'dan çekilebileceklerini açıklasalar da bunun müzakere sürecinde ortaklarına karşı bir korkutma hamlesi olabileceği de gözden kaçmamalıdır. Ticaret anlaşmalarından çekilmenin yaratacağı maliyeti ve ticarete açık kesimlerin (Cumhuriyetçi Parti üyeleri de dahil olmak üzere) göstereceği tepkileri ne kadar göze alabilecekleri şüphelidir. Bu aşamada Türkiye'nin odaklanması gereken konu, NAFTA ya da diğer ticaret müzakerelerinde ABD'nin hangi konuda ne istediğinin anlaşılmasıdır.

3. ABD Ticaret Temsilciliği'nin (USTR) her yıl tüm ticaret ortaklarını incelediği raporlarında belirtilen hususların dikkate alınması önemlidir. ABD'nin açık bir toplum olması dolayısıyla yönetimin almayı öngördüğü kararlarla ilgili kamuoyunu önceden bilgilendirdiği

dikkate alınmalıdır. Bu bilgilendirme sürecinin değerlendirilmesi, ABD uygulamaları doğrultusunda gerektiğinde etkili lobi yapmak içinde yararlı olacaktır.

Hali hazırda iki ülke arasında ekonomik ilişkileri düzenleyen, üç önemli anlaşma bulunmaktadır. Bu anlaşmaların ayrıntıları aşağıda verilmiştir.

Tablo 4 Türkiye – ABD Arasındaki Ticaret Anlaşmaları ve Protokolleri

ANLAŞMANIN ADI	İMZANIN TARİHİ	YÜRÜRLÜĞE GİRİŞ TARİHİ
Yatırımların Karşılıklı Teşviki ve Korunması	03.12.1985	18.05.1990
Çifte Vergilendirmeyi Önleme	28.03.1996	19.12.1997
Ticaret ve Yatırım Çerçeve Anlaşması (TİFA)	29.09.1999	11.02.2000

Kaynak: T.C. Ekonomi Bakanlığı, "Türkiye ile Ticaret – Genel Durum"

Ancak aradan geçen zaman içinde bu anlaşmaların, küresel ticaret ve yatırım ilişkilerinde meydana gelen değişimi ve buna ilişkin gelişmekte olan yeni kuralları ihtiva ettiği söylenemez.

2009 yılında o dönemki Başkan Obama'nın ziyareti ile birlikte, iki ülke arasında ticari ve ekonomik ilişkileri ele almak üzere bakanlar düzeyinde Ekonomik ve Ticari Stratejik İş Birliği Çerçevesi (ETSİÇ) de hayata geçirilmiştir.

Özellikle TTIP sürecinde önem taşıyan bir başka gelişme, 2013 yılında iki ülkenin liderleri tarafından ETSİÇ çatısı altında faaliyet göstermek üzere, ticaretin daha da serbestleştirilmesi ve derinleştirilmesi amacıyla alınacak tedbirleri görüşmek ve TTIP süreci hakkında Türkiye'yi bilgilendirmek üzere, iki ülke uzmanlarının bir araya geleceği Yüksek Düzeyli Komite'nin kurulmuş olmasıdır. Türkiye'nin Komite'nin çalışmalarından beklentisi, yukarıda bahsedildiği gibi, serbest ticaret anlaşması müzakerelerinin başlamasını sağlayacak bir alt yapıyı oluşturması idi. ABD'nin ise komitenin çalışmalarından beklentisi, tarafların mevcut koşullarının iyileştirilmesi ve mevcut sorunlara yönelik çözüm önerilerinin getirilmesi şeklinde özetlenebilir. ABD'nin bu beklentilerinin olası bir ticaret müzakeresinde ya da tartışmasında gündeme gelmesi beklenmelidir.

ABD ile Ticaret Müzakerelerinde Türkiye'nin Önüne Çıkabilecek Konular:

ABD'nin ticaret politikasında son dönemde ortaya çıkan uygulamalar dikkate alındığında, başta demir çelik sektörü olmak üzere ABD'de rekabet açısından zorlanan sektörleri korumak amacıyla başlatılan uygulamaların yakından takip edilmesi gerekir. Bu çerçevede, özellikle demir çelik ve alüminyum ürünlerinde ABD'nin ulusal güvenlik kaygısını ileri sürerek Mart 2018'de başlattığı gümrük tarifesi uygulamalarının, ABD çelik pazarında oldukça önemli bir yere sahip Türkiye'nin ABD'ye çelik ürünleri ihracatına olumsuz bir etki yapacağı anlaşılmaktadır. Türkiye'nin ABD'ye yaptığı demir-çelik ve alüminyum ürünleri ihracatı 2016 yılında 1.16 milyar Dolar olup, ABD pazarında %3 kadar pay ile en büyük 10. tedarikçi konumundadır. ABD, Türkiye'de söz konusu ürünlerin ihracatında %13,2 gibi önemli bir paya sahiptir. Ancak bu vergilerin özellikle köşeli çubuk ve demir/çelik boru ve yassı mamullerde önemli bir etki yaratacağı anlaşılmaktadır.¹²⁷

Trump yönetimi NAFTA ortakları olan Kanada ve Meksika ile AB, Arjantin ve Brezilya'dan gelen söz konusu ürün ithalatına muafiyet getirmeyi planlamakta ve bu çerçevede bu ülkelerden ABD ürünlerine karşı ticaret dengesini sağlayacak ek tavizler beklemektedir. Türkiye ise Rusya, Çin, Japonya ve Güney Afrika ile beraber henüz bu muafiyet kapsamına alınmayan ülkeler arasında yer almaktadır.

ABD'nin diğer ticaret anlaşmalarında üzerinde bazı önemli alanlar arasında yatırımların korunması; hizmet ticaretinin geliştirilmesi; kamu alımlarında yerli girişimcilere sağlanan imkânların yabancılara da temini ve ticarete teknik engeller oluşturan standartlara ilişkin düzenlemeler gelmektedir. ABD'nin, DTÖ+ konularında bağlayıcı hükümleri, STA anlaşmalarının hemen hemen tamamına dâhil ettiği görülmektedir.¹²⁸ Elbette, söz konusu konularda DTÖ düzenlemelerinin ne kadar üzerine çıkılabileceği taraflar arasındaki müzakerelere bağlı olmakla beraber, ABD'nin, Türkiye ile ticaret ilişkilerinde, daha önce yaptığı iddialı ve derin anlaşmaların altında kalacak hükümlere ve düzenlemelere sıcak bakmayacağı aşîkârdır.

¹²⁷ Bkz. Ayşegül T. Düşündere, "Amerika'nın Demir-Çelik Ve Alüminyum İthalatına Getirdiği Gümrük Vergileri, Türkiye'yi Nasıl Etkiler?", TEPAV Değerlendirme Notu, N201810, Mart 2018, sf. 3.

¹²⁸ Bkz. Horn, Mavroidis ve Sapir, Beyond the WTO? An Anatomy of EU and US Preferential Trade Agreements, sf. 20-22.

Bu konulara ek olarak, yine ABD'nin üçüncü ülkeler ile yaptığı ticaret anlaşmalarında, özellikle DTÖ sisteminde yeterince ön plana çıkmayan, ancak kendi çıkar ve beklentileri açısından kayda değer başka bazı konuları da gündeme getirdiği görülmektedir. Bunlar arasında, DTÖ'de çok taraflı Ticaretle İlgili Fikri Mülkiyet Hakları (TRIPS) anlaşmasının kapsamadığı ve fikri mülkiyet haklarının daha ileri düzeyde korunmasına yönelik düzenlemeler; dijital ticaret; çevre standartları; çalışma yasaları; çocuk işçilik ve iş yeri sağlığı ve güvenliğine yönelik konular ile yolsuzlukla mücadele ve veri korunması gibi doğrudan ticaretle ilgili olmayan yeni konular bulunmaktadır. ABD, yeni nesil ticaret anlaşmaları müzakerelerinde bu tür konuları da gündeme taşımak konusunda istekli olabilmektedir.

ABD'nin Türkiye ticaret politikaları konuları kapsamında sorunlu gördüğü hususları ileride gündeme getirmesi sürpriz olmayacaktır.

ABD Ticaret Temsilciliği (USTR) tarafından yayımlanan “Yabancı Ticaret Engelleri Raporu”, ABD'nin sorunlu gördüğü alanları belirli başlıklar altında toplamaktadır. 2017 yılı raporu'nun Türkiye ile ilgili bölümünde bazı alanlara dikkat çekilmektedir.¹²⁹

Ticarette Teknik Engeller ve Hayvan ve Bitki Sağlığı

ABD tarafı Türkiye'de teknik engellere ilişkin mevzuatın yeteri kadar şeffaf bir şekilde hazırlanmadığını ve uygulamanın da şeffaf olmadığını iddia etmektedir. Esasen bu talep sadece Türkiye'ye özgü değildir. ABD benzer talepleri genel olarak tüm ticaret ortakları nezdinde gündeme getirmektedir. ABD başta ilaç sektörü (good manufacturing practices); oyuncak; ayakkabı; tarımsal biyoteknoloji ile üretilen gıda ve yem ürünleri alanlarında Türkiye'deki uygulamalara ilişkin olarak idari işlemlerin ve keyfi uygulamaların sıklığından şikâyet etmektedir. Tarımsal biyoteknoloji ürünlerinin ithalatında, ürün etiketlerinde zorunlu sağlık uyarılarının yanı sıra, Biyoteknoloji Kanunu ile daha önce onaylanan ürünler konusunda zorluklar çıktığına işaret etmektedir. Ayrıca, Türkiye'nin bu kanun için DTÖ nezdinde bildirimde bulunmasına rağmen, getirilen değişiklikleri ve uygulama yönergelerini bildirmediklerinden yakınmaktadır. ABD bu alanda Türkiye'deki süreçleri açık ve şeffaf bulmamaktadır.

Yine gıda güvenliği konusunda ABD Türkiye'yi, mevzuatını AB ile uyumlaştırma konusunda yetersiz bulmakta ve yeterince şeffaf

¹²⁹ USTR, “2017 National Trade Estimate Report on Foreign Trade Barriers”, USTR.gov, 2017, son giriş tarihi 20/06/2018, <https://ustr.gov/about-us/policy-offices/press-office/reports-and-publications/2017/2017-national-trade-estimate>

olmayan düzenleyici uygulamalar ile sonuçları kestirilemez yaptırım kurallarına dikkat çekmektedir. Hayvan sağlığı alanında Türkiye'nin kümes hayvanları ithalatındaki yasaklarının Dünya Hayvan Sağlığı Örgütü (World Organisation for Animal Health-OIE) ilkeleri ile uyumlu olmadığına da dikkat çekmektedir.

İthalata İlişkin Politikalar

Rapor Türkiye'nin gümrük tarife satırlarının sadece yarısını DTÖ nezdinde bağlı hale getirdiğine dikkat çekerken, tarım ürünlerinde tarife oranlarının yüksekliğinden bahsetmektedir. Bu bağlamda, ileride ABD yönetiminin Türkiye'den özellikle tarım ürünlerinde pazarını daha fazla açmayı talep etmesi şaşkıncı olmayacaktır. Ayrıca, Türkiye'nin DTÖ kapsamında bağlı ve uygulanan oranlar arasındaki marjı kullanmak suretiyle ek vergiler yoluna gitmesi ve 17 farklı HS¹³⁰ başlığında ortalama %26 kadar ek vergi getirmesi şikâyet konusu olmaktadır. Ek ithalat vergisi ile korunan sektörler arasında mobilya, tıbbi ekipmanlar, araçlar, demir/çelik ürünleri, ayakkabı, halı ve tekstil ürünlerine dikkat çekilmektedir. Rapor'da Türkiye'nin ithalat lisansları konusunda yeterince şeffaf olmayan ve maliyete yol açan uygulamaları olduğundan bahsedilmektedir. Ayrıca, Türkiye'nin tarım ürünleri (rapora göre 16 tarım ve işlenmiş tarım ürününde) ihracatında sağladığı destekler konusunda eleştirilerin devam etmekte olduğu görülmektedir.

Fikri Mülkiyet Hakları

ABD ile olan iki taraflı ticaret ilişkilerinde patent ve taklit mallar gibi fikri mülkiyet haklarına ilişkin konular da önemini korumaktadır. Rapor, bazı ilerlemelere rağmen Türkiye'de taklit ürünlerin hala yaygın olduğunu belirtmektedir. Türkiye fikri mülkiyet hakları konusunda yeterli derecede korunma sağlamadığı gerekçesiyle ABD Ticaret Yasası'nın Special 301 olarak adlandırılan bölümü gereğince uzun zamandır İzleme Listesi'nde (Watch List) bulunmaktadır.¹³¹ ABD'ye göre son dönemlerde Türkiye'de yasal yaptırımlar ve bunların güçlendirilmesine ilişkin çabalar azalmakta ve yargı sistemi fikri mülkiyet haklarına yönelik suçlar konusunda yetersiz kalmaktadır.

¹³⁰ Resmi adı Armonize Mal Tanımı ve Kodlama Sistemi (The Harmonized Commodity Description and Coding Systems) olan Armonize Sistem, uluslararası ticarete konu olan tüm mallar için kullanılan uluslararası bir ticari sınıflandırma sistemi olup, kısaca HS olarak gösterilmektedir.

¹³¹ ABD'nin aynı listesinde NAFTA ortakları Kanada ve Meksika da yer almaktadır.

Kamu Alımları

Rapor, Türkiye'nin yerli tedarikçilere kamu ihalelerinde sağladığı %15 kadar fiyat avantajının ABD'li şirketlerin ihalelere katılmasında ciddi kısıtlar yarattığını belirtmekte, ayrıca "en düşük maliyetli" teklifin kabul edilmesinin özellikle teknik mal ve hizmet tedariginde en yüksek kapasiteye sahip ve daha kaliteli ürünler sunabilen firmalar açısından olumsuzluklar yarattığını söylemektedir. Kamu ihale düzenlemelerinde kullanılan model sözleşme formlarının ABD'li şirketler açısından zorluklar yarattığı ve yabancı firmaların sözleşmeye ilişkin evrak temininde zorlandıkları da iddia edilmektedir.

Hizmet Ticareti

Hizmet ticareti konusu ele alınabilecek önemli alanlardandır. Mal ticaretinden ayrı veya bir arada ele alınabilecek bu alanda, özellikle mali hizmetler, hukuk hizmetleri, telekomünikasyon, posta ve dağıtım hizmetleri, görsel işitsel hizmetler alanları ABD açısından önemli görülmektedir. ABD'nin gerek çok taraflı Doha Turu müzakerelerinde, gerek halen devam eden ve Türkiye'nin de taraf olduğu çoklu Hizmet Ticareti Anlaşması (Trade in Services Agreement) müzakerelerinde, yabancı hizmet sağlayıcılarına yerli şirketlere ve kişilere sağlanan hakların verilmesini ön gören ve istisnalar haricinde genel bir liberalizasyonu hedefleyen, "negatif liste" yaklaşımını öne çıkarması kuvvetle muhtemel olacaktır.

Ayrıca, ABD'nin son dönemlerde üzerinde durduğu bir diğer önemli alan ise yabancı şirketlere yerli piyasada belirli şartları yerine getirmeleri konusunda uygulanan baskıların kaldırılması talepleridir. Lokalizasyon (yerelleştirme) engelleri olarak adlandırılan bu uygulamaların, ABD'li şirketleri zorladığından hareketle konunun ticaret görüşmelerinde ele alınması isteği, ABD ticaret politikasında öne çıkmaya başlayan unsurlardandır.

Dijital Ticaret

ABD, Kişisel Verilerin Korunması Hakkındaki 2016 tarihli yasa hükümlerinin Amerikan firmaları için iş modelleri açısından zorluklar çıkardığını iddia etmektedir. Buradan hareketle, veri lokalizasyonu zorunluluğunun ileride ABD tarafından Türkiye ile ticaret ilişkilerinde gündeme getirilmesi ihtimali bulunmaktadır. Ayrıca, Facebook, Twitter ve YouTube gibi sosyal medya sitelerine zaman zaman getirilen engellemelerin Amerikan teknoloji şirketlerinin çıkarlarını etkilediği ve internet hizmeti sunumuna olumsuz şartlar yarattığı belirtilmektedir.

Türkiye ABD'ye karşı ticaret fazlası değil ticaret açığı vermektedir. Dolayısıyla Trump yönetiminin Türkiye'ye karşı ticaret dengesi sağlama yönünde doğrudan bir talebi olmayacağı aşikârdır. Bununla birlikte, yukarıda bahsi geçen ABD ticaret stratejisi dikkate alındığında, ABD'nin mal ve hizmet ticareti, özellikle tarım ürünleri ve kamu alımları gibi alanlarda ciddi taleplerde bulunabileceği göz ardı edilmemelidir. Daha yakın vadede ise başta demir/çelik ve alüminyum olmak üzere Türkiye açısından önemli ihraç ürünlerinin karşılaşılabileceği gümrük vergileri ve anti-damping ve sübvansiyon soruşturmaları karşısında ABD'ye yönelik karşı yaptırımların ne kadar etkili olabileceği iyi araştırılmalıdır. Çin'in ya da AB'nin yapacağı misillemelerin Türkiye bakımından ne kadar örnek teşkil edeceği, Türkiye'nin ABD pazarındaki payı dikkate alındığında tartışmalıdır.

ABD yönetimi bu çerçevede, Türkiye ile ilişkilerini de yine ikili baza indirirken, derhal bir serbest ticaret anlaşmasına yönelmesi beklenmemelidir. ABD'nin daha ziyade Türkiye'ye karşı rahatsızlık duyacağı konularda yaptırımlar yoluyla ticari tavizler elde etme yoluna gidebileceği düşünülebilir. Türkiye'ye karşı ticaret fazlası vermesi ve ikili ticaret hacminin darlığı nedeniyle Türkiye, ancak belirli sektörlerde yaratacağı rekabet ve iç pazarını ABD firmalarına karşı kapattığı sektörler bağlamında ABD yönetiminin hedefi olabilecektir. Türkiye'nin bu süreçte ABD eylemlerinin DTÖ kuralları ile uyumluluğu konusunda hassas hareket etmesi lehine olacaktır. Bu nedenle, gerek DTÖ nezdinde gerek AB ile ortak hareket yoluyla ABD'ye karşı verilebilecek tepkiler önem kazanacaktır. Türkiye halihazırda ABD'nin demir-çelik ve alüminyum ürünlerine koyduğu vergilerin DTÖ kurallarına aykırı olduğu gerekçesiyle Anlaşmazlıkların halli mekanizmasına baş vurmuştur.

9. ÖNERİLER

Önümüzdeki dönemde küresel ticaret sisteminin nasıl şekilleneceğinin anlaşılabilmesi için, başat güçler olarak genel kabul gören ABD, Çin ve AB'nin izleyecekleri stratejilerin ve küresel ticaret sisteminde hali hazırda yaşanan sorunlara ilişkin yaklaşımlarının takip edilmesi önemlidir. Bununla birlikte, söylem bazında ortaya atılan ifadelerin uygulamaya yansımaları esasında ticaret politikası araçları ile olmaktadır. Bu araçların başında ticaret müzakereleri ve anlaşmaları gelmektedir. Bu anlaşmalar çoğu zaman uzun ve zorlu müzakereler sonucunda ortaya çıkmaktadır. Ticaret anlaşmalarının içeriği; değişen iktisadi, siyasi, teknolojik gelişmeler ve beklentiler ile birlikte giderek genişlemekte ve çoğu kez yeni ve karmaşık alanları da beraberinde getirmektedir. Bu alanlar, geleneksel ticaret anlaşmalarının sınırlarını zorlayan konuları kapsarken, pazara girişe ilişkin engellerin yarattığı sıkıntılar da devam etmektedir. Türkiye'nin de kendi beklentilerini ve hedeflerini ortaya koyarken bu gelişmelere karşı daha duyarlı olan bir ticaret politikası anlayışı geliştirmesi önem kazanmaktadır. Bu anlayış, Türkiye'nin ihrac pazarlarına girerken karşılaştığı sorunların dikkate alınmasını ve Türkiye'nin uyguladığı ve ticaret ortakları tarafından eleştirilen politika araçlarının da gözden geçirilmesini gerektirmektedir. Bunun ötesinde ticaret müzakerelerine konu olan yeni alanlarda yapıcı politikalar geliştirilmesi hususu ileride ticaret anlaşmalarında benimsenecek önceliklere ve çekincelere ilişkin pozisyonların şekillenmesinde önemlidir. Bu konuda AB ile yapılması öngörülen GB'nin modernizasyonuna ilişkin adımlar şüphesiz önemli bir tecrübe oluşturacaktır. Bu sürecin istikrarlı bir şekilde sürdürülmesi, başat ekonomilerin özellikle yeni nesil ve mega ticaret anlaşmaları olarak adlandırılacak ticaret anlaşmaları müzakerelerinde izledikleri yaklaşımın daha iyi kavranması ile mümkün olabilecektir.

I. Ticaret Stratejisi

Türkiye, ticaret stratejisini, küresel ticaret sistemindeki dönüşümü yansıtacak şekilde güncellemelidir.

1. Türkiye 2023 İhracat Stratejisini hedef olarak benimsemiştir. Hedefin gerçekleştirilebilmesi, gerekli yapısal reformların ivedi olarak yürürlüğe konulmasına bağlıdır. Türkiye'nin mevcut ihracatının daha ziyade küresel rekabetin yüksek olduğu orta-teknoloji yoğun sektörlerde yoğunlaştığı görülmektedir.

Diğer taraftan Türkiye'nin sürdürülebilir ve alım gücü yüksek piyasalara daha fazla giriş yapabilmesi önemlidir. Bu bakımdan ABD, Kanada, Japonya ve bazı yükselen ekonomilerin pazarları Türkiye'nin coğrafi konsantrasyonunun çeşitlenmesi bakımından önemlidir.

2. Bu stratejinin gerçekleşmesi için atılması gereken adımlar; mal ve hizmetlerde küresel değer zincirinde üst sıralara yükselmeyi, yüksek teknolojiye dayalı ürünlerin üretim ve ticaretine geçişi, AR-GE faaliyetlerinin teşvik edilmesini, beşeri sermayenin geliştirilmesini ve kaynakların daha etkin kullanılmasını gerektirmektedir. Ayrıca, Türkiye'nin ekonomi politikasına ilişkin adımlarını küresel ticaret sistemindeki dönüşüm ile uyumlu ve tamamlar nitelikte atabilmesi için **küresel gelişmeleri ve önemli pazara sahip ülkelerin ticaret sistemindeki yaklaşım ve beklentilerini yakından izleyerek bunları kendi politikalarına yansıtması önem kazanmaktadır.**

3. Bu bağlamda, Türkiye'nin şekillenmeye başlayan 21. yüzyıl küresel ticaret dinamiğini ve yaşanmakta olan ticaret savaşlarını da dikkate alarak ticaret stratejisini gözden geçirmeye ihtiyacı vardır. **Yeni nesil ticaret anlaşmaları**, tarımsal destek ve koruma politikaları; hizmet ticareti; kamu alımları; ticarete teknik engeller; hayvan ve bitki sağlığı; gıda güvenliği; çevre ve çalışma standartları; düzenleyici kuralların uyumlaştırılması; ham madde ve enerji konuları; veri korunması; dijital ticaret; fikri mülkiyet hakları; işgücü mobilitesi gibi alanlarda yeni kuralları tartışmaya açmıştır. Türkiye, ticaret sisteminde bu alanlardaki gelişmelere yabancı olmamakla birlikte, şimdiye kadar mevcut anlaşmalarına ve iç düzenlemelerine bu kuralları yansıtmak bakımından yeterli tecrübeye sahip olamamıştır. **Yeni ticaret politikası alanlarında yapılacak düzenlemeler, Türkiye'nin ihracat stratejisinin temel parçası olarak görülmeli ve üzerinde çalışılmalıdır.**

4. Türkiye'nin, yeni nesil ticaret anlaşmaları kapsamında teknik müzakere yeteneği olan insan sermayesi oluşturulmasına yönelik tatminkar bir stratejisi bulunmamaktadır. Küresel ticaret sistemindeki dönüşümü anlamak, özümsemek ve doğru konumlanmak için bu alanda **insan sermayesi ve bilgi birikimi oluşturacak mekanizmalara kaynak ayrılması** önemli bir etken olacaktır.

5. Türkiye dış ticaret stratejisinde, küresel pazarlara istikrarlı şekilde girmeye odaklanmak durumundadır. Dış ticarete

bu istikrarın ancak, Türkiye'nin en önemli pazarı olan AB, yakın ve komşu ülkeler, güçlü ve yükselen ekonomiler ile kurallara dayalı bir ilişkinin tesisi ile mümkün olacağı gözden kaçırılmamalıdır. **Dışa dönük bir ekonomi modelini benimseyen Türkiye'nin bir ticaret ülkesi olarak gelişmesi iç ekonomik politikaların küresel gelişmelerle uyumlu olarak sürdürüldüğü bir dengeden geçmektedir. Buna ek olarak, Türkiye'nin, coğrafi ve tarihi kimliğinin bir bileşeni olan jeopolitik konumuyla uyumlu, istikrarlı ve dengeli bir dış politika çizgisine de ivedilikle ihtiyacı vardır.**

II. Uluslararası Ticaret Anlaşmaları ve Türkiye

6. Türkiye, uluslararası ticaret anlaşmalarını ve **mega-anlaşmalar bağlamında gerçekleşen tartışmaları iyi analiz etmeli** ve bunlar etrafında şekillenen yeni küresel ticaret düzenine uyum sağlamak için **politikalar geliştirmelidir.**

7. Türkiye bu bağlamda TPP müzakerelerinde ele alınmış konuları ve daha önce ABD ile AB arasında 15 tur kadar devam eden TTIP müzakerelerindeki tartışmaları hatırlamalıdır. NAFTA müzakerelerindeki ABD yaklaşımı, ABD'nin genel yaklaşımındaki değişikliği ortaya çıkarması bakımından önemlidir. Türkiye, en önemli ticaret ortağı olan Avrupa Birliği ve küresel ticaret sisteminin gündemini belirlemede başat rol oynayan ABD'nin ticaret müzakerelerinde oluşan beklenti, eleştiri ve pozisyonlarını titizlikle takip etmelidir. AB ile Gümrük Birliği'nin güncellenmesi görüşmelerinin başlatılabilmesi halinde, **AB'nin TTIP müzakerelerindeki tutumu ve diğer önemli ekonomilerle yaptığı yeni nesil STA müzakerelerinde tarım, hizmet ticareti, düzenleyici alanlar gibi konulardaki bakışı yol gösterici olacaktır.** Bugüne kadar, çok taraflı sistemin odağında bulunan DTÖ müzakerelerine katılmak yeterli olabiliyordu. Ancak gelinen aşamada Türkiye'nin, yeni dönem ticaret anlaşmaları yoluyla şekillenmekte olan alanlarda kendi pozisyonunu daha tutarlı bir şekilde oluşturması önem kazanmaktadır.

8. Türkiye, küresel ticaretin yeni gündeminin ve buna ilişkin gelişmelerin kaçınılmaz olarak etkisinde kalacağı hususunu bir olgu olarak benimsemeli ve **yeni nesil ticaret anlaşmalarına salt savunmacı ve ticarete korumacılığı öne çıkartan merkantalist bir mantıkla bakmamalıdır.**

9. Korunma hükümleri gibi istisna uygulamalarının küresel ticarete artarak yeniden kullanıldığı ve ticarete müdahalenin farklı yöntemlerle yapıldığı bir dönemden geçilmektedir. Artan korumacılık uygulamalarının ticaret anlaşmalarının getirilerini azalttığı gözden kaçırılmamalıdır. **Korumacılık girdabından mümkün olduğunca uzak durulmaya çalışılırken sorunun ana kaynağı olan küresel rekabete uyum konusuna ağırlık verilmelidir.** Sektörlerin uluslararası rekabete açılmaları halinde uyum çabalarına destek olacak ekonomik ve sosyal politika önlemlerinin benimsenmesi, ticaret anlaşmaları konusunda yükselen korumacı ve küreselleşme karşıtı tepkilerin önlenmesi için doğru bir yaklaşım olacaktır. Türkiye'nin korunma hükümleri ve anti-damping soruşturmalarına sıkça başvuran bir ülke olarak anılması, kendi ihracatında benzer uygulamalarla karşılaştığında elini zayıflatmaktadır.

10. Türkiye, sadece gümrük tarifelerine odaklı geleneksel ticaret anlaşmaları devrinin kapandığını dikkate almalıdır. Eski anlaşmalardan kaynaklanan alışkanlıklarını arkada bırakmalı, **yeni nesil anlaşmalara ve Hizmet Ticareti Anlaşması (TiSA), Bilgi Teknolojileri Anlaşması (ITA) gibi çoklu platformdaki ticaret müzakerelerine odaklanmalıdır. Bu sadece ekonomi bürokrasinin değil, aynı zamanda kamuoyunun ve iş çevrelerinin de yeni bir yaklaşıma hazırlanmasını ve geniş çapta bilinç oluşturulmasını gerekli kılmaktadır.**

11. **Serbest Ticaret Anlaşmalarını sadece kısa dönemde pazara giriş imkânı olarak görmek yerine, uzun dönemde küresel rekabet ortamına uyum sağlamak için gerekli reform adımlarının atılmasının önünü açan mekanizmalar olarak algılamakta yarar olacaktır.** Özellikle AB dışındaki ülkelerle başlatılan ticaret anlaşmaları müzakereleri başlı başına bir amaç veya sadece AB'nin bu ülkelerle anlaşmalarının asimetrik etkisini azaltmak için yapılan düzenlemeler olmaktan ziyade, kapsamlı ticaret stratejisinin temel bir aracı olarak işlev görmelidir.

12. **Aynı şekilde özel sektör kuruluşları, Serbest Ticaret Anlaşmalarını ve ticaret müzakerelerini klasik tarife müzakereleri ve yeni pazarlara tercihli giriş imkânı sağlayacak müzakerelerden ibaret olarak görmemeli, ticaret anlaşmaları yoluyla, rekabet ve üretim süreçleri bakımından yeni sorumluluklar üstlendiğinin de farkında olmalıdır.**

13. DTÖ önümüzdeki dönemde küresel ticarete rol oynamaya devam edecektir. Doha Turu'nda meydana gelen tıkanıklığa rağmen,

Türkiye'nin, DTÖ kuralları ve anlaşmalarından doğan haklarına hanel gelmemesi için **DTÖ platformundaki etkisini sürdürmeye devam etmesi ve DTÖ Anlaşmazlıkların Halli mekanizmasını** etkin kullanabilme konusunu gündemde tutması uygun olacaktır.

14. ABD'nin Başkan Trump döneminde tercih ettiği ticaret politikası anlayışı, Türkiye'nin ABD ile bir ticaret anlaşması başlatması ihtimalini oldukça zora sokmaktadır. Ayrıca, ABD'nin Türkiye'ye karşı bir ticaret fazlası olmasına ek olarak, Türk ihraç ürünlerinin yoğunlaştığı demir-çelik, tekstil ve hazır giyim gibi sektörlerde Trump yönetiminin benimsediği korumacı yaklaşım Türkiye açısından bir risk olarak algılanabilir. Her durumda, **ABD'nin ticaret ortakları ile ilişkilerini ikili bazda yürütmeye çalıştığı görülmektedir.** ABD'nin, Türkiye ile de muhtemel bir ikili ticaret müzakeresinden beklentilerini yeni dış ticaret politikası önceliklerine bakarak ayrıntılı bir şekilde anlayabilmek mümkündür. **ABD, Türkiye'nin özellikle ticarete teknik engeller alanında bazı sektörlerde (ilaç sanayi, oyuncak, ayakkabı, gıda ürünleri vd.) yapmış olduğu düzenlemelere eleştiriler getirmektedir. Ayrıca, tarımsal biyoteknoloji, gıda güvenliği, bitki ve hayvan sağlığı alanlarında endişelerini belirtmektedir.** Aynı şekilde Türkiye'nin, bağlı ve uygulanan tarifeler arasındaki marjı kullanarak ilave gümrük vergilerini artırmasına dikkat çekmektedir. Kamu alımları konusunda mevzuat ve uygulamaların ABD'li şirketlerin ihale sürecine katılmaları önünde ciddi kısıtlamalar getirdiğine inanmakta, tarım ürünlerine verilen ihracat desteklerinin altını çizmektedir. Dahası Türkiye fikri mülkiyet haklarının korunması konusunda halen ABD Ticaret Yasası'nın 301'nci bölümü bağlamında "İzleme Listesi" içinde yer almaya devam etmektedir. Dijital ticarete veri lokalizasyonu ve internet hizmetlerine getirilen kısıtlamalar da ABD ile ticaret ilişkilerinde Türkiye'nin karşılaşacağı zorlu alanlardandır. Diğer taraftan Trump yönetiminin ticaret ortaklarına karşı uygulamaya başladığı korumacılık politikası anlayışı Türkiye tarafından yakından takip edilmelidir.

III. Gümrük Birliği

15. AB ile Gümrük Birliği'nin, güncellenerek günün şartlarına uygun hale getirilmesi çabaları önceleri hızlı ilerleme göstermiş ve teknik düzeyde atılan adımlar ile belli bir mesafe kaydedilmiştir. Ancak, gerek AB ve gerek üye ülkeler ile yaşanan siyasi gerginliklerin yanı sıra, adaylık sürecinde özellikle Türkiye'nin iç siyasi ve ekonomi politikalarına yönelik eleştiriler sonucu Türkiye'nin tam üyelik

müzakereleri ciddi ölçüde sekteye uğramıştır. Bugüne kadar inişli çıkışlı devam eden ilişkilerde her şeye rağmen tarafların özellikle önem atfettikleri ticaret ilişkisi ise tarafları bir arada tutan önemli etkenlerin başında gelmiştir. Bununla birlikte siyasi gelişmelerin GB'nin güncellenmesi sürecine ciddi bir olumsuz etki yaratmaya başladığı görülmektedir. Başta Avrupa Parlamentosu ve bazı üye ülkelerin bu konudaki tutumlarının GB sürecini zora sokacağı anlaşılmaktadır. Türkiye'nin bugüne kadar GB konusuna atfettiği önem Avrupa çevrelerindeki siyasi tutum karşısında elbette etkilenmektedir. Fakat her şeye rağmen, **Türkiye GB konusundaki kararlılığını siyasi gelişmeler karşısında kaybetmemelidir.**

16. GB güncellenmesi sürecinde ilerleme kaydedilmesi sadece resmi düzeyde değil, **Avrupalı paydaşlar ile Türk özel sektörü ve ilgili sivil toplum kesimlerinin de ciddi diyaloguna ihtiyaç olacaktır.** Bu konuda tüm çevrelerin konunun gündemden düşmesini engelleyecek girişimleri Avrupa ülkeleri ve AB kurumları nezdinde kararlılık içinde yürütmeleri, diğer taraftan konunun Türkiye içinde de takipçisi olmaları hayatidir.

17. GB'nin güncellenmesi müzakereleri Türkiye için başlı başına yeni nesil bir ticaret anlaşması sürecine dâhil olması anlamına gelecektir. Gümrük Birliği, Türkiye'nin iç reform sürecini harekete geçirmek için önemli bir işleve sahip olmuştur. Türk sanayisinin Avrupa ve küresel piyasalara entegrasyonuna katkı sağlamıştır. Ne var ki, son yıllarda değişen küresel şartlar; AB'nin dış ticaret stratejisindeki değişen öncelikler sonucu Gümrük Birliği'nin işlevselliği azalmakta, başlangıçta öngörülemeyen bazı eksiklikleri ise daha fazla ön plana çıkmaktadır. **GB'nin güncellenmesi çerçevesinde günümüz ticaret gündeminde giderek ön plana çıkan alanları (tarım, hizmetler, kamu alımları, yatırımlar, dijital ticaret vb.) da uygun yöntem ve mekanizmalar yoluyla kapsayacak şekilde, yapısal sorunlarının (STA'ların yarattığı asimetrinin giderilmesi, karar/danışma süreçlerinin daha etkin hale getirilmesi, anlaşmazlıkların daha etkin çözümü gibi) giderileceği ve mevcut ticaret engellerini daha etkin şekilde azaltacak bir güncellemenin yapılmasının Türkiye ekonomisine katacağı yararlar çeşitli çalışmalarda net olarak ifade edilmiştir.** Ayrıca, Türkiye'nin küresel piyasalarda rekabet ederken yeni bir ivme kazanabilmesi, daha yüksek nitelikte ürün ihraç edebilmesi, gelişmiş ülke piyasalarına katma değeri yüksek, teknoloji-yoğun sektörlere girebilmesi için yeni bir Gümrük Birliği hamlesi gereklidir.

18. Gümrük Birliği'nin güncellenmesi girişimi, Türkiye'nin AB müktesebatının gerektirdiği normlara uyum sağlaması için gereken yeni reform hamlelerini, mevzuat değişikliklerini ve uygulamalarını mümkün kıldığı ölçüde Türkiye'nin **küresel ticaretin dinamik dengelerinden yararlanmasına katkı sağlayan bir "çıpa" rolü üstlenecektir.**

19. GB'nin güncellenmesi müzakereleri, GB'ne ilişkin yapısal sorunların giderilmesi ve Türkiye'nin AB müktesebatına uyum sağlaması için gerekli danışma ve destek mekanizmalarının yeniden ele alınması için bir fırsattır. Bu mekanizmaların gözden geçirilmesi zorlu bir süreç olacaktır. Bu nedenle öncelikle karşılaşılan sorunların net bir şekilde ortaya konulması şarttır. Bu süreçte AB'nin ilgili teknik komitelerine katılım yeterli olmayacak, sağlıklı bir eşgüdüm mekanizmasının yeniden tesisi de gerekecektir. Söz konusu danışma/karar mekanizmalarının güncellenmesi sadece GB'nin işleyişi ile doğrudan ilgili alanlarla (üçüncü ülkeler ile ticaret anlaşmaları, ticarete teknik engeller, fikri ve sanayi mülkiyet, rekabet, gümrük konuları) sınırlı kalmamalıdır. **Tarım, hizmetler, kamu alımları gibi yeni alanlarda da sürdürülebilir karar mekanizmaları ihdas edilmelidir. Aksi halde, GB bağlamında yaşanan sorunların yeni alanlarda da tekrarlanması riski oluşmaktadır.**

20. Diğer taraftan GB güncellenmesinde oluşturulacak yapının, Türkiye'nin tam üyeliğinin uzun zamana sarkması ya da bu ihtimalin çok azalması durumunu da göz önüne alarak hazırlanmasına dikkat edilmesi önemlidir. Ankara Anlaşması (1963) ve GB Kararı (1995) esnasında **Türkiye'nin tam üyeliğinin çok uzun bir zamana sarmayacağı fikrinden hareketle GB'ye ilişkin bazı kurumsal ve yapısal eksikliklerin üzerinde fazla durulmadığı hatırlanmalıdır.**

21. AB üyesi ülkelerle yaşanan ticari ihtilafların giderilmesi mevcut mekanizmalar içerisinde çoğu zaman mümkün olamamakta ve tartışmalar sürüncemede kalırken ticari kayıplar artmaktadır. Bu amaçla **"anlaşmazlıkların çözümü" konusunda AB'nin, Avrupa Ekonomik Alanı ülkeleri ve Kanada ile oluşturduğu mekanizmalar dikkate alınmalıdır.**

22. AB ile Gümrük Birliği konusunda başlatılacak müzakerelerde, AB'nin diğer ülkelerle yaptığı **yeni nesil anlaşmalar (STA'lar) konusunda mevcut durumdan kaynaklanan asimetrik yapıya ilişkin sorunları çözecek nitelikte bir eşgüdüm mekanizmasının geliştirilmesi gerekmektedir.** Türkiye'nin bu

bağlamda karşılaştığı sıkıntıları AB'ye daha kolay aktarabileceği sürdürülebilir ve işlevsel bir platformun yaratılması, müzakerelerin yeni alanlara açılması kadar önemli bir husustur.

23. Dünya Bankası, Avrupa Komisyonu, kamu kuruluşları ve bağımsız akademik kurumlar tarafından yapılan Gümrük Birliği'nin ve ticaret ilişkisinin güncellenmesine ilişkin etki analizi çalışmaları milli gelir, refah ve istihdam artışını farklı senaryolar altında ele almıştır. Buna göre GB'nin güncellenmesinde esas katkının sağlanacağı sektörlerin başında tarım gelmektedir. Ne var ki, **tüm söylemlere ve GB konusunda Türkiye'nin istekli olduğu yönündeki açıklamalara karşın, tarımda korumacı politikalardan vazgeçilmesi ve öngörülen serbestleşmenin sağlanması güçlü bir siyasi iradenin varlığını gerekli kılmaktadır.** Ayrıca rekabetçi ve verimli bir tarım politikası konusunda gerekli adımlar atılmadan yapılacak girişimler, tartışmaları ve çekinceleri beraberinde getirebilecek ve müzakerelerin sekteye uğramasına yol açacaktır. Unutulmamalıdır ki, Türkiye çok taraflı sistemde tarım konusunda halen çekinceleri olan ülkeler arasında yer almaktadır.

24. Hizmet ticaretinin serbestleşmesinin yaratacağı potansiyel ve bu alandaki ticaret fazlası dikkate alındığında Türkiye'nin hizmet ticareti politikasını daha da titiz ele alması gereklidir. Türkiye'nin hizmet ticareti sofistikasyonu tıpkı mal ticaretinde olduğu gibi yeterli değildir. Hizmet ticaretinde Türkiye'nin istekli olduğu sektörler kadar, kısıtlayıcı politikalar izlediği sektörlerde de AB'nin talepleri karşısında net bir pozisyon belirlemesi gerekmektedir. Türkiye'nin gerçek kişilerin dolaşımını gerektiren alanlarda bir yandan iddialı taleplerini sürdürürken diğer taraftan bazı mesleki hizmetler alanlarında ciddi çekinceler ileri sürmesi, çelişki olarak görülebilir. Bu nedenle, bu alandaki pozisyonun iyi gerekçelendirilmesi şarttır. Bu alanlarda Türkiye, ne gibi istisnaları müzakere masasına getireceğini iyi belirlemeli ve gerekçelerini daha somut oluşturabilmelidir. Diğer taraftan, hizmet ticareti müzakereleri yapısı gereği karmaşık, zor ve ekonomik katkısının hesaplanabilmesinin görece zor olduğu bir alandır. Bununla birlikte, gelişen hizmetler sektörlerinin rekabetçi bir ortamda daha fazla getiri sağlayacağı bilinmektedir. **DTÖ bağlamında GATS ve TISA anlaşmaları müzakerelerinde fazla ön plana çıkmadan katılabilmek mümkün olmakla beraber, AB gibi hizmet ticaretinde iddialı bir ticaret ortağıyla ikili düzeyde yapılacak müzakerelerde masada sessiz kalabilmek mümkün olmayacaktır.**

25. Müzakere pozisyonunun oluşturulması süreci olarak değerlendirilmesi gereken bu dönemde, **özel sektör ile politika yapım çevreleri arasında çok yakın ve düzenli bir diyalog ve iş birliği mekanizmasının kurulması gerekmektedir.** Bu diyalogun kurulmasına bir an önce başlanmalıdır.

26. Kurulacak bir ‘Yüksek Düzeyli Ekonomik Diyalog’ platformu ile Türk iş dünyasının ve ilgili kesimlerin, Gümrük Birliği’nin derinleştirilmesi müzakerelerine aktif destek vermeleri sağlanmalıdır. Bu yolla, bir yandan özel sektörün müzakere heyetine beklentilerin yansıtılması, diğer taraftan müzakereler esnasında gündeme gelecek konulara ilişkin farkındalığın artması imkânı yaratılacaktır.

27. Uluslararası alanda yapılan çalışmalar, TTIP ile özellikle AB ve ABD ile yakın ticaret ilişkileri içinde bulunan ülkelerin etkileneceğini ortaya koymuştu. Ancak TTIP müzakerelerinde görülen tıkanma bu konulardaki tartışmaların geriye bırakılmasına neden olmuştur. Bununla birlikte, Trump yönetimi, bu konularda karışık mesajlar vermeye devam etmektedir. Tarafların TTIP müzakerelerinin başlamasına etken olan nedenlerin tamamen ortadan kalkmadığı fikrinden hareketle müzakere masasına belki gündemi gözden geçirmek suretiyle geri dönmeleri ihtimali de bulunmaktadır. Bu nedenle Türkiye’nin, AB’nin yapabileceği en kapsamlı ticaret anlaşması olarak, olası Transatlantik girişimleri konusundaki gelişmeleri yakından takip etmesi büyük önem taşımaktadır.

IV. Ticaret Müzakerelerinde Türkiye’nin Önüne Çıkabilecek Başlıklar

Tarım

28. Türkiye’nin tarım alanında bu yeni rekabet ortamına uyum sağlamak ve tarımda serbestleşmeyi nasıl gerçekleştireceğini belirlemek için gerekli stratejileri hazırlamak için ivedi hareket etmesi zorunludur. Türkiye’nin tarım ticaretinde net ihracatçı olması yeterli değildir. Zira bu durum uygulanan yüksek koruma oranları ile bağlantılıdır. Ancak, ampirik çalışmaların da gösterdiği gibi özellikle AB ile GB müzakereleri kapsamında tarım alanındaki serbestleşme bazı ürünlerde ciddi rekabet baskısı oluşturacaktır. Bu bağlamda öncelikle tarımda kaynakların etkin dağılımı ve daha verimli tarım üretimi; girdi maliyetlerinin düşürülmesi; tüketici fiyatlarında düşüş sağlanması; rekabet gücünü artıracak önlemler alınmasına yönelik politikalar

benimsemek hedef olmalıdır. Bu yöndeki politikalar, Türkiye'nin GB ve diğer ticaret müzakerelerindeki pozisyonunu güçlendirecektir.

29. 2016 yılında hazırlanan DTÖ Ticaret Politikası İzleme Raporu'nda Türkiye'ye gelen eleştirilerin önemli bir bölümü, tarım ürünleri ithalatında koruma oranlarının yüksekliği, tarımsal destek politikalarının DTÖ yükümlülükleri ile çelişmesi ve ihracat sübvansiyonları dâhil tarım taahhütlerine ilişkin bildirimlerin yapılmamasından kaynaklanmaktadır. **Bu kapsamda, Türkiye'nin destek politikalarını düzenlerken uluslararası alanda karşılaşacağı talepleri dikkate alması önemlidir. Bazı ürünlerde %100'ü aşan tarife oranları bulunmaktadır. Türkiye'nin Hayvan ve Bitki Sağlığına ilişkin SPS uygulama ve izleme kapasitesinin geliştirilmesi ve artırılması da önemlidir. Tarım konusu, Türkiye'nin yeni küresel ticaret anlaşmaları döneminde zorlanacağı konuların başında gelmektedir.**

Hizmet Ticareti

30. Türkiye çoklu platformda süren Hizmet Ticareti Anlaşması (TİSA) müzakerelerine taraf ve bu platformda hizmet sektöründe dünya ticaretine yön verecek kurallar kümesinin müzakerelerine katılmaktadır. TİSA müzakerelerinde oluşan gündem, tarafların üzerinde hassasiyetle görüşmeleri için çok önemli bir tecrübe getirmektedir. **Türkiye'nin TİSA sürecinde yer almaya devam etmesi, küresel mega ticaret düzenlemelerindeki yeri ve rolü açısından kritik ve önemlidir.** GB'nin güncellenmesi müzakereleri çerçevesinin hizmet ticaretini kapsamı Türkiye'nin oldukça kapsamlı yükümlülükler üstlenmeye hazır olduğuna da işaret edecektir. Bazı hizmet alanlarında (sağlık hizmetleri ticareti gibi) ciddi bir rekabet şansı bulunmaktadır.

31. Hizmet ticareti 1980'li yıllardan itibaren küresel ticaretin önemli bir unsuru olarak kabul görmüştür. Bu bakımdan hesaplanmasında ve ülkelerin rekabet güçlerinin ortaya çıkarılmasında kullanılan bilgi derlemesi yeterli olmamaktadır. **Ayrıca, bu konuda sağlıklı bir veri tabanının derlenebilmesi amacıyla özel sektör ile kamunun yakın işbirliği ortamı yaratması elzemdir. Gerçekten de Türkiye'de, ABD'de oluşturulan "Coaliton of Services Industries" gibi bir örgütlenmenin ivedi olarak tamamlanması uygun olacaktır.** Sektörün rekabet gücünün ortaya çıkarılması için bu şekilde bir örgütlenme gereklidir.

32. Hizmet ticareti alanında Türkiye dış ticaret fazlası vermektedir. Bu durum genellikle ulaştırma ve turizm gibi geleneksel hizmet ticareti kalemlerinden kaynaklanmaktadır. Diğer taraftan Türkiye hizmetler alanında, özellikle yabancı sermaye yatırımları için oldukça elverişli imkânlar sunmakta olup bu alanda DTÖ kuralları bağlamında açık bir pazara sahiptir. **Ne var ki, mevcut durumunu DTÖ nezdinde tam olarak “bağlamaması” nedeniyle taahhütlerini hukuken değil fiilen uyguluyor görünmektedir. Ayrıca, posta hizmetleri, mesleki hizmetler, demiryolu taşımacılığı gibi bazı hizmet sektörlerinde yeni ve kapsamlı düzenlemelere ihtiyaç duyulmaktadır.** Türkiye'nin mevcut hizmet ticareti potansiyeli ve başta inşaat, karayolu taşımacılığı ve sağlık hizmetleri alanındaki rekabetçiliği göz önüne alındığında, bu alanın ticaret anlaşmalarında ön plana çıkması uygun olacaktır. Gerek Gümrük Birliği gerek TiSA paralel sonuçlar doğuracak ve Türkiye'nin hizmetler alanında yasa ve uygulamalarını gözden geçirmesine yol açacak önemli iki işlevsel yapıdır.

Kamu Alımları

33. Gümrük Birliği'nin güncellenmesi sürecinde kamu alımları konusunun ileri bir noktaya taşınması beklenmektedir. AB'nin bu alanda Türkiye'den ciddi taleplerde bulunacağı bilinmektedir. Müzakerelerde kamu alımlarının Türkiye'nin elindeki en önemli kozlarından biri olduğu elbette dikkate alınmalıdır. **Özellikle Türkiye'nin kamu alımları piyasasını diğer alanlardaki taleplerini elde etmesine imkân sağlayacak şekilde kullanabilmesi önemlidir.** Ancak, Türkiye'de kamu ihaleleri konusunda öteden beri tartışılan sık mevzuat değişiklikleri, şeffaflık konusu ve özellikle yerli tedarikçileri yabancılar karşısında avantajlı kılan mevzuat GB müzakerelerinde bu alanda ilerlemenin ancak yeni bir anlayış ile mümkün olabileceğini göstermektedir. Hali hazırda bu yönde bir anlayışın mevcudiyeti tartışmalıdır. Bu alanda başarı ise Türkiye'nin izleyeceği siyasi kararlılığa bağlı olacaktır.

Yatırımlar

34. Bu noktada Türkiye'nin yatırım ortamını doğrudan etkileyen mevzuat hazırlama, performans şartları, şeffaflık gibi bazı başlıklarda tek taraflı iyileştirmeler yapması değerlendirilmelidir. **Yatırım ortamının iyileştirilmesi, Türkiye'ye küresel ticaret konusundaki yeni gelişmeleri takip etmekte yardımcı olacaktır.** Tek taraflı açılımların yanı sıra, örneğin mevcut yatırımların karşılıklı teşviki ve korunması anlaşmalarının kapsamının da bu yeni

gelişmeler ışığında yeniden düzenlenmesi değerlendirilebilir. Türkiye çeşitli ülkelerle yürüttüğü ikili anlaşmalarda artık bu doğrultuda yatırımlar konusunda da düzenleme yapılmasını sağlamalıdır.

35. Türkiye, ticaret anlaşmalarına, doğrudan yabancı sermaye yatırımları konusunda bir anlaşmazlıkların çözümü mekanizmasını dâhil etmeyi öngörmelidir. Türkiye bu tür düzenlemelerde tahkim veya benzeri yapılara alışık olmalıdır. Özellikle yatırım alanında, yatırımcı-devlet anlaşmazlığının çözümü konusunda ISDS yerine AB tarafından önerilen, Kanada ve daha sonra Meksika ile ticaret anlaşmaları kapsamında oluşturulan “Yatırım Mahkemesi” sistemine yönelik gelişmeleri dikkatle takip etmekte yarar olacaktır. Benzer yapının AB tarafından GB bağlamında gündeme getirilebileceği de dikkate alınmalıdır. Türkiye gibi yabancı sermaye çekmek için rekabet halinde olan ülkelerin bu eşige doğru yönelmesi yararlı olacaktır.

V. Ticaret Politikasının İşlevselliği Açısından Diğer Unsurlar

36. Ticaret anlaşmalarının yeni iş imkânları yaratması beklenmektedir. Bununla birlikte emek piyasalarındaki aksaklıkların ticaret anlaşmaları müzakerelerine olumsuz etkisinin önlenmesi ve ticaret anlaşmaları sonrası bazı sektörlerde iş kaybının yaşanması ihtimali çerçevesinde serbest ticaretin iç üretim sürecinde yarattığı olumsuzlukların giderilmesi ve yeni şartlara uyum politikalarına (trade adjustment policies) ihtiyaç olduğu unutulmamalıdır. Ticarete serbestleşmenin yerli üreticiler ve işgücü üzerinde yaratacağı olumsuzlukları gidermek amacıyla başta korunma hükümleri (safeguard) ve anti-dumping soruşturmaları ya da ek ithalat vergilerinin artırılması gibi korumacı politikalar ancak bir yere kadar fayda temin edebilmektedir. Bu gibi durumlarda Türkiye'nin ticaret politikası araçlarından ziyade rekabeti artıracak ve kaynak dağılımına katkı sağlayacak şekilde işgücü, sermaye, mesleki eğitim ve teknoloji politikalarını gözden geçirmesi ve makro ekonomik istikrarı sağlamaya yönelik politikalarını ön planda tutması sağlıklı bir yol olacaktır. Günümüzde bu konuların gelişmiş ekonomilerde bile etkiler yarattığı ve ticaret müzakerelerine olumsuz yansımaları olduğu hatırdta tutulmalıdır.

37. Ticaret anlaşmalarının yeni pazar olanakları sağlamakla beraber, ihraç ürünlerinin dış piyasalarda küresel şartlarda rekabet edebilmesi için ülke içindeki uygun üretim şartlarını da sağlanması gerektiği unutulmamalıdır. Türkiye için yeni

bir ticaret stratejisi oluştururken para, maliye, ticaret ve yatırım politikalarının belli bir koordinasyon ve uyum içinde yürütölmesi gerektiği dikkate alınmalıdır.

38. Bu sistemik bütünü oluşturan yapının bileşenleri (para, maliye, ticaret ve yatırım politikaları) arasında hukukun üstünlüğü, demokratik açılım ve iktisadi özgürlüklerin de olduğu düşünölmelidir. Ayrıca, Atatürk dış politika ilkelerinden esinlenen sağduyulu, dengeli, barışçıl, gerçekçi ve akılcı bir dış politikanın desteği olmadan dış ticaret stratejisinde başarı sağlamanın ve uzun vadeli hedeflere ulaşmanın zor olacağı unutulmamalıdır.

KAYNAKÇA

AKMAN, M. SAİT, "Turkey in the World Trading System and the WTO: Activism under Global Challenges and the EU Process", *Afro Eurasian Studies*, 1 (1), Bahar 2012.

AKMAN, M. SAİT, "The European Union's Trade Strategy and Its reflections on Turkey: An Evaluation From the Perspective of Free Trade Agreements", *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12 (2), 2010.

AKMAN, M. SAİT, "Doha Kalkınma Turu ve DTÖ: Sorunların Açmazında Çözüm Arayışları", *DTÖ Doha Turu Çok Taraflı Ticaret Müzakereleri ve Türkiye*, der: M. Sait Akman ve Şahin Yaman (Ankara: TEPAV, 2008), sf. 24, son giriş tarihi 19/06/2018, http://www.tepav.org.tr/upload/files/1271234792r5707.Dunya_Ticaret_Orgutu_Doha_Turu_Cok_Taraflı_Ticaret_Muzakereleri_ve_Turkiye.pdf

AKMAN, M. SAİT ve ARAN, BOZKURT, "DTÖ Nairobi Bakanlar Konferansı ve Dünya Ticaretinin Geleceği", *TEPAV Değerlendirme Notu*, N201539, Aralık 2015, http://www.tepav.org.tr/upload/files/1451044926-2.DTO_Nairobi_Bakanlar_Konferansı_ve_Dunya_Ticaretinin_Gelecegi.pdf

AKMAN, M. SAİT, "Ticarette "korunma önlemleri" ve korumacılık: Ek vergi yoluyla ithalatın kısımlaması hedefe ulaştırır mı?", *Politika Notu* N201524, TEPAV, Eylül 2015, <http://www.tepav.org.tr/tr/haberler/s/3925>

AKMAN, M. SAİT, EVENETT, SIMON J. ve LOW, PATRİCK (ed.), *Catalyst: The Impact of TTIP on the Rest* (Washington D.C. ve Ankara: CEPR Press ve TEPAV, 2015), sf. 1-141.

AKMAN, M. SAİT, "Trans Pasifik Ortaklığı Anlaşması'na Bir Bakış", *TEPAV Değerlendirme Notu*, N201530, 2015, http://www.tepav.org.tr/upload/files/1447944729-0.Trans_Pasifik_Ortakligi_TPP_Anlasmasi_na_Bir_Bakis.pdf

AKMAN, M. SAİT, "Transatlantik Ticaret ve Yatırım Ortaklığı: Ortaya Çıkaran Etkenler, Kapsamı, Etkileri ve Güçlükleri", *Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi*, 36(2), Marmara Üniversitesi, 2014, <http://dspace.marmara.edu.tr/bitstream/handle/11424/5055/10.14780-iibd.59792-3822.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

ALLEE, TODD ve LUGG, ANDREW, "Who wrote the rules for the Trans-Pacific Partnership?", *Research & Politics*, 1 (9), *Sage Publications*, Temmuz – Ekim 2016.

AMCHAM EU ET AL., *Industry Groups Call for Action to Upgrade the EU-Turkey Customs Union*, 16 Mart 2018, https://www.amchameu.eu/system/files/position_papers/industry_groups_call_for_action_to_upgrade_the_eu-turkey_customs_union.pdf

ANDERLINI, JAMIL, FENG, WANG ve MITCHELL, TOM, "Xi Jinping delivers robust defence of globalization at Davos", Davos, *Financial Times*, 17 Ocak 2017, <https://www.ft.com/content/67ec2ec0-dca2-11e6-9d7c-be108f1c1dce>

ARAN, BOZKURT, "Trans Pasifik Ortaklık (TPP) ve Türkiye", *TEPAV Değerlendirme Notu*, N201525, Ekim 2015, http://www.tepav.org.tr/upload/files/1444831364-7.Trans_Pasifik_Ortaklik_TPP_ve_Turkiye.pdf

AVRUPA KOMİSYONU, *Global Europe: Competing in the World* (Brüksel: European Commission, Ekim 2006), http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2006/october/tradoc_130376.pdf

AVRUPA KOMİSYONU, *Impact Assessment (Brüksel: European Commission, 21 Aralık 2016)*, SWD 475, sf. 62, http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2017/january/tradoc_155238.pdf

AVRUPA KOMİSYONU, Trade in Services Agreement (TiSA) (Brüksel: *European Commission*, 26 Eylül 2016), http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2016/september/tradoc_154971.doc.pdf

AVRUPA KOMİSYONU, *Transatlantic Trade and Investment Partnership: Trade in Services, Investment and E-Commerce, Draft Paper-Chapter 2*, http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2015/september/tradoc_153807.pdf

AVRUPA KOMİSYONU, *Overview of FTA and Other Trade Negotiations* (Brüksel, European Commission, Mayıs 2018), http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2006/december/tradoc_118238.pdf

AVRUPA KOMİSYONU, "Statement from United States President Barack Obama, European Council President Herman Van Rompuy and European Commission President José Manuel Barroso", European Commission MEMO 13/94, 13 Şubat 2013, http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-13-94_en.htm

AVRUPA KOMİSYONU, "The "Trade, Growth & World Affairs" Communication", European Commission MEMO 10/555, 9 2010, http://europa.eu/rapid/press-release_MEMO-10-555_en.htm

AVRUPA KOMİSYONU, *Trade, Growth & World Affairs: Trade Policy as a Core Component of the EU's 2020 Strategy* (Brüksel: European Commission, 2010), COM 612, http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2010/november/tradoc_146955.pdf

AVRUPA KOMİSYONU, *Communication From the Commission to the European Parliament, The Council, The European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions* (Brüksel: European Commission, 13 Eylül 2017), COM 492, <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52017DC0492&from=en>

AVRUPA KOMİSYONU, *Turkey 2018 Report* (Strazburg: European Commission, 17 Nisan 2018), Working Paper, SWD 153.

AVRUPA KOMİSYONU, "EU and Turkey announce modernisation of Custom Union", Press Release, *European Commission*, 12 Mayıs 2015, <http://trade.ec.europa.eu/doclib/press/index.cfm?id=1307>

BALDWIN, RICHARD, "WTO 2.0: Governance of 21st century trade", *Review of International Organizations*, 9 (2), Springer, 2014, sf. 281.

BALDWIN, RICHARD. *The Great Convergence: Information Technology and the New Globalization* (Cambridge: Beldknap Press, 2016).

BALDWIN, RICHARD, "Failure of the WTO Ministerial Conference at Cancun: Reasons and Remedies", *The World Economy*, 29 (6), Wiley Online Library, 2006, sf. 677-696.

BAUER, MATTHIAS, "Manufacturing Discontent: The Rise to Power of Anti-TTIP Groups", *ECIPE Occasional Paper*, ECIPE, Şubat 2016, http://www.politico.eu/wp-content/uploads/2016/12/2016_11_26_ECIPE-Report_Manufacturing-Discontent.pdf

BROWN, CHAD, "Steel, Aluminum, Lumber, Solar: Trump's Stealth Trade Protection", *Peterson Institute for International Economics Policy Brief*, 17-21 (Washington D.C.: PIIE, Haziran 2017), <https://piie.com/system/files/documents/pb17-21.pdf>

BRUNDSSEN, JIM ve ROMEI, VALENTINA, "Why the EU's agreement with Japan is a big deal", EU Trade, *Financial Times*, 6 Temmuz 2017, <https://www.ft.com/content/572fef42-6260-11e7-91a7-502f7ee26895>

BURNBAUM, MICHAEL. ve PALETTA, DAMIAN, "Trump leaves leaders fearing the future as G-20 Summit closes", *Politics, The Washington Post*, Temmuz 8, 2017, https://www.washingtonpost.com/politics/trump-leaves-leaders-fearing-the-future-as-g-20-summit-breaks/2017/07/08/daed41be-634f-11e7-84a1-a26b75ad39fe_story.html?noredirect=on&utm_term=.2ec36373da3c

DEAN, JAMES, "Europe back in play for TTIP transatlantic trade deal with US", *The Times*, 26 Haziran 2017, <https://www.thetimes.co.uk/article/europe-back-in-play-for-transatlantic-trade-deal-ttip-kbpk7vq9f>

DELCKER, JANOSCH, "With Trump looking ob Abe calls EU-Japan trade deal "model for 21st century", *Politico*, 7 Temmuz 2017, <https://www.politico.eu/article/with-trump-looking-on-abe-calls-eu-japan-trade-deal-model-for-21st-century/>

DONNAN, SHAWN, "Donald Trump revived threat to pull US out of Nafta", *Nafta, Financial Times*, 23 Ağustos 2017, <https://www.ft.com/content/cfdcec24-87c2-11e7-bf50-e1c239b45787>

DONNAN, SHAWN, "US anti-dumping cases fuelled by Trump trade threats", *US Trade, Financial Times*, 7 Mayıs 2017, <https://www.ft.com/content/fc84be52-31d5-11e7-9555-23ef563eccf9a>

DONNAN, SHAWN ve BEESLEY, ARTHUR, "US reopens door to reviving EU trade talks", *US Trade, Financial Times*, 23 Nisan 2017, <https://www.ft.com/content/7996f226-282a-11e7-9ec8-168383da43b7>

DONNAN, SHAWN ve BRUNDSSEN, JIM, "Trump extends tariff exemptions for US allies", *Trade Disputes, Financial Times*, 1 Mayıs 2018, <https://www.ft.com/content/ad7eb080-4c94-11e8-8a8e-22951a2d8493>

DÜNYA BANKASI, IMF ve DTÖ, Making Trade an Engine of Growth for All: *The case for Trade and for Policies to Facilitate Adjustment* (Cenevre ve Washington D.C.: World Bank, IMF, WTO, 10 Nisan 2017), <https://www.imf.org/en/Publications/Policy-Papers/Issues/2017/04/08/making-trade-an-engine-of-growth-for-all>

DÜNYA BANKASI, *Evaluation of the EU-Turkey Customs Union* (Washington D.C.: World Bank, 28 Mart 2014), Rapor no. 85830-TR.

DÜŞÜNDERE, AYŞEGÜL T., "Amerika'nın Demir-Çelik ve Alüminyum İthalatına Getirdiği Gümrük Vergiler, Türkiye'yi Nasıl Etkiler?", *TEPAV Değerlendirme Notu*, N201810, Mart 2018, sf. 3.

ECORYS, *Non-Tariff Measures in EU-US Trade and Investment-An Economic Analysis* (Rotterdam: ECORYS, 11 Aralık 2009), http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2009/december/tradoc_145613.pdf

ELSIG, MANFRED. ve COTTIER, THOMAS, “Reforming the WTO: The decision-making triangle revisited”, Conference Paper, ResearchGate, Ocak 2011, https://www.researchgate.net/publication/288430526_Reforming_the_WTO_The_decision-making_triangle_revisited

EVENETT, SIMON J. ve FRITZ, JOHANNES, *FDI Recovers?: The 20th Global Trade Alert Report* (Washington D.C.: CEPR Press, 30 Ağustos 2016), <https://www.globaltradealert.org/reports/download/13>

EVENETT, SIMON J. ve FRITZ, JOHANNES, *Will Awe Trump Rules?: The 21st Global Trade Alert Report* (Washington D.C.: CEPR Press, 4 Temmuz 2017), <https://www.globaltradealert.org/reports/42>

FRANCOIS, JOSEPH; MANCHIN, MIRIAM; NORBERG, HANNA; PINDYUK, OLGA ve TOMBERGER, PATRICK, *Reducing Transatlantic Barriers to Trade and Investment: An Economic Assessment* (Londra: CEPR – Centre for Economic Policy Research , Mart 2013), Proje Final Raporu, http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2013/march/tradoc_150737.pdf

GILLIES, ROB ve WISEMAN, PAUL, “Canada and the US Have Reached a Deal on NAFTA”, *Time*, 1 Ekim 2018, <http://time.com/5411252/nafta-canada-u-s-agreement/>

GOODMAN, MATTHEW P. ve MILLER, SCOTT, “The Trans-Pacific Partnership Negotiations Conclude”, *CSIS*, 5 Ekim 2015, <https://www.csis.org/analysis/trans-pacific-partnership-negotiations-conclude>

GOODMAN, MATTHEW P., “From TPP to CPTPP”, *CSIS*, 8 Mart 2018, <https://www.csis.org/analysis/tpp-cptpp>

G20 GERMANY 2017, *G20 Leaders’ Declaration: Shaping an interconnected world* (Hamburg: G20, Haziran 2017), <http://www.g20.utoronto.ca/2017/2017-G20-leaders-declaration.pdf>

HAAS, RICHARD N., “Who Will Fill America’s Shoes?”, *Project Syndicate*, 21 Haziran 2017, <https://www.project-syndicate.org/commentary/global-leadership-successor-to-america-by-richard-n--haas-2017-06?barrier=accesspaylog>

HANNON, PAUL ve HARRISON, DAVID, “Yellen: Globalization, Technological Change have been harmful to many”, *The Wall Street Journal*, 27 Haziran 2017, <https://www.wsj.com/articles/yellen-u-s-financial-system-is-safer-and-sounder-than-before-crisis-1498586028>

HORN, HENRIK; MAVROIDIS, PETROS C. ve SAPIR, ANDRÉ, *Beyond the WTO? An Anatomy of EU and US Preferential Trade Agreements* (Brüksel: Bruegel, 2009), Bruegel Blueprint 7, Vol. VII.

ICTSD, *G20 Hangzhou Summit 2016: Proposals for Trade, Investment, and Sustainable Development Outcomes* (Cenevre: ICTSD, Haziran 2016), https://www.ictsd.org/sites/default/files/research/G20%20Hangzhou%20Summit%20Proposals%20for%20Trade,%20Investment,%20and%20Sustainable%20Development%20Outcomes_0.pdf

IMF, *Changing Patterns of Global Trade* (Washington D.C.: IMF Publications, 15 Haziran 2011), <https://www.imf.org/en/Publications/Policy-Papers/Issues/2016/12/31/Changing-Patterns-of-Global-Trade-PP4578>

IMF, *World Economic Outlook Database* - April 2018 (Washington D.C.: IMF, Nisan 2018), http://www.imf.org/external/datamapper/PPPSH@WEO/OEMDC/ADVEC/WEO_WORLD

IMF, *World Economic Outlook Database – World*, (Washington D.C.: IMF, Nisan 2016), <https://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2016/01/weodata/weorept.aspx?pr.x=19&pr.y=12&sy=1980&ey=2015&scsm=1&ssd=1&sort=country&ds=.&br=1&c=001%2C119&s=NGD-PD&grp=1&a=1>

IMF, *World Economic Outlook Database - China*, (Washington D.C.: IMF, Nisan 2016), <https://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2016/01/weodata/weorept.aspx?pr.x=47&pr.y=9&sy=1980&ey=2015&scsm=1&ssd=1&sort=country&ds=.&br=1&c=924&s=NGDP-D&grp=0&a>

IMF, *World Economic Outlook Database - Korea*, (Washington D.C.: IMF, Nisan 2016), <https://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2016/01/weodata/weorept.aspx?pr.x=49&pr.y=15&sy=1980&ey=2016&scsm=1&ssd=1&sort=country&ds=.&br=1&c=542&s=NGD-P&grp=0&a>

JACKSON, JAMES K., “U.S. Trade with Free Trade Agreement (FTA) Partners”, *Congressional Research Service*, no. 7-5700, R44044, 24 Nisan 2018, <https://archive.org/details/R44044USTRadewithFreeTradeAgreementFTAPartners-crs>

JAFARI, YAGHOOB VE TARR, DAVID G., “Estimates of Ad Valorem Equivalents of Barriers Against Foreign Suppliers of Services in Eleven Services Sectors and 103 Countries”, *The World Bank, Policy Research Working Paper* WPS7096, 2014.

KRIST, WILLIAM, *Globalization and America's Trade Agreements* (Baltimore: Woodrow Wilson Center Press / Johns Hopkins University Press, 2013).

LAWDER, DAVID, “NAFTA officials put top-level talks on hold until May 7 to consult with industry”, *Business News, Reuters*, 27 Nisan 2018, <https://www.reuters.com/article/us-trade-nafta/nafta-officials-put-top-level-talks-on-hold-until-may-7-to-consult-with-industry-idUSKBN1HY20B>

LEBLOND, PATRICK, “Making the Most of CETA”, *CIGI Papers*, no.114, Ekim 2016, <https://www.cigionline.org/sites/default/files/documents/CIGI%20Paper%20No.114%20WEB.pdf>

LIM, AIK HOE. ve DE MEESTER, BART. *WTO Domestic Regulation and Services Trade* (Cenevre: Cambridge University Press, 2014).

MAULDIN, WILLIAM, “Canada, Mexico reject U.S. plan to rework key Nafta settlement system”, *MarketWatch*, 28 Ocak 2018, <https://www.marketwatch.com/story/canada-mexico-reject-us-plan-to-rework-key-nafta-settlement-system-2018-01-28>

OECD, *Bilateral Trade in Goods by Industry and End-use (BTDixE)-ISIC Rev.3*, OECD.Stat, http://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=BTDIXE_I3#

OECD, *Agricultural Policy Monitoring and Evaluation 2012: OECD Countries* (Paris: OECD, 2012).

ÖZCAN, CELAL, “Merkel conveys Germany’s veto on Customs Union update with Turkey to Juncker”, *Hürriyet Daily News*, 31 Ağustos 2017, <http://www.hurriyetaidailynews.com/merkel-conveys-germanys-veto-on-customs-union-update-with-turkey-to-juncker-117422>

PARK, J., Why Transatlantic Trade Winds Are Blowing, *Council on Foreign Relations*, 3 Mayıs 2013, <https://www.cfr.org/interview/why-transatlantic-trade-winds-are-blowing>

PETERSON, JOHN ve YOUNG, ALASDAIR, *The European Union and the New Trade Politics* (Abingdon: Routledge, 2013).

PETRI, PETER A. ve PLUMMER MICHAEL G., “The Economic Effects of the Trans-Pacific Partnership: New Estimates”, *Peterson Institute for International Economics Working Paper*, 16-2 (Washington D.C.: PIIE, Ocak 2016), sf. 2.

REUTERS, “U.S. manufacturers say ‘no’ to WTO meeting now”, Money News, *Reuters*, 8 Aralık 2008, <http://in.reuters.com/article/idINIndia-369329200812008>

SAK, GÜVEN, “2007’de duraklama dönemine giren ihracatımız, 2012’den beri gerileme döneminde”, Dünya İşleri, *Dünya Gazetesi*, 15 Ocak 2018, <https://www.dunya.com/kose-yazisi/2007de-duraklama-donemine-giren-ihracatimiz-2012den-beri-gerileme-doneminde/398469>

SUTHERLAND, PETER. ET AL., *The Future of the WTO: Addressing institutional changes in the new millennium* (Cenevre: WTO, 2004), http://archive.ipu.org/splz-e/wto-symp05/future_WTO.pdf

T.C. GIDA, TARIM VE HAYVANCILIK BAKANLIĞI, *2015 Yılı Ocak Dönemi Dış Ticaret Verileri* (Ankara : Avrupa Birliği ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü, 27 Şubat 2015), <https://www.tarim.gov.tr/ABDGM/Belgeler/ET%C4%B0/Tar%C4%B1msal%20D%C4%B1%C5%9F%20Ticaret/D%C4%B1%C5%9F%20Ticaret%20OCAK-2015%20v1.pdf>

T.C. EKONOMİ BAKANLIĞI, “Türkiye’nin STA’ları”, *T.C. Ekonomi Bakanlığı*, <https://www.ekonomi.gov.tr/portal/content/conn/UCM/path/Contribution%20Folders/web/D%C4%B1%C5%9F%20%C4%B0li%C5%9Fkiler/Serbest%20Ticaret%20Anla%C5%9Fmalar%C4%B1/ekler/%C3%9Ckemizn%20STA%lar%C4%B1n%C4%B1%20yans%C4%B1tan%20tablo.pdf?lve>

T.C. EKONOMİ BAKANLIĞI, “Dış Ticaret – Genel Durum”, *T.C. Ekonomi Bakanlığı*, https://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/home/disIliskiler/ulkeler/ulke-detay/ABD/html-viewer-ulkeler?contentId=UCMP%23dDocName%3AEK-159379&contentTitle=D%C4%B1%C5%9F+Ticaret&_adf.ctrl-state=vvz2yvmqb_124&_afzLoop=28899077917336515&_afzWindowMode=0&_afzWindowId=null#%40%40%3F_afrWindowId%3Dnull%26_afrLoop%3D28899077917336515%26contentId%3DUCMP%2523dDocName%253AEK-159379%26contentTitle%3DD%25C4%25B1%25C5%259F%26Ticaret%26_afrWindowMode%3D0%26_afrWindowMode%3Dvz2yvmqb_128

T.C. EKONOMİ BAKANLIĞI, “Serbest Ticaret Anlaşmalarına İlişkin Genel Bilgi”, *T.C. Ekonomi Bakanlığı*, http://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/home/disIliskiler/SerbestTic/Genel_Bilgi.html?#%40%40%3F_afrWindowId%3Dnull%26_afrLoop%3D28899077917336515%26contentId%3DUCMP%2523dDocName%253AEK-159379%26contentTitle%3DD%25C4%25B1%25C5%259F%26Ticaret%26_afrWindowMode%3D0%26_afrWindowMode%3Dvz2yvmqb_128

T.C. EKONOMİ BAKANLIĞI, “Serbest Ticaret Anlaşmaları”, *T.C. Ekonomi Bakanlığı*, <http://www.ekonomi.gov.tr/portal/content/conn/UCM/path/Contribution%20Folders/web/D%C4%B1%C5%9F%20%C4%B0li%C5%9Fkiler/Serbest%20Ticaret%20Anla%C5%9Fmalar%C4%B1/ekler/ta%20tablo.pdf?lve>

T.C. EKONOMİ BAKANLIĞI, “Türkiye ile Ticaret – Genel Durum”, *T.C. Ekonomi Bakanlığı*, https://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/home/disIliskiler/ulkeler/ulke-detay/ABD/html-viewer-ulkeler?contentId=UCM%23dDocName%3AEK-159373&contentTitle=T%3C%BCrkiye+ile+Ticaret&_adf.ctrl-state=vvz2yvmqb_145&_afriLoop=28899348251374266&_afriWindowMode=0&_afriWindowId=null#%40%40%3F_afriWindowId%3Dnull%26_afriLoop%3D28899348251374266%26contentId%3DUCM%2523dDocName%253AEK-159373%26contentTitle%3DT%25C3%25BCrkiye%2Bile%2BTicaret%26_afriWindowMode%3D0%26_adf.ctrl-state%3Dvvz2yvmqb_149

THE WARWICK COMMISSION, *The Multilateral Trade Regime. Which Way Forward?* (Warwick: The University of Warwick Press, 2007), https://warwick.ac.uk/research/warwickcommission/worldtrade/report/uw_warcomm_tradereport_07.pdf

TOGAN, S., *The Liberalization of Transportation Services in the EU and Turkey*, Oxford University Press, Oxford, 2016.

UNCTAD, *Global Value Chains: Investment and Trade for Development* (Geneve: United Nations Publication, 2013), http://unctad.org/en/PublicationsLibrary/wir2013_en.pdf

USTR, “Trans-Pacific Partnership”, TPP Full Text, USTR.gov, 2017, <https://ustr.gov/trade-agreements/free-trade-agreements/trans-pacific-partnership/pp-full-text>

USTR, “The United States Officially Withdraws from the Trans-Pacific Partnership”, Press Release, Ocak 2017, USTR.gov, <https://ustr.gov/about-us/policy-offices/press-office/press-releases/2017/january/US-Withdraws-From-TPP>

USTR, “The President’s 2013 Trade Policy Agenda”, USTR.gov, 2013, <https://ustr.gov/sites/default/files/Chapter%201%20-%20The%20President's%20Trade%20Policy%20Agenda.pdf>

USTR, “Strategic Plan FY 2013 – FY 2017”, USTR.gov, 2013, <http://www.ustr.gov/sites/default/files/USTR%20FY%202013%20-%20FY%202017%20Strategic%20Plan%20final.pdf>

USTR, “National Trade Policy Agenda for 2017”, USTR.gov, Mart 2017, <https://ustr.gov/sites/default/files/files/reports/2017/AnnualReport/AnnualReport2017.pdf>

USTR, “2017 National Trade Estimate Report on Foreign Trade Barriers”, USTR.gov, 2017, <https://ustr.gov/about-us/policy-offices/press-office/reports-and-publications/2017/2017-national-trade-estimate>

WILLIAMS, FRANCIS, “WTO fails to set date for outline accord”, *Global Economy, Financial Times*, 9 Aralık 2008, <https://www.ft.com/content/ac3a0ac8-c565-11dd-b516-000077b07658?mhq5j=e2>

WILKINSON, RORDEN, “Building Asymmetry: Concluding the Doha Development Agenda”, iç. D. Lee ve R. Wilkinson (eds.), *The WTO after Hong Kong: Progress in, and Prospects for, the Doha Development Agenda* (Londra ve New York: Routledge, 2007).

WORLD INTEGRATED TRADE SOLUTION, *China Trade at a Glance: Most Recent Values* (Washington D.C.: World Bank, 2016), <https://wits.worldbank.org/countrysnapshot/en/CHN>

WTO, Report on G20 Trade Measures (*Mid-May 2017 to Mid-October 2017*) (Geneve: WTO, 2017), https://www.wto.org/english/news_e/news17_e/g20_wto_report_november17_e.pdf

WTO, "G20 trade restrictions reach highest monthly level since the crisis", *WTO*, 21 Haziran 2016, https://www.wto.org/english/news_e/news16_e/trdev_21jun16_e.htm

WTO, *Annual Report 2013* (Genevre: WTO, 2013), https://www.wto.org/english/res_e/booksp_e/anrep_e/anrep13_e.pdf

WTO, *Trade Policy Review-Turkey* (Genevre: WTO, 9 Şubat 2016), WT/TPR/S/331, https://www.wto.org/english/tratop_e/tpr_e/s331_e.pdf

WTO, *World Trade Statistical Review 2017* (Genevre: WTO, 2017), https://www.wto.org/english/res_e/statis_e/wts2017_e/wts17_toc_e.htm

WTO, *World Trade Statistical Review 2016* (Genevre: WTO, 2016), https://www.wto.org/english/res_e/statis_e/wts2016_e/wts2016_e.pdf

EK KAYNAKLAR*

* Metinde atıfta bulunulmayan ancak rapor yazılırken faydalanılan kaynakların listesi.

AKMAN, M. SAİT "AB-ABD Transatlantik Ticaret ve Yatırım Ortaklığı: Türkiye Açısından Bir Değerlendirme", *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, 13(1), 2014, sf.1-29.

ARAN, BOZKURT, "Global Partnership Quests: New Contentious Dynamics in Trade and Prospects for Turkey in an Age of TPP and TTIP", *IPLI-Turkey Policy Brief Series*, 2013, http://policyleadershipinstitute.org/documents/Turkey%20policy%20brief_11_Aran_EN%20Update.pdf

ARMSTRONG, KENNETH A., *Brexit Time: Leaving the EU-Why, How and When?* (Cambridge: Cambridge University Press, 2017).

BALDWIN, RICHARD, *21st Century Regionalism: Filling the gap between 21st century trade and 20th century trade rules*, WTO Staff Working Paper, ERSD-2011- 08, 2011.

BHAGWATI, JAGDISH, *Termites in the Trading System: How Preferential Agreements Undermine Free Trade* (Oxford University Press, 2008).

BKP, *Study of the EU-Turkey Bilateral Preferential Trade Framework, Including the Customs Union, and an Assessment of Its Possible Enhancement*, 26 Ekim 2016, http://ec.europa.eu/smart-regulation/impact/ia_carried_out/docs/ia_2016/turkey_anx6_en.pdf

CIMINO-ISAACS, CATHLEEN ve SCHOTT, JEFFREY J., "Trans-Pacific Partnership: An Assessment", Peterson Institute for International Economics (Washington D.C.: PIIE, 2016), , Washington DC, 2016.

COOPER, WILLIAM H., "EU-U.S. Economic Ties: Framework, Scope, and Magnitude", *Congressional Research Service*, (Washington D.C.: CRS, Şubat 2014).

COOPER, WILLIAM H., MANYIN, M. E., JURENAS, R. PLATZER, M. D., "The US-South Korea Free Trade Agreement (KORUS FTA): Provisions and Implications", *Congressional Research Service*, Washington DC, Mart 2013, <https://www.hsdl.org/?view&did=733105>

ERIXON, FREDERICK, "Whither the Transatlantic Trade and Investment Partnership", Policy Brief, 18, *Norwegian Institute of International Affairs*, 2013.

ERIXON FREDERICK, BAUER, MATTHIAS, "A Transatlantic Zero Agreement: Estimating the Gains from Transatlantic Free Trade in Goods", *ECIPE Occasional Paper*, No.4/2010.

EVENETT, SIMON J. ve FRITZ, JOHANNES, *The Tide Turns? Trade, Protectionism, and Slowing Global Growth: The 18th Global Trade Alert Report* (Washington D.C.: CEPR Press, 12 2015), <https://www.globaltradealert.org/reports>

FELBERMAYR, GABRIEL; LARCH, MARIO; FLACH, LISANDRA; YALCİN, ERDAL, ve BENZ, SEBASTIAN, "Dimensions and Effects of a Transatlantic free Trade Agreement Between The EU and US", *Ifö Institut*, February 2013, <http://www.transatlanticbusiness.org/wp-content/uploads/2014/05/dimensions-and-effects-of-a-transatlantic-free-trade-agreement-between-the-eu-and-usa.pdf>

FELBERMAYR, GABRIEL; HEID, BENEDIKT ve LEHWALD, SYBILLE, "Transatlantic Trade and Investment Partnership (TTIP): Who benefits from a trade deal?", *Bertelsmann Stiftung-Global Economic Dynamics*, 2013.

FONTAGNÉ, LIONEL; GOURDON, JULIEN ve SÉBASTIÉN, JEAN, "Transatlantic Trade: Whither Partnerships, Which Economic Consequences?", CEPII Policy Brief, Eylül 2013.

HAMILTON, DANIEL S. ve QUINLAN, JOSEPH P., *The Transatlantic Economy 2013* (Washington DC: Transatlantic Business Council and AmCham-EU, 2013), Volume 1.

HONGJIAN, CUI, "Transatlantic Trade and Investment Partnership: Origins, objectives and Impact", *China Institute of International Studies*, 2013, http://www.cis.org.cn/english/2013-11/07/content_6440336.htm

HUFBAUER, GARY CLYDE, "Could a President Trump Schackle Imports? (Washington D.C.: Peterson Institute for International Economics, Eylül 2016), <https://piie.com/system/files/documents/hufbauer20160922ppt.pdf>

KAPPEL, ROBERT, "The Decline of Europe and the US: Shifts in the World Economy and in Global Politics", GIGA (*German Institute of Global and Area Studies*) *Focus*, No.1, 2011, http://www.giga-hamburg.de/de/system/files/publications/gf_international_1101.pdf

KİRİŞÇİ, KEMAL, "Turkey and the Transatlantic Trade and Investment Partnership Boosting the Model Partnership with the United States", *Turkey Project Policy Paper*, Brookings Institute, No.2, Eylül 2013.

LAGADEC, ERWAN, *Transatlantic Relations in the 21st Century: Europe, America and the Rise of the Rest* (Londra ve New York: Routledge, 2012).

LAMY, P., *The Geneva Consensus: Making Trade Work for All* (Cambridge: Cambridge University Press, 2013).

LEJOUR, ARJAN; Mustilli, FEDERICA; Pelkmans, JACQUES ve TIMINI, JACOPO, "Economic Incentives for Indirect TTIP Spillovers", *CEPS Special Report*, No. 94, TTIP Series No. 2, October 2014.

NATIONAL BOARD OF TRADE/SWEDEN, "Potential Effects from an EU-US Free Trade Agreement - Sweden in Focus", 2012. <http://www.kommers.se/documents/dokumentarkiv/publikationer/2012/rapporter/potential-effects-from-an-eu-us%20-free-trade-agreement.pdf>

RODRIG, DANI, Straight Talk on Trade (Princeton ve Oxford: Princeton University Press, 2018).

SCHOTT, JEFFREY J. ve CIMINO-ISAACS, CATHLEEN, "Crafting a Transatlantic Trade and Investment Partnership: What Can Be Done?", PIIE Policy Brief, PB 13-8 Mart 2013.

SCHOTT, JEFFREY J.; CIMINO-ISAACS, CATHLEEN ve JUNG, EUJIN, "Implications of the Trans-Pacific Partnership for the World Trading System", PIIE Policy Brief, July 2016.

UN COMTRADE DATABASE, <https://comtrade.un.org/data/>

UNCTAD, "World Investment Report- Investing in the SDGs: An Action Plan", UNCTAD, 2014. http://unctad.org/en/publicationslibrary/wir2014_en.pdf

WEF, "Mega-regional Trade Agreements, Game-Changers or Costly Distractions for the World Trading System", World Economic Forum, Temmuz 2014. http://www3.weforum.org/docs/GAC/2014/WEF_GAC_TradeFDI_Mega-RegionalTradeAgreements_Report_2014.pdf

WHYTE, PHILIP, *Narrowing the Atlantic: The way forward for EU-US trade and investment* (Londra: Centre for European Reform, 2009).

WILLIAMS, BROCK R., "Trans-Pacific Partnership (TPP) Countries: Comparative Trade and Economic Analysis", *Congressional Research Service*, Washington DC, 2013.

WORLD BANK, *Turkey's Transition: Integration, Inclusion, Institutions*, Report No. 90509, Washington DC, Aralık 2014, (Dünya Bankası, 2014b).

WTO, World Trade Report 2011: *The WTO and preferential trade agreements: From co-existence to coherence* (Cenevre: WTO, 2011).

WTO, World Trade Report 2012: *Trade and Public Policies: A Closer Look at Non-Tariff Measures in 21st Century* (Cenevre: WTO, 2012).

WTO, WTO Dispute Settlement: One-Page Case Summaries 1995-2012. Cenevre, 2013, http://www.wto.org/english/res_e/booksp_e/dispu_settl_1995_2012_e.pdf

WTO, *World Trade Profiles 2016* (Cenevre: WTO, 2017).

YALÇIN, ERDAL; AICHELE, RAHEL ve FELBERMAYR, GABRIEL, "Turkey's EU Integration at a Crossroads", *Bertelsmann Stiftung*, Nisan 2016, https://www.bertelsmann-stiftung.de/fileadmin/files/BSt/Publikationen/GrauePublikationen/NW_Turkey_s_EU_integration.pdf

KISALTMALAR VE KISA TANIMLAR

AB: Avrupa Birliği (EU-European Union)

ABD: Amerika Birleşik Devletleri (USA-United States of America)

AİIB: Asya Altyapı ve Kalkınma Bankası (Asian Infrastructure Investment Bank)

ASEAN: Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği (The Association of Southeast Asian Nations)
Üyeleri: Tayland, Endonezya, Vietnam, Malezya, Singapur, Filipinler, Myanmar, Kamboçya, Laos, Brunei

Bölgesel Ticaret Anlaşmaları (BTA): İki veya daha fazla ülke arasında yapılan ticaret anlaşması. (RTA-Regional Trade Agreement)

Brexit: İngiltere'nin AB'den ayrılma kararı.

BRICS: (Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin, Güney Afrika)

CETA: AB ve Kanada arasında yapılan Kapsamlı Ekonomik ve Ticaret Anlaşması. (Comprehensive Economic and Trade Agreement)

Çok Taraflı Anlaşma: Dünya Ticaret Örgütü'nün tüm üyelerini kapsayan anlaşma. (Multilateral Agreement)

Çoklu Ticaret Anlaşması: Dünya Ticaret Örgütü'nün sadece bir kısım üyelerini kapsayan anlaşma. (Plurilateral Trade Agreement)

Değer Zinciri: Üretim, pazarlama ve ulaştırma gibi şirketin faaliyetlerini oluşturan tüm fonksiyonların tek tek ve birbirleriyle ilişkisinin dikkate alınarak incelenmesi.

DKG: Doha Kalkınma Gündemi veya Doha Turu

DTÖ+: Dünya Ticaret Örgütü'nde yapılan düzenlemelerin ötesine giden konular.

DTÖ-X: Dünya Ticaret Örgütü'nde düzenlenmemiş alanlara yönelik konular.

DTÖ: Dünya Ticaret Örgütü (WTO - World Trade Organization)

Dünya Bankası: İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra kurulan ve gelişmekte olan ülkelerde fakirliğin kaldırılması, refahın artırılması, sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması amacıyla alt yapı yatırımları için kredi sağlayan Bretton Woods sisteminin bir parçası olan banka.

Dünya Ticaret Örgütü Temyiz Organı: Dünya Ticaret Örgütü bünyesinde anlaşmazlık durumunda verilen bir kararın, taraflardan birinin itirazı sonucunda temyiz incelemesini yapan ve yedi bağımsız üyeden oluşan DTÖ organı. (WTO Appellate Body)

G20: 19 ülke ve Avrupa Birliği'nden oluşan ülke grubu

Üyeleri: Almanya, ABD, Arjantin, Avustralya, Brezilya, Çin, Endonezya, Fransa, Güney Afrika, Güney Kore, Hindistan, İngiltere, İtalya, Japonya, Kanada, Meksika, Rusya, Suudi Arabistan, Türkiye ve AB

G7: 7 gelişmiş sanayi ülkesinin oluşturduğu grup.

Üyeleri: Kanada, Fransa, Almanya, İtalya, Japonya, İngiltere, ABD

GATS: Hizmet Ticareti Anlaşması (General Agreement on Trade in Services)

GATT: Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (General Agreement on Tariffs and Trade)

GB: Gümrük Birliği

GBOK: Gümrük Birliği Ortak Komitesi (Customs Union Joint Committee)

GDO: Genetiği Değiştirilmiş Organizmalar

GPA: Kamu Alımları Anlaşması (Government Procurement Agreement)

GÜ: Gelişmiş Sanayi Ülkeleri

GYÜ: Gelişme Yolundaki Ülkeler

İhracat Sübvansiyonu: İhracatı artırmayı amaçlayan devlet yardımı veya uygulamaları.

IMF: Uluslararası Para Fonu (International Monetary Fund)

ISDS: Yabancı Yatırımcı ile Devlet arasındaki Anlaşmazlığın Çözümü (Investor State Dispute Settlement)

ITA : Bilgi Teknoloji Anlaşması (Information Technology Agreement)

İkili Anlaşma: İki ülke arasında yapılan anlaşma.

Korumacılık: İthal edilen ürünlere koyulan gümrük vergileri, kısıtlayıcı kotalar ve çeşitli diğer düzenlemeler yoluyla ithalatı kısıtlamayı amaçlayan ekonomi politikasıdır.

Korunma Önlemi: Belirli bir malın ithalatının beklenmedik ölçüde artması, ilgili sanayi dalının zarar görmesi veya zarar görme tehdidi ile karşılaşılması durumunda ithalatın geçici olarak sınırlandırılmasıdır. Telif edici vergi veya anti dumping soruşturmalarından farklı uygulanmaktadır.

MERCOSUR: Güney Ortak Pazarı (İspanyolca: Mercado Común del Sur)
Üyeleri: Arjantin, Brezilya, Paraguay, Uruguay ve Venezuela

NAFTA: Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması (NAFTA-North America Free Trade Agreement)
Üyeleri: ABD, Kanada ve Meksika

NAMA: Doha Turu müzakereleri Tanım Dışı Pazara Giriş (Non-Agriculture Market Access)

OECD: Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü

OGT: Ortak Gümrük Tarifeleri

RCEP: Bölgesel Kapsamlı Ekonomik Ortaklık (Regional Comprehensive Economic Partnership)
Üyeleri; Avustralya, Kamboçya, Hindistan, Japonya, Laos, Myanmar, Filipinler, Tayland, Brunei, Çin, Endonezya, Güney Kore, Malezya, Yeni Zelanda, Singapur, Vietnam

SPS: Gıda Güvenliği ve Hayvan ve Bitki Sağlığı Önlemler Anlaşması (Sanitary and Phytosanitary Measures Agreement)

STA: Serbest Ticaret Anlaşması (FTA-Free Trade Agreement)

Tarife Dışı Engeller: Gümrük tarifelerinin dışında kota, ithalat lisansı, sağlık kısıtlamaları gibi ithalatı sınırlayan uygulamalar. (NTB-Non Tariff Barriers)

Tercihli Ticaret Anlaşması: DTÖ üyesi bir ülkenin tek taraflı olarak başka ülke ve ülkelere sıfır veya düşük gümrük tarifesi uygulamasını içeren anlaşma, gelişmiş ülkelerin diğer gelişme yolundaki ülkelere karşı tek taraflı tanıdıkları özel imtiyaz. (PTA-Preferential Trade Agreements)

TISA: Hizmet Ticareti Anlaşması (Trade in Services Agreement)
GATS'dan farkı belirli sayıda ülke arasında müzakere edilen çoklu anlaşma olmasıdır. Türkiye de müzakerelere katılan 23 ülke arasındadır.

Ticarette Teknik Engeller: İthalatı kısıtlayan kurallar, standartlar, testler ve sertifikasyon uygulamaları. (TBT-Technical Barriers to Trade)

Ticarette Savunma Önlemleri: Telif edici vergi veya anti dumping vergisi soruşturması. Adil olmayan ticarete neden olacak dumping veya sübvansiyon oranları veya ilave gümrük vergisi alınması için başlatılan soruşturma sonunda verilen karar.

TFA: Ticaretin Kolaylaştırılması Anlaşması (Trade Facilitation Agreement)

TPP: Trans Pasifik Ortaklığı (Trans-Pacific Partnership)

TPR: DTÖ'nün ticaret politikalarını gözden geçirme mekanizması. (Trade Policy Review)

TRIM: Ticaretle Bağlantılı Yatırım Önemleri (Trade Related Investment Measures)

TRIPS: Ticaretle Bağlantılı Fikri Mülkiyet Hakları (Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights)

TTIP: Trans-Atlantik Yatırım ve Ticaret Ortaklığı (Trans-Atlantic Trade and Investment Partnership)

UNCTAD: Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı (United Nations Conference on Trade and Development)

Uruguay Turu: Uluslararası ticaretin serbestleştirilmesi amacıyla yapılan sekizinci turdur. 1986-1994 yılları arasında müzakere edilmiştir. DTÖ bu tur sonunda kurulmuştur.

USTR: ABD Ticaret Temsilciliği (United States Trade Representative)
Bakanlık seviyesindedir ve ABD'nin her türlü ticaret anlaşmalarını müzakere etmekle görevlidir.

ŞEKİL LİSTESİ

ŞEKİL 1	Dünya Mal Ticareti Hacmindeki Artışın Dünya Reel GSYİH Artışına Oranı, 1981-2016 (Yıllık Yüzdelerlik Değişim ve Oran)	6
ŞEKİL 2	G20 Ülkelerinde Korumacı Uygulamalara Yönelim, 2009-2017	22
ŞEKİL 3	BTA'ların Bölgesel Dağılımı ve Artan Kıtalararası Anlaşmalar	25
ŞEKİL 4	DTÖ+ Konularını Kapsayan Anlaşmaların Sayısı ve Bağlayıcılığı	26
ŞEKİL 5	DTÖ-X Konularını Kapsayan Anlaşmaların Sayısı ve Bağlayıcılığı	27
ŞEKİL 6	AB ve ABD'nin STA'larında DTÖ+ ve DTÖ-X Konuları ve Bağlayıcılıkları	44
ŞEKİL 7	ABD'nin Ticaret Dengesi (Milyar Dolar)	50
ŞEKİL 8	Türkiye'nin İhracat Sofistikasyonunun Seyri, 1964-2016	59
ŞEKİL 9	Türkiye'nin Mal İhracatının Teknoloji Yoğunluğuna Göre Görünümü, 2000-2015	60
ŞEKİL 10	İçerdikleri Politika Alanlarına Göre BTA'lar, 1951-2015	64
ŞEKİL 11	DTÖ Ürün Kategorilere Göre Ortalama Tarife Oranları, 2011-2015	74
ŞEKİL 12	Türkiye'nin AB'ye İhracatındaki Ürünler, 1989-2015	83

TABLO LİSTESİ

TABLO 1	ABD'nin Ticaret Anlaşmaları (Kongre'de Kabul Tarihleri, Gelişmeleri Ve Ticaret Dengesi)	47
TABLO 2	Türkiye'nin MFN Tarife Yapısı, 2011-2015	72
TABLO 3	Türkiye'nin Tarım Ürünleri Dış Ticareti (Milyon Dolar)	77
TABLO 4	Türkiye – ABD Arasındaki Ticaret Anlaşmaları ve Protokolleri	93

EKLER

EK 1. Trans Pasifik Ortaklığı Anlaşmasının gündemini oluşturan konular

Anlaşma Bölümleri	Temel Olarak Getirilen Düzenlemeler	DTÖ Açısından
Giriş hükümleri ve genel tanımlar	Taraf ülkelerin diğer ülkelerle yaptıkları ikili ve bölgesel anlaşmaların DTÖ Anlaşmaları ile birlikte geçerli olduğu	Anlaşmaya ilişkin
Mal ticareti	Gümrük tarifelerinin, tarife dışı engellerin; tarım alanında ticareti kısıtlayan hükümlerin kaldırılması veya azaltılması	(DTÖ +) DTÖ kuralları ve anlaşmaları geliştirilerek DTÖ ötesi kurallar
Tekstil ve hazır giyim	Gümrük tarifelerinin büyük ölçüde kaldırılması, iplik ve kumaş ile ilgili TPP ülkelerinin lehine menşe kurallarının belirlenmesi	(DTÖ +) DTÖ kuralları ve anlaşmaları geliştirilerek DTÖ ötesi kurallar
Menşe kuralları	Basitleştirilmesi, aynı kuralların uygulanması ve kümülasyon kuralının sağlanması	(DTÖ +) DTÖ kuralları ve anlaşmaları geliştirilerek DTÖ ötesi kurallar
Gümrük idareleri ve ticaretin kolaylaştırılması	KOBİ'leri hedef alan işlemlerin kolaylaştırılması	(DTÖ +) DTÖ kuralları ve anlaşmaları geliştirilerek DTÖ ötesi kurallar
İnsan hayvan ve bitki sağlığı	Şeffaf ve bilime dayalı, farklı işlemi engelleyen kuralların uygulanması ayrıca danışma mekanizması kurulması	(DTÖ +) DTÖ kuralları ve anlaşmaları geliştirilerek DTÖ ötesi kurallar
Ticarete teknik engeller	Şeffaf, farklı işlemi engelleyen kuralların standartların usullerin tarafların meşru kamuoyunun gözetiminde amaçlarını da gözetin şekilde oluşturulması	(DTÖ +) DTÖ kuralları ve anlaşmaları geliştirilerek DTÖ ötesi kurallar

<p>Ticarette korunmaya ilişkin kurallar</p>	<p>DTÖ kurallarının uygulanmasına engellemeden, iki yıl için geçici korunma mekanizması, danışma ve önceden haber verme sağlanması, uygulamanın bazı kısıtlarla sınırlanması</p>	<p>Yeni (DTÖ-X) DTÖ kuralları ve anlaşmaları dışında oluşturulan yeni kurallara ilişkin mad.</p>
<p>Yatırımlar</p>	<p>En kapsamlı bölümü oluşturmaktadır. Ulusal muamele, en fazla müsaadeye mazhar ilkesi uygulaması, ayrımcı işlemlerden muaf olması, kamu yararı dışında el konulmasının yasaklanması, yatırım için yerli üretim, teknoloji transferi şeklinde "performance" yükümlülüklerinin engellenmesi, yatırım ile ilgili fonların serbestçe transferi, mali kriz durumlarında ödemeler dengesi nedeniyle kısıtlamalar kullanılmasında yatırımın bulunduğu devlete sağlanan esnekliğin istisna olarak tanınması, üst seviye yönetici atanmasının serbest bırakılması, ilan edilen "negatif liste" dışında kalan tüm alanların yabancı sermayeye açılması, anlaşmazlıkların çözümünde tarafsız ve şeffaf bir arabuluculuk sisteminin sağlanması, ayrıca hükümetlerin sağlık, güvenlik ve çevre konusunda kamun yararına düzenlemesine imkan sağlanması</p>	<p>Yeni (DTÖ-X) DTÖ kuralları ve anlaşmaları dışındadıışında oluşturulan yeni kurallara ilişkin maddeler</p>
<p>Sınır-ötesi hizmet ticareti</p>	<p>Düzenlenecek "negatif liste" dışında kalan tüm alanların yatırımcılara açılması, bu alanın serbestleştirilmesi, sağlanan hizmetlere miktar kısıtlaması konulmaması, hizmet sağlayıcının ülkede temsilcilik açmasının zorunlu olmaması</p>	<p>GATS anlaşması ile düzenlenen maddelerin ötesinde, sürdürülen (TISA)"plurilateral" Hizmet Ticaretindeki konulara yer verilmesi</p>

<p>Mali hizmetler</p>	<p>Mali hizmetler yatırımcılarına sınır ötesinde yatırım olanağı sunarken, kabul eden devletin acil durumlarda önlem almasının sağlanması, mali hizmetlerin sınır ötesi pazarlanmasında temsilcilik açmak zorunluluğu getirmemesi, portföyle yatırımları yönetilmesi elektronik kart hizmetleri, data (veri) transferi konularında yükümlülükler getirmesi</p>	<p>Yeni (DTÖ-X) DTÖ kuralları ve anlaşmaları dışında oluşturulan yeni kurallara ilişkin maddeler</p>
<p>İş sahiplerinin geçici girişleri</p>	<p>Bu konuda kamuyu geniş şekilde bilgilendirilmesi, başvuru ücretlerinin makul olması, başvuruların ivedi olarak yanıtlanması, vize konusunda işbirliğinin artırılması</p>	<p>Yeni (DTÖ-X) DTÖ kuralları ve anlaşmaları dışında oluşturulan yeni kurallara ilişkin maddeler</p>
<p>Telekomünikasyon</p>	<p>Lisans gerektiren durumlarda bunun şeffaf uygulanması, etkin bir telekomünikasyon sağlanması amacıyla pazarın dikkate alınması, özellikle “roaming” uygulamasında rekabet olanağının artırılması</p>	<p>Yeni (DTÖ-X) DTÖ kuralları ve anlaşmaları dışında oluşturulan yeni kurallara ilişkin maddeler</p>
<p>Elektronik ticaret</p>	<p>Datanın serbestçe dolaşmasının sağlanması, ülkelerde data merkezleri kurulmasının zorunlu olamaması, elektronik transmasyonlarda gümrük alınması</p>	<p>Yeni (DTÖ-X) DTÖ kuralları ve anlaşmaları dışında oluşturulan yeni kurallara ilişkin maddeler</p>
<p>Kamu alımları</p>	<p>Buna ilişkin bilgilerin zamanlıca iletilmesi, standartların ve koşulların adil ve objektif olması, anlaşma tarafların katılmalarına izin verilen ülke kurumlarının eklerde belirtilmesi, ülkelerin birbirinin açtığı ihalelere katılmaların sağlanması</p>	<p>(DTÖ +) DTÖ kuralları ve anlaşmaları geliştirilerek DTÖ ötesi kurallar</p>

Rekabet politikası	Ticaretin adil olması amacıyla aldatıcı işlemlerle mücadele yapılması, bu amaçla aralarında işbirliğinin bildirimler ve bilgi değişimi konusunda arttırılması	Yeni (DTÖ-X) DTÖ kuralları ve anlaşmaları dışında oluşturulan yeni kurallara ilişkin maddeler
Kamu iktisadi teşebbüsler ve var olan tekeller	Ülkelerde ticari faaliyetlerde bulunan büyük kamu iktisadi teşebbüslerinin etkinliklerinin piyasa koşullarında olmasının sağlanması, bunların ve var olan tekellerin diğer ticari şirketlere oranla kayırılmaması, tarafların bu tür işletmelerin listesini anlaşılmaya eklemeleri ve talep olduğu durumlarda devlet hisseleri konusunda bilgi vermeleri	Yeni (DTÖ-X) DTÖ kuralları ve anlaşmaları dışında oluşturulan yeni kurallara ilişkin maddeler
Fikri mülkiyet	Patent, coğrafi işaret, marka, telif hakları, endüstriyel çizim, ticari sır ve diğer fikri mülkiyet haklarını kapsamlı şekilde korunma yükümlülüğünü bağlayıcı olarak sağlaması, uygulamaya yönelik hükümler içermesi, ilaç sanayi ve ürünlerinin geliştirme konusunu kapsamaması	(DTÖ +) DTÖ kuralları ve anlaşmaları geliştirilerek DTÖ ötesi kurallar
İşçi hakları	ILO 1998 Deklarasyonu esas alınarak örgütlenme, toplu pazarlık zorlama çalıştırmanın yasaklanması, asgari ücret, çocuk işçilerin yasaklanması, işçi haklarının düzenlenmesi hakkında ileri ve bağlayıcı hükümler içermesi	Yeni (DTÖ-X) DTÖ kuralları ve anlaşmaları dışında oluşturulan yeni kurallara ilişkin maddeler
Çevre	Balık ve denizlerin ekolojik dengesinin korunması, doğal hayat ile ilgili çok taraflı anlaşmalara uyum yükümlülüğünün tekrarlanması	Yeni (DTÖ-X) DTÖ kuralları ve anlaşmaları dışında oluşturulan yeni kurallara ilişkin maddeler

İşbirliği ve kapasite artırımı	Tarafların arasında görülen kalkınmışlık farkları dolayısıyla anlaşmanın uygulanmasında görülecek zorlukların giderilmesi amacıyla İşbirliği ve Kapasite Artırımı Komitesi kurulması	Yeni (DTÖ-X) DTÖ kuralları ve anlaşmaları dışında oluşturulan yeni kurallara ilişkin maddeler
Kalkınma	Geniş tabanlı ekonomik büyüme, sürdürülebilirlik, fakirliğin azaltılması, KOBİ'lerin teşvik edilmesi, kadın konuları ve eğitim, bilim ve teknoloji ayrıca Kalkınma Komitesi oluşturulması	(DTÖ +) DTÖ kuralları ve anlaşmaları geliştirilerek DTÖ ötesi kurallar
KOBİ'ler	Her alanda desteklenmesi ve bu amaçla KOBİ Komitesi kurulması	Yeni (DTÖ-X) DTÖ kuralları ve anlaşmaları dışında oluşturulan yeni kurallara ilişkin maddeler
Düzenlemelerde uyum	Tarafların ilgili birimleri arasında danışma ve işbirliği yoluyla açık, adil ve tahmintahmin edilebilir bir ticari ortam yaratılması, dönemsel olarak uygulamaların gözden geçirilmesi ve bu amaçla bir Komite kurulması	Yeni (DTÖ-X) DTÖ kuralları ve anlaşmaları dışında oluşturulan yeni kurallara ilişkin maddeler
Şeffaflık ve yolsuzluk	İyi yönetim sağlamak için rüşvet ve yolsuzluk ile mücadeleye ilişkin kuralların açık ve şeffaf olması	Yeni (DTÖ-X) DTÖ kuralları ve anlaşmaları dışındadışında oluşturulan yeni kurallara ilişkin maddeler
İdari ve kurumsal hükümler	Anlaşmanın uygulanmasını değerlendirecek yapısal çerçeve sağlanması bu amaçla Bakanlar seviyesinde Trans-Pasifik Ortaklık Komisyonu oluşturulması	Anlaşmaya ilişkin

Anlaşmazlıkların çözülmesi	Tarafların arasında Anlaşmanın uygulanmasına ilişkin doğacak anlaşmazlıkların süratle çözülmesi amacıyla işbirliği ve danışma öngörüldüğü panellerin nasıl oluşturulacağı, bu mekanizmanın işleyişinin belirli bir takvime bağlanması	Yeni (DTÖ-X) DTÖ kuralları ve anlaşmaları dışlında oluşturulan yeni kurallara ilişkin maddeler
İstisnalar	Anlaşmanın uygulanmasında taraflara tanınan esneklikleri içeren hususların belirlenmesi, güvenlik gereksiniminin doğması halinde önlemler alınması, ayrıca sermaye hareketlerinin kısıtlanacağı koşulların belirlenmesi, tütün ürünlerine ilişkin Anlaşmazlıkları Çözümü mekanizmasının çalıştırılmayacağı	Anlaşmaya ilişkin
Nihai hükümler	Anlaşmanın ne zaman yürürlüğe gireceği, nasıl değiştirilebileceği, taraf olmayan ülkelerin katılımı	Anlaşmaya ilişkin

EK 2. Türkiye'nin ve AB'nin Serbest Ticaret Anlaşmaları (Eylül 2018)

Türkiye	Avrupa Birliği*
Yürürlükte olan STA'lar	
Arnavutluk	STA'sı bulunmakta
Bosna-Hersek	STA'sı bulunmakta
Şili	STA'sı bulunmakta ayrıca yenileme çabası mevcut
EFTA (Norveç, Lihtenştayn, İzlanda)	STA'sı bulunmakta (Avrupa Ekonomik Alanı)
Mısır	STA'sı bulunmakta
Gürcistan	STA'sı bulunmakta
İsrail	STA'sı bulunmakta
Ürdün	STA'sı bulunmakta
Makedonya	STA'sı bulunmakta
Morityus	STA'sı bulunmakta
Karadağ	STA'sı bulunmakta
Fas	STA'sı bulunmakta ve derin/ kapsamlı STA görüşmeleri devam etmekte
Filistin	STA'sı bulunmakta
Sırbistan	STA'sı bulunmakta
Güney Kore	STA'sı bulunmakta
Tunus	STA'sı bulunmakta ve derin/ kapsamlı STA görüşmeleri devam etmekte
Faroe Adaları	STA'sı bulunmakta
Moldova	STA'sı bulunmakta
Malezya	Müzakereler devam etmekte
Singapur	Tamamlandı ve Konsey'e sunuldu

Suriye (askıya alındı)	STA'sı yok
Müzakereleri tamamlanan ve yürürlüğe girmesi ya da imzalanması beklenen STA'lar	
Kosova	STA'sı yok
Lübnan	STA'sı yok
Gana	Ekonomik Ortaklık Anlaşması
Müzakere süreci devam eden STA'lar	
Ukrayna	Derin ve Kapsamlı STA
Peru	Kapsamlı ticaret anlaşması bulunmakta
Kolombiya	Kapsamlı ticaret anlaşması bulunmakta
Ekvator	Kapsamlı ticaret anlaşması bulunmakta
Meksika	STA bulunmakta ve modernizasyon müzakereleri sürmekte
Pakistan	Sadece işbirliği anlaşması
Japonya	Tamamlandı ve Konsey'in onayı beklenmekte
Tayland	Müzakereler devam etmekte
Endonezya	Müzakereler devam etmekte
Cibuti	Ekonomik Ortaklık Anlaşması
Kongo DC	Ekonomik Ortaklık Anlaşması
Müzakere süreci hızlandırılmasına çalışılan STA'lar	
Seyşeller	Ekonomik Ortaklık Anlaşması
Kamerun	Ekonomik Ortaklık Anlaşması
Çad	Ekonomik Ortaklık Anlaşması
Körfez İşbirliği Konseyi	STA'sı yok
Libya	STA'sı yok
Mercosur (Arjantin, Brezilya,	STA müzakereleri devam etmekte
Paraguay, Uruguay, Venezuela)	(Venezuela müzakerelere katılmamakta)

STA müzakerelerine başlamak için girişimde bulunulan ancak bir ilerleme kaydedilmemiş olan ülkeler	
ABD	TTIP müzakereleri kesildi
Kanada	CETA Anlaşması tamamlandı ve geçici olarak yürürlükte
Hindistan	Müzakereler devam etmekte
Vietnam	Tamamlanmış ve Konsey'e sunulma aşamasında
Orta Amerika Ülkeleri (Kosta Rika, El Salvador, Guatemala, Honduras, Nikaragua, Panama)	Ortaklık Anlaşması'nın ticaret ayağı geçici olarak uygulanmakta
Afrika Karayip Pasifik Ülkeleri	ACP ülkeleri ile Ekonomik Ortaklık Anlaşması bulunmaktadır
Cezayir	STA'sı bulunmakta
Güney Afrika Cumhuriyeti	STA'sı bulunmakta
Türkiye Avustralya ile henüz bir girişimde bulunmamıştır	Avustralya ile STA müzakerelerine başlamıştır
Türkiye Yeni Zelanda ile henüz bir girişimde bulunmamıştır	Yeni Zelanda ile STA müzakerelerine başlamıştır

Kaynak: Ticaret Bakanlığı ve Avrupa Komisyonu Ticaret Genel Müdürlüğü (DG Trade) verilerinden hazırlanmıştır.

* AB verileri Temmuz 2018 tarihi itibarıyla.

ÇALIŞMA GRUBU ÜYELERİ

Bozkurt Aran

Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nden 1971 yılında mezun olan Bozkurt Aran, 1973 yılında Dışişleri Bakanlığı'nda çalışmaya başladı. Aran, Salzburg Başkonsolosluğu'nda (1976-79) Muavin Konsolos, Kuala Lumpur (1979-81) ve Washington Büyükelçiliği'nde (1983-87) Başkatip ve Müsteşar olarak görev yapmıştır. Ardından Düseldorf Başkonsolosu (1989-93) olan ve Pakistan (1998-2000) ve İran'da (2004-06) Büyükelçilik yapan Aran, UNESCO-Paris (2002-04) ve Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ)-Cenevre (2007-12) nezdinde Türkiye Daimi Temsilcisi olarak çalışmıştır. Aran, ayrıca Avrupa Siyasi İşler Genel Müdür Yardımcısı (1993-98) olarak görev almasının ardından İkili Ekonomik İşler Genel Müdürü (2000-02) ve Ortadoğu Siyasi İlişkiler Genel Müdürü (2006-07) olarak da görev almıştır.

Büyükelçi Aran, DTÖ'deki görevi sırasında Ticaret Politikaları Gözden Geçirme Kurulu Başkanlığı, Ticaret ve Çevre Komitesi Başkanlığı ile Belarus Katılım Çalışma Grubu Başkanlığı görevlerini üstlenmiştir.

Aran, ayrıca The Bretton Woods Komitesi üyesidir ve TEPAV'da Ağustos 2012 tarihinde kurulan Ticaret Çalışmaları Merkezi'nin Direktörlüğünü yürütmektedir.

Mehmet Arda

Mehmet Arda, Profesör olarak emekliye ayrılmadan önce Galatasaray Üniversitesi'nde uluslararası ilişkiler ve iktisat konularında çalışmaktaydı. Emeklilikten sonra da Galatasaray ve Koç Üniversitelerinde ders vermeye devam etmektedir. 25 yıl süreyle çalıştığı Cenevre'deki Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı (UNCTAD) bünyesinde tarım, doğal kaynaklar, bunların ticareti ve kalkınmaya katkısı ile ilgilenen Emtia bölümü müdürü iken emekli olarak, 2007 yılında Türkiye'ye dönmüştür. Birleşmiş Milletler'e ve Türkiye Kalkınma Koordinasyon Ajansı'na danışmanlık yapmakta, ayrıca uluslararası araştırma projelerine katılmaktadır. GİF üyeliğinin yanında Ekonomi ve Dış Politika Araştırmalar Merkezi (EDAM) Yönetim Kurulunda yer almaktadır. En Az Gelişmiş Ülkelere kalkınma konusunda yardım sağlayan bir sivil toplum kuruluşu olan Sen De Gel derneğinin kurucularındandır. ABD'de Dartmouth College'den Lisans ve Kaliforniya Üniversitesi, Berkeley'den Doktora dereceleri almıştır. Güncel araştırmaları küreselleşmenin yönetişimi; küreselleşmiş ortamda kalkınma; çok taraflı ve bölgesel ticaret anlaşmaları; Güney-Güney ekonomik ilişkileri ve yükselen güçlerin politik ekonomisi; uluslararası değer zincirleri; doğal kaynakların yönetimi üzerine yoğunlaşmaktadır.

Tayfun Bayazıt

Makine mühendisliği lisans eğitimini 1980 yılında tamamlayan Tayfun Bayazıt, daha sonra Columbia Üniversitesi'nde Finans ve Uluslararası İlişkiler alanlarında yüksek lisans (MBA) yaptı.

Bankacılık kariyerine Citibank'ta başlayan Bayazıt, daha sonra 13 yıl Çukurova Grubu bünyesinde önce Yapı Kredi Bankası Genel Müdür Başyardımcısı ve İcra Kurulu Üyesi, sonra İnterbank Genel Müdürü daha sonra da Banque de Commerce et de Placement S.A. İsviçre'de CEO olarak üst düzey yöneticilik görevlerinde bulundu.

1999 yılında Doğan Holding Yönetim Kurulu Başkan Vekili ve Dışbank Murahhas Azası olan Bayazıt, 2001 yılında Dışbank İcra Başkanı (CEO) olarak görev yapmaya başladı. 2003 yılında Dışbank Yönetim Kurulu Başkanı olarak görevlendirilen Bayazıt, Temmuz 2005'te Fortis'in Dışbank'ın çoğunluk hisselerini satın alması sonrası Fortis Türkiye CEO'luğu ve Fortis Küresel Yönetim Komitesi Üyeliği'ne getirildi. Bayazıt, 2006 Genel Kurulu sonrası Fortis Türkiye Yönetim Kurulu Başkanlığı görevini üslendi.

2007 yılında Yapı Kredi'ye -UniCredit ve Koç Grupları Ortaklığı- Murahhas Üye ve Genel Müdür olarak dönen Bayazıt, 2009 yılında bankanın Yönetim Kurulu Başkanı seçildi.

2011 yılında Yapı Kredi'deki görevinden halihazırda Başkanlığını yürüttüğü "Bayazıt Yönetim ve Danışmanlık Hizmetleri" şirketini kurmak için ayrılan Bayazıt, çeşitli şirketlerde yönetim kurulu üyelikleri yanı sıra TÜSİAD, Eğitim Gönüllüleri Vakfı (TEGV), Kurumsal Yönetim Derneği (TKYD), WRI Türkiye, Darüşşafaka gibi sivil toplum kuruluşlarında da aktif görevler üstlenmektedir.

Yavuz Canevi

Yavuz Canevi, Temmuz 1996 yılından itibaren TEB Yönetim Kurulu Başkanlığı görevini sürdürmektedir. Görevli bulunduğu diğer kuruluş ve pozisyonlardan bazıları: FNSS Savunma Sistemleri A.Ş. Yönetim Kurulu Başkanı, YASED Onursal Başkanı, TUSİAD Yüksek İstişare Kurulu ve IKV Yönetim Kurulu Üyesi, YEDİTEPE ÜNİVERSİTESİ, Mütevelli Heyeti Üyesi, GLOBAL İLİŞKİLER FORUMU, Denetim Komitesi Üyesi, FORUM İSTANBUL, Yürütme Kurulu Başkanı, DEİK Türk-Fransız İş Konseyi Başkan Yardımcısı, DEİK Türk-Hollanda İş Konseyi Yönetim Kurulu Üyesi, İMKB Başkan Vekili (1993-2005) ve TSKB Yönetim Kurulu Üyesi (1993-2012). 1984-1986'da TCMB Başkanı, 1986-1989'da Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarlığı ve müsteşarlık görevine ek olarak Türk Eximbank Yönetim Kurulu Başkanlığı yapmıştır. Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Maliye ve Ekonomi Bölümünden mezun olup University of Southern California'da Kalkınma Ekonomisi üzerine Master (MA) çalışması yapmıştır.

Memduh Karakullukçu

Memduh Karakullukçu, Global İlişkiler Forumu'nun (GİF) Kurucu Üyesidir ve kuruluşundan bu yana Yönetim Kurulu Başkan Yardımcısı olarak görev yapmaktadır.

Karakullukçu, İstanbul Teknik Üniversitesi (İTÜ) ARI Teknokent'in Kurucu Genel Müdürlüğünü yapmıştır. İTÜ'de Rektör Danışmanlığı, "Hukuk, Teknoloji, Politika" yüksek lisans programı koordinatörlüğü ve İTÜ Uydu Yer Algılama Merkezi Stratejik Başdanışmanlığı görevlerinde bulunmuştur. Karakullukçu, İTÜ ve London School of Economics'te (LSE) öğretim görevlisi olarak çalışmıştır.

GİF'te odaklandığı konular arasında, küresel enerji dinamikleri, teknoloji ile bağlantılı güvenlik meseleleri, küresel ekonomik/finansal yönetim ve Ortadoğu/Kuzey Afrika Bölgesi'nin ekonomi politikaları yer almaktadır. Akademik çalışmaları kapsamında IMF ve Dünya Bankası için enflasyon dinamikleri, borçlanma araçları ve borçlanma piyasası üzerine araştırmalar gerçekleştirmiştir.

Massachusetts Institute of Technology'de (MIT) elektrik mühendisliği ve ekonomi dallarında çift anadal lisans eğitimi (BS) alan Karakullukçu, London School of Economics'te (LSE) finans alanında yüksek lisans derecesini (MSc) ve Columbia Üniversitesinde hukuk eğitimini (Juris Doctor) tamamlamıştır.

Hüsamettin Kavi

Hüsamettin Kavi, 1950 yılında İstanbul'da doğmuştur. 1972 yılında İstanbul Teknik Üniversitesi İnşaat Fakültesi'nden İnşaat Yüksek Mühendisi olarak mezun olmuş ve 1975 yılında askerlik hizmetini tamamladıktan sonra iş hayatına atılmıştır. 1978 yılında Kavi Kablo ve Emaye Bobin Teli San. A.Ş.'de göreve başlamıştır. 1989 – 2002 yılları arasında şirketin Genel Müdürlüğü'nü yapmıştır. Aralık 2002'de kurulan ortak girişim şirketi BEMKA A.Ş.'nin Yönetim Kurulu Başkanlığı'nı 2012 yılında devretmiş olup Bemka A.Ş ile bugün herhangi bir ilişkisi kalmamıştır.

Türkiye Genç İşadamları Derneği'nin kurucularından olan Kavi, 1990-1994 yılları arasında derneğin Başkan Yardımcılığı görevini yürütmüştür. 1987 yılından beri İstanbul Sanayi Odası Meclis Üyeliği görevini sürdüren Kavi, 1991-1993 yılları arasında Yönetim Kurulu Üyeliği, 1993-2001 yılları arasında dört dönem İstanbul Sanayi Odası Yönetim Kurulu Başkanlığı yapmıştır. 1990-2000 yılları arasında DEİK' de Polonya ve Slovakya İş Konseyi eş başkanlık görevleri yapan Kavi, 1990-1994 yılları arasında İKV'de Yönetim Kurulu üyeliği yapmıştır. 1995'de kurulan Türkiye – Avrupa Birliği Ekonomik ve Sosyal Karma İştişare Komitesi'nde (JCC) üç dönem eşbaşkanlık görevini üstlenmiştir.

2001-2009 yılları arasında TÜBİTAK Bilim Kurulu'nda üye olarak görev yapmıştır. Aynı süre zarfı boyunca İSO Meclis Başkanlığı yapmış olan Kavi, halen İSO Meclisi Onur üyesidir. Ocak 2008 tarihinde, İstanbul 2010 Avrupa Kültür Başkenti Ajansı Danışma Kurulu Başkanlığı'na atanmış olup görevini 30 Haziran 2011 yılında tamamlamıştır. Halen Mapfre Sigorta A.Ş nin Yönetim Kurulu Başkanlığını yapan Kavi, 2010 yılında kurulan GTE Endüstri sistemleri A.Ş nin Yönetim Kurulu Başkanlığını da yürütmektedir.

Mustafa Kılıçaslan

1966 yılında Malatya'da doğan Mustafa Kılıçaslan, orta ve lise öğretimini Kadıköy Anadolu Lisesi'nde tamamlamış, üniversite lisans derecesini de Boğaziçi Üniversitesi Ekonomi bölümünden almıştır. ABD'de West Georgia State Üniversitesi'nde ekonomi bölümü araştırma ve öğretim asistanlığı yapan Kılıçaslan, aynı üniversitede burslu olarak işletme yüksek lisans derecesi almıştır. Mezuniyet sonrası Türkiye'nin ilk modern sağlık ve kişisel bakım ürünleri perakende zincirini "Cosmo Shop"u kurmuştur. Şirketi, 2006 yılında, Hong Kong merkezli Hutchison Whampoa gurubuna satmıştır.

Profesyonel olarak Sony ve Eastman Kodak firmalarında yöneticilik yapan Kılıçaslan, iki şirketin Türkiye yapılanmalarında rol oynamıştır. Türkiye'de internetin yaygınlaştırılması misyonu ile Microsoft'a katılmıştır. Kılıçaslan, 7 yıl Microsoft'un genel merkezi Seattle'da olmak üzere, 17 yılı aşkın süre şirketin değişik bölümlerinde, bölgesel ve global üst düzey yöneticilikler yapmıştır. Microsoft sonrası Intellectual Ventures fonunun Türkiye temsilciliğini yürütmüştür. Strateji tasarımı ve dijitalleşme/teknoloji yönetimi alanlarında danışmalık veren Mentoro Platformu kurucu üyesidir. Hali hazırda, "Structured Trade Finance - Yapılandırılmış Finansman" alanında şirket ve kurumlara finansman sağlamaktadır.

Melek yatırımcı olarak yeni girişimcilere destek olan Kılıçaslan, Boğaziçi Üniversitesi Vakfı mütevelli heyeti üyesidir, Bahçeşehir Üniversitesinde lisans üstü dersler vermektedir.

Sönmez Köksal

Sönmez Köksal, Türkiye'nin Fransa ve Irak Büyükelçilikleri ile Avrupa Konseyi nezdinde Daimi Temsilci görevlerinde bulunmuş emekli bir diplomattır. 1992'den 1998'e kadar MİT (Milli İstihbarat Teşkilatı) Müsteşarı olarak görev yapmıştır. Köksal, Dışişleri Bakanlığı'nda Çok Taraflı Ekonomik İlişkiler Genel Müdür Yardımcılığı, AET Daimi Temsilciliği'nde Temsilci Yardımcılığı, Orta Doğu ve Afrika Dairesi Başkanı Siyaset Planlama Başkanlığı gibi birçok görevde bulunmuştur. Yakın zamana kadar İstanbul Ticaret Üniversitesi Mütevelli Heyeti Başkanlığı ve Işık Üniversitesi'nde Öğretim Üyeliği görevlerini sürdüren Köksal, halen BİLGESAM Stratejik Araştırmalar Merkezi Üyesi olarak çalışmalarına devam etmektedir.

Sönmez Köksal, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi mezunudur.

Muhsin Mengütürk

Muhsin Mengütürk, Doğu Holding'de İstisare Komitesi üyesidir. 1997'den 2000 yılına kadar Sermaye Piyasası Kurulu Başkanlığı yapan Prof. Mengütürk, finans sektöründe çok sayıda üst düzey görevde bulunmuştur. 1990 öncesi Boğaziçi Üniversitesi ve İstanbul Teknik Üniversitesi'nde ders vermiştir.

Prof. Mengütürk, Robert Kolej'den Makina Mühendisliği lisans derecesiyle mezun olduktan sonra yüksek lisans ve doktora derecelerini yine aynı konuda Duke Üniversitesi'nde tamamlamıştır.

Ali Tigrel

Dr. Ali Tigrel 1946 yılı İstanbul doğumludur. Lise ve üniversite eğitimini İngiltere'de görmüştür. Londra'da, Imperial College'de okuyan Dr. Tigrel, lisans ve yüksek lisans diplomalarını Kimya Mühendisliği alanında almıştır. Dr. Tigrel, doktora çalışmasını Ankara Üniversitesi Fen Fakültesinde tamamlamış ve orada Fen Doktoru olmuştur. 13 yıl boyunca PETKİM'de çeşitli görevlerde bulunan Dr. Tigrel, 1989-1991 yılları arasında da Yönetim Kurulu Başkanı olarak görev almıştır. 1984-1991 yılları arasında Devlet Planlama Teşkilatında görev yapan Dr. Tigrel, 1985-88 yılları arasında İktisadi Planlama Başkanı, 1988-91 arasında da Müsteşar olarak çalışmıştır. 1991-1993 yılları arasında Koç Grubu şirketlerine ve diğer yerli ve yabancı pek çok şirkete danışmanlık yapmıştır. 1993 yılında Başbakan Başdanışmanlığına getirilmiş, kendisine kararname ile büyükelçi payesi verilmiş ve AB Koordinasyon Kurulu başkanı olarak Türkiye-AB Arasındaki Gümrük Birliği takvimi çerçevesinde gerekli mevzuat uyum çalışmalarını koordine etmiştir.

Dr. Tigrel, UPAV Danışmanlık A.Ş. (1997-2000), TCI Danışmanlık A.Ş. (2000-2011) yönetim kurulu başkanlıklarını yürütmüş, Anadolu Endüstri Holding A.Ş. ve Anadolu Efes şirketlerinde 1998-2007 arasında yönetim kurulu üyeliği yapmış, 2006-2012 arasında Amsterdam'da kurulu EBI (Efes Breweries International)'da gözetim kurulu üyeliği ve denetim kurulu başkanlığında bulunmuştur. Dr. Tigrel, ayrıca 2002-2013 arasında NETAŞ yönetim kurulu üyeliğinde bulunmuştur. 2014 yılından bu yana Darüşşafaka'nın yüksek danışma kurulu üyesi ve 2013 yılından beri de İstanbul'da GIF (Global Relations Forum) üyesidir.

Dr. Tigrel, 1976-84 yılları arasında Ankara Üniversitesi Fen Fakültesi ile Devlet Mühendislik ve Mimarlık Akademisinde ileri matematik, mühendislik ekonomisi, akışkanlar mekaniği ve tasarım dersleri vermiştir. İleri derecede İngilizce ve orta derecede Almanca bilmektedir. Mühendislik Ekonomisi dalında iki basılmış kitabı bulunmaktadır.

Zekeriya Yıldırım

1944 yılında doğan Zekeriya Yıldırım, Darüşşafaka Lisesi'nden 1962'de mezun oldu. İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi'nden lisans (1966) Vanderbilt Üniversitesi'nden (ABD) M.A. (1976) dereceleri bulunmaktadır.

Kariyerinin başlangıcında Maliye Müfettiş Muavini ve Maliye Müfettişi olarak Maliye Bakanlığı'nda dokuz yıl çalıştı. 1977 yılında geçtiği Merkez Bankası'nda Kambiyo Genel Müdürü ve Başkan Yardımcısı olarak görev yaptı, uluslararası finans konusunda uzmanlaştı, ekonominin serbest rekabete ve dışa açılma sürecinde aktif rol aldı. 1987 yılında Başkan Vekili iken Merkez Bankası'ndan ayrıldı.

Yıldırım, önde gelen yerli ve uluslararası şirketlere 1998 yılından bu yana kurumsal finansman, yönetim ve strateji alanlarında danışmanlık hizmetleri veren Yıldırım Danışmanlık Hizmetleri A.Ş.'nin Yönetim Kurulu Başkanı'dır. Ayrıca süs bitkileri üretiminde faaliyet gösteren Ada Plant A.Ş.'in ortağı ve Yönetim Kurulu Başkanı olup; bankalara ve diğer finans kuruluşlarına tapu işlemlerinde hizmet ve danışmanlık veren FU Gayrimenkul Yatırım Danışmanlık A.Ş.'nin de Yönetim Kurulu Başkanlığını yapmaktadır. 2008-2010 yıllarında Doğan Holding'in Yönetim Kurulu üyesi olan Yıldırım, Yönetim Kurulu bağımsız üyesi olarak 2012-18 yıllarında Sabancı Holding'de görev yaptı, 2013 yılından bu yana da Tekfen Holding'de Yönetim Kurulu bağımsız üyesi olarak görev yapmaktadır.

Yıldırım Danışmanlık'ı kurmadan önce Doğu Grubu'nda Yönetim Kurulu Başkan Vekilliği ve İcra Komitesi Başkanlığı yaptı. Sanayi, enerji, turizm ve medya alanlarında faaliyet gösteren, Garanti Bankası dahil Doğu Grubu şirketlerinin ve diğer özel sektör kuruluşlarının yönetim kurullarında başkanlık ve üyelik görevlerinde bulundu; yerli ve yabancı kuruluşlara danışmanlık yaptı. Sivil Toplum alanında Darüşşafaka Cemiyeti Yönetim Kurulu Başkanlığı ve Yüksek Danışma Kurulu Başkanlığı, TÜSİAD Yönetim Kurulu üyeliği ve Türkiye-Hollanda İş Konseyi Başkanlığı yapan Zekeriya Yıldırım halen TÜSİAD Yüksek İstişare Konseyi Başkanlık Divanı üyesi, Ayhan Şahenk Vakfı ile Eğitim Gönüllüleri Vakfı Mütevelli Heyeti üyesi, Global İlişkiler Forumu Denetleme Kurulu üyesidir.

Burcu Baran Türem

Burcu Baran Türem 1983 yılında Rize’de doğdu. Lisans eğitimini İstanbul Teknik Üniversitesi, Petrol & Doğalgaz Mühendisliği ve İşletme Mühendisliği bölümlerinde çift anadal öğrencisi olarak 2007 yılında tamamladı. Türem, 2007-2008 yılları arasında Imperial College London’ da Metal ve Enerji Finansı alanında yüksek lisansını tamamladı. Türem, kariyerine 2008 yılında ExxonMobil firmasında başladı. ExxonMobil’de tam zamanlı çalışmasının yanı sıra, Eylül 2010-2012 yılları arasında Brookings Institution tarafından yürütülen Global Civics projesinde de yarı zamanlı görev yaptı.

Şubat 2012 tarihi itibarıyla Program Direktörü olarak GİF Yönetim Kadrosu’na katılan Türem, GİF bünyesinde Genç Profesyoneller Programını ve Genç Akademisyenler Programı’nı kurmuştur. 2015 yılından itibaren görevine GİF Politika Grupları Direktörü olarak devam etmektedir. Ayrıca, GİF bünyesinde üstlendiği birçok farklı projeye ilaveten, GİF’in iş dünyası ile ilişkilerinin geliştirilmesinde rol oynayan Kurumsal Üyelik mekanizmasından ve iş dünyası ile gerçekleştirilen yuvarlak masa toplantılarından da sorumludur. Burcu Baran Türem, İngilizce ve Almanca bilmektedir.

Global İlişkiler Forumu (GİF), üyelerini ve tüm ilgili bireyleri, uluslararası ve global ilişkilere dayalı konuları sorgulayıp, tartışabilecekleri bir platformda buluşturmayı amaçlayan bağımsız bir dernektir.

GİF, uluslararası platformlarda Türkiye'yi temsil etmiş ve saygınlık kazanmış siyasetçi, büyükelçi, akademisyen, silahlı kuvvetler mensubu, sanatçı, hukuk insanı, basın mensubu, iş adamı, iş kadını ve bürokratlardan oluşan 40 kişilik bir grup tarafından kurulmuştur. GİF resmi olarak 11 Mayıs 2009 tarihinde tüzel kişilik kazanmış, 9 Kasım 2009 tarihinde ilk Genel Kurulu'nu gerçekleştirmiştir.

GİF, farklı düşüncelerin uyum içinde var olduğu ve yaratıcı bir şekilde harmanlandığı bir kültürü destekleyip, daha da ileri götürmeyi hedeflemektedir. GİF'in tüm faaliyetlerinde sınırsız merak, analitik sorgulama, rasyonel tartışma, yapıcı üslup ve nesnel sentez esastır. GİF, barış, refah ve ilerlemeye giden yolun herkese açık, kolay erişilebilir ve adil olması gerektiği anlayışını benimser ve destekler.

Çalışma Grupları, Dolaylı Diploması Çalışmaları, Yuvarlak Masa toplantıları, üst düzey misafir konuşmacıların katıldığı toplantılar, uluslararası temaslar ve projeler ile üniversite öğrencilerine, genç akademisyenlere ve genç profesyonellere yönelik seminer programları GİF'in mevcut faaliyetleri arasındadır.

ÇALIŞMA GRUBU ÜYELERİ

Bozkurt Aran, Eş Başkan

Büyükelçi (E), DTÖ Daimi Temsilcisi (E)

Prof. Mehmet Arda

BM Ticaret ve Kalkınma Konferansı Emtia Bölümü Başkanı (E), Uluslararası İlişkiler Profesörü

Yavuz Canevi

TEB Yönetim Kurulu Başkanı, T.C. Merkez Bankası Başkanı (E), Hazine ve Dış Ticaret Müsteşarı (E)

Hüsamettin Kavi

İSO Yönetim Kurulu Başkanı (E), GTE Endüstri Sistemleri A.Ş. Yönetim Kurulu Başkanı

Sönmez Köksal

Büyükelçi (E), MİT Müsteşarı (E)

Zekeriya Yıldırım

Yıldırım Danışmanlık YK Başkanı, Sabancı Holding YK Üyesi, Merkez Bankası Başkan Yardımcısı (E)

Dr. Ali Tigrel, Eş Başkan

DPT Müsteşarı (E); AB ile İlişkiler Konseyi Başkanı (E)

Tayfun Bayazit

TÜSİAD YK Başkan Yardımcısı, Bayazit Danışmanlık YK Başkanı, Yapı Kredi Bankası YK Başkanı (E)

Memduh Karakullukçu

GİF Yönetim Kurulu Başkan Yardımcısı

Mustafa Kılıçaslan

Microsoft Kamu Politikaları Direktörü (E)

Prof. Muhsin Mengütürk

Doğuş Holding Yönetim Kurulu Üyesi; Sermaye Piyasası Kurulu Başkanı (E)

ÇALIŞMA GRUBU DİREKTÖRÜ

Burcu Baran Türem

GİF Grupları Direktörü

RAPORTÖR

Doç. Dr. M. Sait Akman

TEPAV G20 Çalışmaları Merkezi Direktörü

Global İlişkiler Forumu
Yapı Kredi Plaza, D Blok
Levent, 34330 İstanbul, Türkiye
T: +90 212 339 71 51
F: +90 212 339 61 04
www.gif.org.tr

GİFORF

GLOBAL İLİŞKİLER FORUMU · GLOBAL RELATIONS FORUM